

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN
Julevsábmáj: Lill-Tove Paulsen

ÅHPADIDDJUBAGÁDUS

EDEL MONSEN • TORIL B. LYGSTAD

JULEVSÁMEGIELAJ: LILL TOVE PAULSEN JA MAY-JUDITH H. AMUNDSEN

VUONAJN 4

TIEBMÁGIRJJE 8.-10. KLÁSSAJ

JULEVSÁMEGIELAJ

ČálliidLágádus

SISADNO

ÁVDDÁBÁHKO	4
1. MÁHTUDAKULME, AKTELASJ ÁRVUSTALLAM JA FÁGAJGASSKASASJ TIEMÁ.....	5
2. GÁVVÁ SISANOS, BARGGOVUOGIJS JA ÁHPADIM- NÆVOJS	9
3. STRUKTUVARRA: ÁVDDÁBARGOV, ÁLGGOBARGOVJA MANŅEBARGOV JUOHKET	11
4. BIELES-BÆLLÁJ-BAGÁDUS	14
b. 3: Ávddábáhko	14
b. 6: Oahpástuvvamgávvá: Stárffo, Nuoren	14
Oahppoulme	14
b. 7: Ávddågæhttjalibme	15
b. 8: Låhkåmtæksta: <i>Nuorregáddáj</i>	17
b. 9-10: Låhkåmtæksta: <i>Nuorregáddáj</i>	17
b. 11: Tijmmapládna	18
b. 12: 1. Lågá tevstav <i>Nuorregáddáj</i> . Våssteda gatjålvisájt.	20
b. 12: 2. Usjudallit ja ságastallit!	21
b. 13: 3. Våssteda låhkåmtevsta gatjålvisájt.	21
b. 14-15: 4. Ruossabágo	22
b. 16-20: 5. Giellahárjjidusá	23
b. 21: 6. Giellasuorgij sieradusá	25
b. 22-24: 7. Dájma vuonan	26
b. 25-29: 8. Luonddonammadusá	28
b. 30-32: Subtsasat: <i>Álmáj doaraj rávgajn, Stálo</i>	30
b. 33: Artihkal: <i>Guhka vuona ja stuorra suollu</i>	32
b. 34-36: 9. Vuona sáme guovlojn	32
b. 37-39: 10. Suollu sáme guovlojn	34
b. 40: 11. Makkár vuonajn ja suollujn la dån mannám?	35
b. 41-44: 12. Bájkkenamá sáme guovlojn	35
b. 45-47: 13. Mij mannáp sáme guovlojn	37
b. 48-51: 14. Bájkkenamá ietjat guovlon	38
b. 52-53: 15. Gånnå? Galla bájke dåbdå?	39
b. 53: 16. Nagá gus 12 riehta vástádusá?	40
b. 54-55: 17. Sjatto nuorregátten	42
b. 56-57: 18. Biebbmo- ja dálkassjatto	43
b. 58-60: 19. Tjåhtjelåtte	44
b. 61-63: 20. Nuorreguole	46
b. 64-65: 21. Kulturhiståvrrå	48
b. 66-71: Låhkåmtevsta: <i>Nuorregátte kulturhiståvrrå</i>	49
b. 72-73: 22. Kulturhiståvrrå	50
b. 74-75: Árbbedábálasj guollimjahke	51
b. 76-81: 23. Nuoren guollit	51
b. 82: 24. Månno ja guollim	55
b. 83: Artihkal: <i>Guolle ávkken</i>	56

b. 84: Bagadusá: <i>Guollegáhko-Guollejuppsa-Mulljo</i>	56
b. 85-86: 25. Guolev ávkkít.....	56
b. 87: Låhkåmtæksta ja tjållem barggo.....	59
26. Låhkåt, ságastallat ja subtsastit.....	59
b. 88-89: Gåvvåreportássja: <i>Álggoskåvllå</i>	59
b. 90: Tiebmåartihkal: <i>Nuoren guollit</i>	60
b. 91-92: Tiebmåartihkal: <i>Fiervån málestít</i>	60
b. 93: 27. Tjållet.....	60
b. 94: Duot dát.....	61
b. 94: 28. Njålmålasj hárjjidallama.....	61
b. 95: 29. Riekta vaj boasstot?.....	62
b. 96-97: 30. Máhtå gus nuorrenjuolgadusåjt?.....	63
b. 98: 31. Ávddånbuktem.....	64
b. 99: 32. Aktisasj loahppasågastallam.....	65
b. 99-101: 33. Manjegæhttjalibme.....	65
b. 102: Lågå ienebu!.....	68
b. 102: Nuorrenjuolgaduså.....	68
b. 103: Subtsas: <i>Båldes ja jukso rijddalibå</i>	68
b. 104: Subtsas: <i>Luossa ja såjdde</i>	69
b. 105: Artihkal: <i>Merragoasskem,</i> Diedå gus dån tjåhtjelåttij birra?.....	69
b. 106: <i>Dijda guollima birra</i>	69
b. 107-108: Subtsas: <i>Divras guolle, båhkovådjasa</i>	69
b. 109-111: Subtsas: <i>Made</i>	70
b. 112-113: Subtsas: <i>Guollevuorbbe</i>	71
b. 114-117: Artihkal: <i>Guollit Nuorttan</i>	71
b. 118-119: Subtsas: <i>Imålasj vanntsagådtse</i>	72
b. 120-121: Subtsas: <i>Dujskæhpåra</i>	72

5. ÅLGGOBARGGO JA GIELLADÅJMA..... 74

Mij vuolggep ålggoskåvllåj.....	74
Læjrrasadje.....	75
Låvdagoaden.....	75
Biebmojt russtít.....	76
Nuoren guollit.....	78
Kulturhiståvrrå.....	80
Vuodnarebus.....	81
Rebusbålges/Rebusnåsste.....	81
Aktisasj barggogilpos.....	84
Ålggobingo fiervån.....	85
Låvllaga ja ståga.....	86
Duodjeåbnnasijt åhtsåt.....	90
Sjatto nuorregåtten.....	90
Muorjjit.....	92
Alfabiehttaviddo vuonan.....	92
Mij nuorregåttev rådjap.....	93

Ávddábáhko

Åhpadiddjijbagádusájn *Várijn, vákkijn ja vuonajn* li 13 oase: akta oasse juohkka 12 oahppij girjjáj, ja akta [dábálasj oasse](#) mij la aktisasj divnajda.

Dábálasj oase álgon tjielggigáhtin duogátjav oahppogirjijs, ja makkár oase li. Vijdábut gæhhttjap progresjávna, differesierimav, tiebmámálsomav ja gáktu oahpponævojt strukturerit. Máj lin aj tjielggim pedagogalasj vuodoájádusájt ma *Várijn, vákkijn ja vuonajn* li vuododam (8. kapihtal), ja sierra kapihtal la *VVV:as* ja oahppogirjijs, Máhttolápptim 2020 (7. kapihtal). Danna vuosedin gáktu *VVV* álli moadda dajs ulmijs dan oajvemus oasen, ja vijdábut tjielggijin aktijvuodav *VVV:a* ja dan álggo oase oahppoplánas, sámegeiella nubbengeiellan. Sihtá javllat gáktu oahppoplánna bærrájgæhhttjá guovdásj árvojt fágan, ja gáktu oahppe oadtju barggat vuodoelementaj, vuodulasj tjehpudagáj ja fágajgasskasasj tiemáj.

Åhpadiddjijbagádusán, juohkka 12 oahppigirjjáj vuosedin juo danen álgon máhtudakulmijt maj barggap juohkka girjen, ja makkár prinsihpa gulluji gá árvustalá oahppiigt bargadattijn. Dát nævvo gávnnu aj Åhpadusdirektoráhta næhhtabelijn (<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/kunnskapsloftet-samisk/>), valla válljim lin dahkat gáváv gánná vuosedin máhtudakulmijt ja árvustallambagádusáv sámegeielan 2 ja sámegeielan 3 sijddolakkaj. Danen gá sámegeieljuohkusa álu li sámegeiella 2- ja sámegeiella 3-oahppijs, ja jáhkkin dakkár gávva boahhtá ávkken åhpadiddjijda. Gávva vuoset állo I sæmmei sámegeielan 2 ja sámegeielan 3, valla vehi sieradusá ma rávkki ienebu giellamáhtudakaj oahppijs gæenna I sámegeiella 2.

letján sihtin nammadit dutke UiT Vuona arktalasj universitietas li vuosedam stuorra berustimev *VVV:as* dutkamprosjevta rijkajgasskasasj átsádimprosjevta *ICE baktu - Indigenous citizenship and education* (Álggoálmuk, guojmmeviesátvuohta ja åhpadus) jagen 2019. Sijá blággán máhtá lãhkãt gã giehttu ja árvustalli mijã oahppogirjiigt: <https://site.uit.no/ice/blog/>.

Olmmaivággi, snjilltjamánno 2022

Edel Monsen

Toril B. Lyngstad

1. Máhtudakulme, aktelasj árvustallam ja fágajgasskasasj tiemá

Várijn 4, Vákkijn 4 ja Vuonajn 4 tjuovvu dá máhtudakulme ja aktelasj árvustallama:

SÁMEGIELLA 3	SÁMEGIELLA 2
<p>MÁHTUDAKULME 3. DÁSE MAŊŊELA</p> <p>Åhpadusá ulmme le oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet málsudahkes bágojt ja moallánagájt berustimij ja asstoájge birra • ságastallat ja subtsastit vásádusáj ja ájggomusáj birra • guoradallat ja ávddánbuktet iesjgennga tiemájt • gulldalit, láhkát ja sjuggelit tevstaj barggat • átsádit ja ságastallat sáme girjálásjuoda birra • tjállet tevstajt ma diededi, subtsasti ja gatjádi • adnet dádjadahte báhkosájádimijt ja gárgadisstruktuvrajt 	<p>MÁHTUDAKULME 10. JAHKEDÁSE MAŊŊELA</p> <p>Åhpadusá ulmme le oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet málsudahkes bágojt ja moallánahkojt berustimij ja ájggeguovddelis dáhpádusáj birra • sæbrrat spontána ja plániduvvam ságastallamijda • ávddán buktet ja vuodustit ietjas vuojnojt ja dábdojt • átsádit ja ávddánbuktet iesjgennga tiemájt • gulldalit, láhkát ja gávnnat guoskavasj diedoijt tevstaj • átsádit ja sjuggelit barggat sáme báhkotsámij ja subtsasij • tjállet tevstajt ma tjoahkkájgiessi ja gávvidi • hábbmit iesjgennga tækstaslájajt tjielgga struktuvrajn ja tjanástagáj • gulldalit ja ságastallat sáme gielaj birra • adnet guovdásj njuolgadásajt ma guoski duollatjállemij, báhkosájádibmáj ja gárgadisstruktuvrraj
<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv gá</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali, láhki ja diedoijt lánudalli tevstaj birra • iehtjádij árvvalusájt tjuovvoli ságastaládijn • tjállii avtatraják tevstajt ma guládalli <p>Åhpadiddje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev láhtjet oahppijoassásasstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj málsudahkes barggamvuogij baktu gánná oahppe bessi átsádit, gávådallat ja sjuggelisá liehket • vaddet oahppijda máhttelisvuodajt gæhttjaladdat • ságastallat oahppij ávddánime birra fágan • dibddet oahppij máhttelisvuodav bessat moalgget majt ietjasa mielas bukti, ja majt buorebut nahki gá ávddála • bagádallat vaj vijdábut oahppi • hiebadit oahppamav vaj oahppe bessi bagádallamij milta joarkket njálmálasj ja tjálasaj giellaoahppamav oahpes ja ádá guládallamdilij 	<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv gá</p> <ul style="list-style-type: none"> • gá lánudalli diedoijt ja vuojnojt • tjuovvoli iehtjádij árvvalusájt oahpes ja ádá guládallamdilijn. • gulldali, láhki ja gávnni tevstaj oajvveássijit • njálmálasj ja tjálasaj tevstajt hábbmiji tjielgga struktuvrajn ja aktjvuodajn <p>Åhpadiddje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev láhtjet oahppijoassásasstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj málsudahkes barggamvuogij baktu gánná oahppe bessi guoradallat, gávådallat ja sjuggelisát barggat • ságastallat oahppij ávddánime birra fágan • guládallat oahppij ietjasa ávddánimes fágan • vaddet oahppijda máhttelisvuodav bessat moalgedit majt ietjasa mielas bukti, ja majt buorebut nahki gá ávddála • oahppijt bagádallat vaj vijdábut oahppi • hiebadit oahppamav vaj oahppe bessi bagádallamij milta ávddánahttet ietjasa njálmálasj ja tjálasaj giellatjehpudagájt oahpes ja ádá guládallamdilijn

<p>Åbbálasj árvustallam Gå állimin li áhpadusáv 10. dáse manjela de galggá áhpadiddje</p> <ul style="list-style-type: none"> • plánit ja dilev láhtjet vaj oahppe besse vuosedit ietjasa máhtudagáv málsudahkes vuogij majda gulluji dádjadibme, refleksjávnná ja lájttális ájádallam iesjgenga dilijn. • vaddet avtav karakterav sámegeielan nubbengiellan, sámegeiella 3, oahppe njálmálasj ja tjálasj máhtudagá milta fágan <p>Viehkken árvustallamij la áhpadusdirektoráhtta dahkam árvustallammatrijsav ulmmejáksám dábddomerkej: https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/kjennetegn/kjennetegn-pa-maloppnaelse-samisk-som-andresprak-samisk-3-niva-3-10.-trinn/</p>	<p>Åbbálasj árvustallam Gå állimin li áhpadusáv 10. dáse manjela de galggá áhpadiddje</p> <ul style="list-style-type: none"> • plánit ja dilev láhtjet vaj oahppe besse vuosedit ietjasa máhtudagáv málsudahkes vuogij majda gulluji dádjadibme, refleksjávnná ja lájttális ájádallam iesjgenga dilijn • vaddet avtav karakterav sámegeielan nubbengiellan, sámegeiella 2, oahppe njálmálasj ja tjálasj máhtudagá milta fágan <p>Viehkken árvustallamij la áhpadusdirektoráhtta dahkam árvustallammatrijsav ulmmejáksám dábddomerkej: https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/kjennetegn-pa-maloppnaelse-samisk-som-andresprak-samisk-2-10.-trinn/</p>
--	--

Mij vuojn barggap daj sæmme máhtudakulme *Várijn 4, Vákkijn 4* ja *Vuonajn 4* girrijn, valla sisadno ij la sæmme, ja barggovuoge málsu. Oahppe oadtju aj máhttelisvuodav válljit duov dáv gássjelisvuodav girjes girjjáj.

Jus duv oahppijuohkusin li sámegeiella 3-oahppe gudi li ádá-álgge, sihtá javllat 1. jali 2. dásen, de gáhttjop sijáv bargga-goahdet *Várijn 2/Vákkijn 2/Vuonajn 2* girrij, ja máhttelis aj *Várijn 3/Vákkijn 3/Vuonajn 3*. Dánna máhtti oahppat vuodulasj bágoj ja moallánagáj, nav gáktu lip tjielggim 7. kapihttalín dábálasj oasen áhpadiddjijbagádusáv: Oahppoulme dásen 1 ja 2 gávnnuji Áhpadusdirektoráhtan: <https://www.udir.no/lk20/sas03-01/kompetansemaal-og-vurdering/kv220>, ja áhpadiddjijbagádusáv VVV 2 ja 3:j.

Nav gáktu I nammadum áhpadiddjijbagádusáv dábálasj oasen 7. kapihttalín, de la fágajgasskasattjat ájnas prinsihppa VVV:an. Manjep bielijn vuosedip gáváv mij vuoset gáktu máhttebihtit barggat *Vuonajn 4* girrijn divnajn gálmájn fágajgasskasasj tiemájn LK20:n.

Báhcavuonna - suojedis ja biekkos bájkke, ja geldulasj histávrváj. Hamningbergan lij akta dajs stuorámus guollimbájkij, valla ælla desti aktak gudi árru dáppe. Dánna li ienep vuoge gáktu lahkanit fágajgasskasasj tiemájda. Gáváv: Edel Monsen

FÁGAJGASSKA-SASJ TIEMÁ	MAJT	GÅKTU
Álmmukvarres-vuohta ja iellem-rijbadibme	<p>a) vádtset luondon</p> <p>b) vuossa, biktasa ja dárbbaga</p> <p>c) vuododárbo</p> <p>d) bierggit luondon</p> <p>e) oahpásmuvvat luonnduj</p> <p>f) sosiálasaj tjehpudagá</p> <p>g) identitiehtav nannit ja aktisasjuoda dábdo</p>	<p>a) oassálasstet læjrraskávlán/manojn</p> <p>b) vuossav páhkkít, válldet manjen ja adnet biktasijt ja dárbbagijt massta l dárbbbo</p> <p>c) ságastit man ájnasa li biebmo, oadtjot oadet ja rájnas-vuohta manoj nanna, oassálasstet álggoskávlán, oadet iehtjádij siegen, hivsigahttet álggon, oahppat álggoviehkev</p> <p>d) tsaggat teltav ja segav, dállit, biebmojt basset dálán jali primusijn, oahppat biebmojt birra majt máhttep gávnnat nuorregáttijn. guolijt, tjáhtjeláttijt, dákkijt, dárajt, skáltjojt, muorjijt, urttasijt biebbmon ja dálkkasin, oahpásmuvvat nuorredájddo njuolgadusájt, ságastallat gáktu vuorodit jasskavuodav gá guollip gáttes ja vantsas, ja dav tjadát praktihkalattjat</p> <p>e) adnet GPS, kártav ja kompássav, oahppat almeguovlojt, adnet sáme bájkkenamájt ja luonndonammadusájt viehken vaj diedá gánná la miehtsen</p> <p>f) aktisattjat barggat nuppij duon dán dilen, gá la álggon ja klássalanján, válldet ávdásvástádusáv ietjastit ja iehtjádij gá la álggon ja sinna klássalanján, nannit gasskavuodav nuppij oahppij ja áhpadiddij duon dán dájman, giehtadallat persávnálasj ja praktihkalasj hásstalusájt ja dábdojt, gatjádít viehkev</p> <p>g) duosstat sámástit duon dán aktijvuodan: ságastallat, dramatiserit, gatjádallat, tjáallet, oahppat bájkálasj bájkkenamájt, sjaddat diedulasj ietjas ja nuppij giellasuorgij, láhkát/gulldalit bájkálasj subttasijt, oahppat kulturhistávrás ietjas lahka-birrusin, duov dáv juogosbargov tjadádit álggon ja sinna</p>
Demokratija ja guojmmeviesát-vuohta	<p>a) sáme giela ja giellasuorge</p> <p>b) gájkásij riektá</p> <p>c) vuodoæládus</p> <p>d) miederimoassálasstem ja ávdásvástádus</p> <p>e) miederimoassálasstem ja ávdásvástádus</p>	<p>a) oahpástuvvat giellavalljudagájn sáme guovlojn bájkkenamáj ja bágoj ietjá giellasuorgij/sámegiela j tevstaj ja dahkamusáj baktu</p> <p>b) oahppat gájkásij riektáv ja dajt prinsihpajt adnet gá la luondon</p> <p>c) oahppat árbbedábalasj vuodnaguollimav: guollimvædtsagijt, guollimvuogijt ja gáktu bivddet duon dán jahkegávdan, oahppat duov dáv biebmov majt guolij s máhttá dahkat, oahpásmuvvat gájkkeguolláj ja man ájnas la dat ulmutjijda gudi árrun nuorregáttijn</p> <p>d) oahppat ma li kulturmuojto, láhkát ja ságastallat doarromujtojs ja muhtem kulturhistávrálasj bájkij sáme guovlojn: Jektefartsmusea, Lofotr vikingmusea, Nord-norsk bát-museum, Gálldásámij bájkke Njávdamin, Dujska fájngalæjrra Vuohpen, Hábmerin, Ivgobadá márnásadje, Álttá musea, guossidit doarromujtojt ja ietjá kulturmuojtojt ietjasa lahkabirrusijn, oahppat sáme bájkkenamájt adnet dajt, láhkát ja ságastallat gáktu mánno vájkkut iellemav nuorregáttien, láhkát ja ságastallat madijs ja gáktu dajt dálen gávnin.</p> <p>e) gárvedit manojt ja dájmajt allasisá ja iehtjádijda, válldet ávdásvástádusáv juohkuis, adnet lahkabirrasav oahppamressursan ja oahppamarenán, berajvuohta, hárrjídallat lájttálasát ájadallat, vieledit nubbe nuppe sieradusájt ja vuojnojt, ságastallat bivddo ja guollim njuolgadusájs oahpásmuvvat nuorredájddo njuolgadusájda</p>

<p>Guoddelis ávdđá-nibme</p>	<p>a) birásdiedulasj</p> <p>b) biebmoo lahkusis ja ietjá luonndoressursa</p> <p>c) teknologijja: tjuolmma-tjoavddem, viehkkenævo ja juorre</p> <p>d) ulmusj, giella, birás ja sebrudahka</p>	<p>a) rutsijit tjoagget, læjrrasajev rádjat, ij goadet bátsidisájt, adnet prishpajt gájjkásij riektás praktikhalattjat, etalattjat, diedulattjat, ájádallat báhtusijs jus i dajt tjuovo</p> <p>b) muorjijt, guollit, oahppat gáktu bájkálasj ábnnasijs biebmajt dahkat, duola degu: vuossjat/basset guolijt, guollejuptsav málestit, jali guollegáhkojt, vuossjat/basset skáltjojt, duodjeábnnasijit fierván tjoagget, oahppat dálkassattojs ja biektelisábnnasijs dákkijn ja dárain</p> <p>c) adnet kámerav, GPSav ja ihkap ekkoláttav, ságastallat buorre ja nievrep bielijs teknihkalasj viehkkenævoj birra nuoren, ságastallat riektájs ja persávnásuodjalimes mij gullu gáváda ja filmajda</p> <p>d) adnet sáme girjijt (fáhkatevstajt, subttasijit, divtajt, <i>dijdajt</i> ja báhkovádjasijit) ja giella ja kulturhistávrá máhtudagáv (<i>Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta</i>) ájádálátjijt gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkut nubbev: Buojkulvis: Makkár báhtusijit vuojnnepe dárojuhttemis ietjada guovlon? Gáktu I guollárij barggodille ja viessomvuohke rievddam dálutjijis udnátjij? Gáktu bierrgijin ulmutja GPS:a, mobiltelefoná ja ekkoláttá dagi? Le gus dát ávdđánibme vájkkudam mijá gielav? Moadda bándorsijda/sijda nuorregáttijn ma ávdđála lidjin boandás oasesbájke jali ájnas suohkanguovdátja, li dálá gádijs ierit jáhtám ja/jali goade ælla árodahte. Manen? Gáktu lij liehket nuorra Nuortta-Vuonan doarro ájge? Gáktu lij sijddaj boahitet manjel gá ulmutja nátko tjadá sirdeduvvin? Máhtti gus oahppe uddni dijdajt? Le gus oahppe gullam muhtem báhkovádjasijit? Galles oahppijs li nuoren guollim málesguolev? Oadtju gus sij aktu mannat nuorráj állessjattugij dagá? Gáktu lij dát ávdđála? Galles li gullam rávga birra? Manen li miján dákkár subttasasa?</p>
-------------------------------------	--	--

Ivgobadán æjvvali váre, vákke ja vuodna. Ivgubahta I læhkám ájnas guovdásj ja æjvvalimsadje láttijda, sámijda ja guojnajda. Dánna li moadda buojkulvisá gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev. Gávvá: Edel Monsen

2. Gávvá sisanos, barggovuogijs ja åhpadimnævojs

<p>Ulme ja tiebmáose</p>	<p>Oahppamulme:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lâhkát duov dáv tevstav nuorre ja merragáddekultuvras • máhttet subtsastit ietjat bargojs ålggoskávlå • máhttet buktet buojkulvisájt gáktu ulmutja li vuonav åvddåla adnám, ja gáktu uddni adni • máhttet oassásasstet ålkkes ságastallamijda nuorre-guollima birra, ja adnet muhtem moallánagájt bivddo-vædtsagijs ja guollimvuogijs • máhttet tjållet tevstav ålggoskávlås, jali ålggoskávlåv adnet inspirasjåvnnån tjålátjit tevstaoahppat moadda ållo bágojt nuorreguolijs, tjåhtjalåttijs, sjattojs ja luonndonammadusås nuorregåtten • buorebut oahpásmuvvat geografijaj ja sáme bájkkenamájda sáme guovlojn • oahppat moadda ådå sáme bájkkenamá ietjasa guovlojn 	<p>Tieb máoase:</p> <ul style="list-style-type: none"> • doaimmat meahcce-skuvllas ja fiervvás • luonndonammaduså • bájkkenamá • mij mannap sáme guovlojn • sjatto nuorregåtten • biebbmo- ja dálkassjatto • tjåhtjelåtte • nuorreguole • nuorregåtte kulturhiståvrrå • merraguollim • tækstabargo • duot dát • girjjålasjvuolta 	<p>Giellaoahppa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gatjålvisbågo • gatjålviså gatjålvis-partihkkalijn <i>gus</i> • åjggemoallånahkko: vahkkobiejve ja mierre-dum åjgge (kloahkka) • værbajuohkem • aktio essiv • momentane verba • kasusadnem • giellasuorgij sieraduså • vuodotålla ja rájddotålla
<p>Barggo-vuoge</p>	<p>Låhkåt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gårgadisájt • tjuottjodusájt • báhkorájdajt • gåvvåtevstajt • bagådusájt barggodahkamusájda ja spelajda • introduksjonstevstav: <i>Nuorregåddåj</i> • tabælla: <i>Ålggoskávlå tijmmaplånnav</i> • fáhkatevstajt: <i>Guhka vuona ja stuorra suollu, Biebbmo-ja dálkassjatto, Nuorregåtte kulturhiståvrrå, Árbbedå-bålasj guollimjahke, Månno ja guollim Guolle åvken, Nuorrenjuolgaduså, Dijda, Merragoasskem, Guollit nuorttan, Made, Ålggoskávlå, Nuoren guollit, Fierván málestit</i> • biebbmobagåduså: <i>Guollegåhko, Guollejuppsa ja Mulljo</i> • subtsasa: <i>Ålmåj doaraj rávgajn, Stålo, Báldes ja jukso rijddalibå, Luossa ja sájdde, Divras guolli, Imålasj vanntsagådtse, Guollevuorbbe, Dujskæhpåra</i> 	<p>Tjuorggat/båjnnit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • såtsov dåro ja sáme bágo gasska • fiervvågvå • dahkat gåvvårájdov • dålusj mihto 	<p>Gulldalit ja sågastit:</p> <ul style="list-style-type: none"> • buktet gatjålvisájt • våsstedit gatjålvisájt • sågastallat • subtsastit • mujttalit • vuosedit ietjas bargov • gulldalit instruksjåvnnåjt spelajn • gulldalit nuppijt gudi subtsasti jali vuosedi • gulldalit jieddnålåhkå-mijt • dramatiserit • geografiquiz
	<p>Oajvvåduså praktihkalasj dahkamusájda/ålggobargguj ålggoskávlån: :</p> <ul style="list-style-type: none"> • dahkat lejrav, dålilit • biebbmojt russtit • suhkat • guollit • dissekere, tjuollot, tsuohppat • vuosådusåv gæhttjat • muorjijt, vådttset miehtsen • gåvnnat ja adnet luonndonammadusájt ja sáme bájkkenamáj • gulldalit bájkålasj subtsasijt • ståhkamtijmajt tjadådit nuorap oahppij • guossidit návstev/guollimvanntsa/guollebuvtdimidnudahka/någin gut turismajn barggå • lågådallat årbbedåbålasj vuodnaguollimis/kulturhiståvrrås • rebusviekam • aktisasj barggogilpos • fiervvågåttijt rådjat 	<p>Tjållet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • bágojt ma gåhtu gårgadisåjs • bágojt ja gårgadisájt gåvåjda • bájkkenamájrt kårttaj ja gåvåjda • mannoruvtov • tjåvdabågojt • gatjålvisájt • våsstådusåjt gatjålvisájda • jårggålímijt gårgadisájda • ietjasa tevstav: biejevve-girjev, girjev, subtsasav jali reportåssjav 	<p>Praktihkalasj dåjma ja spela skåvlån:</p> <ul style="list-style-type: none"> • báhkooahppamspela • bræhttaspele • bingo • gårgadisbudålduså • geografistafæhtta • stasjåvnnååhpaduså¹

¹ Lågå stasjåvnnååhpaduså oajvvådusåv [tjuovvusjn 1](#). Tevsta ja dahkamuså girjen majt oajvvadip adnet stasjåvnnååhpadimen, li dán åhpadiddijbagådusån mierkkidum symbåvlåjn , vaj dán gut la fáhkaåhpadiddje vuojnå dajt ja máhtå «vuorkkit» dajt dahkamusåjt desik hiehpå tjadådit dakkår gårvvidusåv. Tevstav ij la dårbbu vuorkkit, buorre jus oahppe li dav låhkåm juo åvdån.

<p>Duodde-oahppam-nævo¹</p>	<p>Dábálasj tjuovvusa: Bagádusá Bokstávvakártá doajmmaj Alfabehttabivddo Lávllaga ja gáritjisá <i>Vuonajn 1-3</i> Subtsas: <i>Bárråmbåddå nuorregåtten</i> Báhkolissta: Læjrrasaje bargo ja dájma vuonan Báhkolissta: Kulturhistávrrå vuonan Báhkolissta: Luonndonammadusá vuonan Báhkolissta: Málestiit Vástáduskártá: Riekta vaj boasstot Bagádus bingospelajda Bagádus gáktu adnet báhkooahppamkártájt Bagádus labyrinntaspelajda Bagádus ságastallamkártájt Bagádus gárgadisbudáldusájda</p> <p>Tjuovvusa Vuonajn 4:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Oajvvadus stasjåvnnååhpadibmáj 2. Njålmålasj párradahkamus: <i>Åtså sieradusájt!</i> 3. Njålmålasj párradahkamus: <i>Gånnå l bålges?</i> 4. Dahkamusá <i>Lågå ienep</i>-tevstajda 5. Geografiquiz, vástádusárkka 6. Geografistafæhtta, vástádusárkka ja dahkamuskártá 7. Vuotnarebus, forslag til oppgaver, poster 8. Vuotnarebus, svarark 9. Juogosdahkamus: Nuorreguole 10. Juogosdahkamus: Fiervvágåvå 11. Juogosdahkamus: Vuodnaquiz 12. Fágajgasskasasj tiebmá: Gatjålvisá vuoduj ságastallamij 13. Dahkamusá 9 d): Vuona 14. Gærddomdahkamus: Stjerneorientering 	<p>Báhkooahppamkártá dájda tiebmååsijda:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dájma vuonan • Fierván • Læjrrasaje bargo • Kulturhistávrrå • Luonndonammadusá vuonan 1 • Luonndonammadusá vuonan 2 • Nuoren guollit • Nuorreguole • Tjåhtjelåtte • Návsten • Sjatto nuorregåtten <p>Bræhttaspele: <i>Vuonajn</i> <i>Fiervvålabyrinnta</i> <i>Návsttelabyrinnta</i></p> <p>Bingo: <i>Merrabivddobingo</i> <i>Fiervvåbingo</i> <i>Gárgadisbingo</i> <i>Ålggobingo fierván</i></p> <p>Domino: <i>Dájma vuonan</i></p> <p>Nieljekkártá: <i>Vuonan</i></p> <p>Gárgadisbudáldus: 4 sehta budálduskártájs</p> <p>Ságastallamkártá: 3 iesjgenga sehta gatjålvisáj</p>	<p>Plansja (VVV 1-4): Fierván Guolleanatomiiija Nuorreguole Tjåhtjelåtte Nuorrenjuolgadusá Sjatto nuorregåtten Skåltjo Stårfon</p>
---	---	---	---

¹ Dát gåvvå vuoset makkár oahppamnævo li mierredum oassen VVV:as. Gå e rudá gávnnu, de la læhkám hásstalus dájtt oahppamnævojt almodit. Ep máhte ållu javllat *jus* ja *goassa* duo dá tiebmåoase almoduvvi, valla almmudahka biedjá næhttabælláj ja aktiveri linqajt marjenagi gå oahppamnævo li gárvvása.

3. Struktuvrra: ávddåbargov, ålggobargov ja mañnebargov juohket

Dán dábalasj oasen åhpadiddijibagádusás (bs. kapihttal 9), definerijma da vihtta oase ma vierttiji vuodon ålggoskåvlån. Dánna sihtap tjalmosit dajt gålmmå åsijt gånna oahppamnævo li hiebadum vissa tiemájda ja álldarij, diedon ávddåbarggo ålggobarggo ja mañnebarggo, ja sierraláhkáj bagádallat dijáv gudi galggabihtit barggat *Vuonajn 4*. girrijn. Mij sihtap vas dættodit, divna dá gávda li ájnasa gá ájádala tjiegnalisåhpadimev.

ÅVDDÅBARGGO

Jus oahppe buoremus láhkáj galggi ávkev giellaåhpadimes luonden, de la ávddåbarggo ájnas skåvlån. Båktet duogásjmåhtudagáv la buorre ålggo. Buorre I aj oahppijda diehtet majt galggi oahppat. Átsådallam lip dát sijáv máhtta ienebu mávtåstuttet åhpatjit, ja adjáj mujttet bágojt ja moallánagájt buorebut. Buorre ávddåbarggo vaddá vuodov oahppat vijdábut.

Vuojnnep gålmmå tijma klássaladnjadåjmajs la ållu binnemus gájbbádus ávddåbargguj, valla máhttet lijma ájn ienep tijmajt. Tijma e galga tjoahkkiduvvat avta bæjvváj, danen gá oahppe vierttiji oadtjot vuodjodit åhpadimev tijmaj gaskav, ja máhtti aj sijdajn barggat.

Vuostasj biele *Vuonajn 4* girjen la gárvedibme ålggoskåvlláj. Válljim lip ep «mierkki» vissa bielijt oahppijgirjen ávddåbargguj. Dát la danen gá ålggoskåvllå tjadåduvvá duon dán láhkáj sáme guovlojn: Muhtem skåvlåjn la læjrraskåvllå degu miján, ja ietjá skåvlå barggi aktan giellalávvgomij/giellaæjvvalimij, ja ietjádijn li vas moadda oanep ålggoskåvlå, lahkke- jali ållesbiejve, duolla dálla skåvllåjagev birra.

Gå mij Olmmáivákke skåvlån lip mierredam tjadådit læjrraskåvlån vallak gá skåvllå ålggá tjavtjajt, de ij la miján nav assto ávddåbargguj: Ep boade guhkebu gá 19. bælláj ávddål gá galgap klássalanjáv sirddet ålgus. Máhttebihtit guhkebu barggat jus la assto ja åjgge. Máhttelis la, jus ehpit åvvånis galga moadda bieje ålggoskåvlån, valla farra smáv ekskursjåvnåj barggat duojna dájna tiemåjn *Vuonajn 4* girjen nav gåktu didjij hiehpá. Mij oajvvadip dij tjadådihpit ålggoskåvlån ja praktihkalasj dáj-majt dahkamusáj gaskav. Ja huoman oajvvadip dij ålggebihtit vuostasj bielijt danen gá introduseriji duov dáv tiemáv ma båhti mañnela girjen.

ÅLGGOBARGGO

Ålggobargujn miejnnip sisadno ja praktihkalasj dájma ålggoskáv-lån. Oajvvadásá tijmmapládnej ja dájmada ma hiehpi *Vuonajn 4* girjjáj, gávnnuji tijmmaplánan girjen 11. bielen. 5. kapihttalín dán åhpadiddjijbagádusán gávna ienep tjielggidusájt duot dát dájmas. Danna vuosedip tsuojggimijt ja konkrehtta barggo-vuogijt ma máhtti viehkken gielav ávkkit. Válldám lip aj mañen buojkulvisájt bágojs ja moallánagájs ma máhtti boahtet ávkken.

Mujte válldet kamerav fáron ja juoge ávdåsvásstádusáv gávviijt divna dájmajt, dajt gávåjt majt iesj la gávvim máhtti liehket ájnnaasa mañebargos.

MAÑEBARGGO

Mañebargujn miejnnip dav bargov majt oahppe skávlån dahki ålggodájmaj mañjela. Mañebarggo I duola degu systematiserit vásádusájt ja átsádallamijt majt oahppe li luondon barggam, ja hárijidallat bágojt ja moallánagájt majt li gullam. Sæmmiláhkáj gá ájggeadno ávdådåbarggij tjanáduvvá ålggoskávllå rámmafakt-ávråjda, de la ájggeadno aj mañebarggij sæmme. Vájku makkár rámmafaktávrrå, de la *Vuonajn 4* dagádum vaj oahppe oadtju máhttelisvuodav barggat divna tiemáj ma li ávdådånbuvtedum álgon. Makkár dásen galggi duo dá dahkamusá tjoavdeduvvat, mierreda dán gut la åhpadiddje. Ælla sierra bieles «mierkkidum» mañebarggij, dåssju muhtem dajs mañemus dahkamusájs ma tjoahkkáj vuosedi majt lihpit ålggon barggam.

Diedon dåhkki aj barggat tevstaj ja dahkamusáj girjen juska ehpit la læhkám ålggoskávllån, jali barggam divna tiemáj sámegeiellaj ålggon. Diedon de vierttibihtit snivva barggat duoj dáj tiebmå-åsij. Oahppijn ælla nav moadda referånssatjoahkke majt lidjin ietján adnám jus lidjin juo ávdån oadtjot gielajn praktihkalattjat barggat.

Dav juohkkahasj dådjat, gá oahppe li barggam tiemáj åvdådå-bargon jali madi li ålggon barggam, de giehebut dådjadi mañebargon. Oahppe álu dådjadi buoremusát dav mij la oahpes, ja manná ruvåbut ienni gá dat mij la ådå ja gåssjel.

Divna tijmajt mañebarggij ij dåhkki biedjat avta jali guovte bæjvváj, danen gá oahppe dárbahti ájgev barggat tijmaj gaskav. Jus galggi oahppat buoremus láhkáj, de vierttiji sijdajn aj barggat. Máhttelis la lahke jali álles biejev mañebarggij ålggoskávllå-biejvij/tiebmåbievij mañjela, valla hæhttu aj vuorkkit tijmajt vahkojda mañjela. Mijá skávlån barggap *Vuonajn 4* girjijn álles tjavtjav, ja de vas tjadådip akti gidáj.

>>>

Jus lihpit sjattojt válldám manjen læjrrasajes, de máhttebihtit manjebargon álgget sjattojt systematiserit, ja dahkat vuosádusáv sáme- ja dárogielsjaddo namáj. Gahtsut plakáhtajt vaj divna dajt máhtti vuojnnet skávlán. Vijdábut máhttebihtit barggat dahkamusáj girjen ja daj báhkoahppamkártáj ja spelaj ma gulluji.

Tækstabargov dahkap manjutjissaj, de li oahppe oadtjum duov dáv inspirasjavnáv tevstajt produserit: buojkulvistevstaj baktu, ietjasa vásádusáj baktu álggoscávlán, ja dahkamusáj ja spelaj baktu. Oahppij tevsta sjaddi oassen tjálalasj árvustallamis.

Njálmásaj árvustallamav máhtta tjadádit duojna dájna njálmásaj dahkamusájn vuodon, ja gæhttalit gáktu oahppij máhtudahka l gulldalit, dádjadit ja máhttet njálmásaj gielav bræhttaspelaj dahkamusájn.

Bitterbergknapp (Nuorttasámegiellaj: Fiskebullelasta) la dábálasj sjaddo lássájn ja ietjá gájkke sajijn gánná biejuve bájtta. Sjatton la állo c-vitamijnna, ja adnám li vádnadávda, vártoj ja tjásmagisáj vuosstij. Lijggevájkkudusá aj máhtti ællát dassta, buojkulvis lijkev ja tjalmijt vahágahttet, ja danen galggá várrogit dav adnet. Gáldo: http://www.rolv.no/urtemedisin/medisinplanter/sedu_acr.htm. Gávvá: Edel Monsen

4. Bieles-bælláj-bagádus

b. 3: Ávddábáhko

Jus oahppe ælla ávddåla barggam *Várijn, vákkijn ja vuonajn*, vierttibihitit nágin minuhtav vuostasj tijmas oahpásmuvvat girjjáj:

- Låhkit ávddábágoav aktan, dáanna li ávkálasj ja dárbulasj diedo duoddeoahppamnævojs ja differensierimis
- Dibde oahppijt sláddit girjev: Makkár tiemájt máhtti ávdutjis? Le gus sierra tiemá/biele maj ávvudalli barggat.
- Subtsasta oahppijda gávnnu sáme-dáro báhkolissta divna tiebmáásijda girje mañnegietjen.
- Diededa oahppijt: gávnnuji viek állo spela maj galggi barggat mañenagi. Máhtti vaddet mávtástuhttemav ja vuorddemusájt.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahpásmuvvat oahppamgirjjida
- dádjadit differensierimav

b. 6: Oahpástuvvamgávvå: Stárffo, Nuoren Oahppoulme

ITjuorggasav ja gatjálvis li degu «uksa l goavkkot» ma introduce-riji tiemáv *Vuonajn*. Sæmme bále máhtti viehkken aktiverit oahppij duogásjmáhtudagáv. Tjuorggasav *Stárffo* dábdidi ihkap moattes oahppij *Vuonajn 3* girjes, ja muhtema ihkap mujtti muhtem bágojt ja moallánagájt fiervás, stárfos ja návsstes. Tjuorggasin *Nuoren* lip nuorráj vuolggám, ja dat introduseri tiemáv vuodnaguollimis mij la fokus *Vuonajn 4* girjen. Galggap dal oahppat ienebu guollimvædtsagijs ja guollimvuogijs, ja galggap oahppat vuodnaguollimav æládustjærddan (som næringsvei).

Oahppe máhtti tjuorggasis ságastallat aktan guovtes ja guovtes ávdås tjoahkkáigiessi aktisasj juohkusin. Ihkap muhtem oahppe bukti avtav substantijjav ájgen, madi iehtjåda bukti álles gárgadisájt.

Buojkulvis:

Substantijva: *fiervvá, nuorre, vuodna, stárffo, vanntsa, guollevanntsa, motorvanntsa, guole, jielle, skávllle, návsste, ájro, fáhtsa, gádjomvæssta, svihtjo, viermme, jukso, guollebiebmadibme (fiskeoppdrett), biebmadahka (merd), lådne, lådnegierge, nássteráppes, sjárkka*

ULME: OAHPE GALGGI

- båktet ietjas duogásjmáhtudagáv
- diehtet majt galggi oahppat
- ájttsat ja berustahttjåt tiemájt ma båhti

Gárgadisá: *Návste l fierván. Skávllle tjáhkka jielle nanna. Muorravanntsa l návsten. Jiellen li guole. Nuoren li gálmma vantsa. Sjárkan li guovtes. Sáj libá viermijt giessemin. Motorvantsan libá nejtusj ja báhtjasj, sunnun la gádjomvæssta. Sáj libá oaggomin. Nejtutjin la jukso ja báhtjatjin la svihtjo. Nuoren la guollebiebmadibme.*

Viehkkegatjálvis «*Majt vuojná gáván?*» ja vásstádus «*Gáván vuojnáv ...*» vaddá aj máhttelisvuodav jus sidá, ságastallat værbbasájádimes ja gáktu kasusijt adnet, valla válljim lip ep galga tjalmosit grammatihkav dán dásen.

Oahppamulme tjadáduvvi álles juohkusin. Jus dijá skávllá ij galga álles gárvidusáv adnet *Vuonajn 4* girjjáj, de vierttiji oahppe mierkkit makkár ulme sidjij hiehpi, vaj diehti jur majna galggi barggat ja oahppat.

b. 7: Ávddågæhttjalibme

Ulmme dájna ávddågæhttjalimijn la vuostak guoradallat majt oahppe ávdutjis máhtti. Dajna dáhki aj ietjas oahppamav «mihttit» danen gá *Vuonajn 3* hæjttá muodugasj maŋnegæhttjalimijn.

Ávddál gá oahppe álggi, de la ájnas sidjij dættodit náv: ávddågæhttjalibme ij la gilpos oahppij gaskan, valla viehken juohkkahttaj guoradalátjit majt máhtti. Sæmme báttá galggi dádjadit majt vuorddep galggi oahppat. Ávddågæhttjalibme l aj viehkenævvo dunji gut la áhpadidje danen gá dat «gæhttjal» oahppij báhkoboannudagáv mij gullu duon dán tiebmáossáj. Návti máhttá dunji viehken áhpadusáv hiebadit.

Gæhttjalibme tjadáduvvá navti vaj juohkka oahppe vuostak nágin minuhtan galggi aktu gæhttjalit mujttet sámezielbágojt ja moallánagájt majt sij ávdutjis máhtti, ja tjállet dajt duon dán kategorijaj. Gá oahppe javlli e máhte ienep bágojt sámezielaj, máhttá áhpadidje tsuojggit sidjij muhtem dározielbágojt duon dán kategorijan, valla oahppe galggi tjállet dajt sámezielbágojt.

Máhtá duola degu ...

- muhtemav dájs tjáhtjeláttij namájt sámezielaj: *skarv (skárffa), terne (tjierrek), tjeld (tsagán), sildemåse (silldåskákke), fiskemåse (guolleskákke), havørn (goasskem), ærfugl (ávdda), stokkand (stuorvuojatijis)*
- muhtemav dájs guolij namájt sámezielaj: *torsk (jádidi), sei (sájdde), sild (silldá), laks (luossa), kveite (báldes), steinbit (stájnar), hyse (jukso), rødspette (ruoppsissáttok), brosme (roassmo), uer (háhka), sjøørret (guvttja)*

ULME: OAHPPE GALGGI

- diehtet majt ávdutjis máhtti
- «mihttit» ietjasa oahppamav

The image shows a worksheet titled "ÁVDDÅGÆHTTJALIBME" with a blue header. Below the header is a grid of boxes for taking notes. At the bottom of the page, there is a section labeled "Návti" with three lines for writing a name, a date, and a page number.

- muhtemav dájs sjattoj namájt sámegiellaj: *tang (dákke)*, *tare (dára)*, *prestekrage/balderbrå (báhpatjehpuris)*, *reinfann (gålleboallo)*, *løvetann (hublorásse)*, *geitrams (gieganjuolla)*, *gárvvena (karve)*

Jus ávddågæhttjalibme galggá vaddet riehta gáváv majt juohka ájnna oahppe máhtta, de ij áhpadiddje galga liehket «lådje» ja sijáv viehkedit bargadahttijn. Dán dásen ij la ájnas oahppe tjállí bágojt riehta: Jus mujtti muhtem bágojt, de máhtti tjálllet dajt nav gáktu jáhkki galggi tjáleduvvat. Mujte, ihkap bántusa bánti dassta jus oahppe li *Várijn*, *vákkijn ja vuonajn* tiemájn ávddá-la barggam. Jus oahppe li juohkusin ma ælla barggam avtak tiebmáásijn ávdebut, ja e majdik máhte, de la ájnas áhpadiddje tjalmos vaj oahpástuvvi dáj bágoj moaddi *Vuonajn 4* girjen. Jus vissjalit barggi, de oahppi moadda dajs bágojs. Gárveda sijáv vaj diehti maŋŋutjissaj boahhá maŋŋegæhttjalibme, ja oadtju danna máhttelisvuodav vuosedit majt li oahppam. Sjaddá suohtas buohtastahttet ávddågæhttjalimev maŋŋegæhttjalimijn.

Muhtem oahppijda máhtta liehket ávkálasj tjadádit ávddågæhttjalimev njálmálattjat. Dánna li guokta oajvvadásá:

1. Oahppe javlli bágojt/gárgadisájt madi áhpadiddje/viehkke/oahppeguojmme dajt bágojt tjállá.
2. Oahppe báddi jienav madi sán bágojt/gárgadisájt javllá. Dánna máhtti buojkulvissan OneNote, mobiltelefávnná jali iPad liehket ávkálasj vædtsaga.

Hemmestad Briggo I dálusj oasessadje mij la Gollesvuonan, Giehtavuona (Kvæfjord) suohkanin. Oarjje-Råmså musea dájmat dálla dav sajev. Gáváv: Edel Monsen

b. 8: Låhkåmtæksta: Nuorregáddáj

Dát la oanedum tæksta tevstas manep bielen, ja buoremus la oahppijda válljit gássjelisvuoda dásev aktan åhpadiddijn.

Tevstav máhtti oahppe aktu låhkåt, guovtes ja guovtes jali aktisasj juohkusin. Buorep la aktan låhkåt vuostasj oasev tevstas vaj divna oahppe oassálassti.

Sisanov máhtta tjoahkkágiesset gatjálvisáj baktu 12. bielen ma li ruodná mádjusijn mierkkidum. Tæksta aj hiehpá buoragit låhkåmlækson sijdan manjela gå li aktan skåvlån låhkåm.

Oahppe gesi dát tæksta l gæhppat, máhtti aj låhkåt tevstav nuppen bielen mij la gássjelabbo.

Gåvvådiedo :

Gåvvå vuolemusán dán bielen la lvgu suohkanin gávvidum.

ULME: OAHPE GALGGI

- åvdedit ietjasa låhkåmtjehpu-dagáv
- låhkåt ietjá oahppij birra gudi galggi ålggoskåvlláj vaj «oassálassti» sijáj vásádusáj
- oahppat bágojt ja moallánagájt majt dárbahti gå ságastalli ietjasa ålggoskåvlås
- ságastallat gåktu luondov adnet guoddelisát
- ájádallat gåktu ulmusj, birás ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

b. 9-10: Låhkåmtæksta: Nuorregáddáj

Dát la vehi gássjelabbo tevstas åvdep bielen.

10. bielle gullu sæmme tækstaj, valla l åjn gássjelabbo, ja ij la dåssju divna oahppijda. Jus e aktak oahppijs juohkusin lågå dáv bielen, de máhttebihtit huoman ganugit ja gehtjadit, ja ságastallat gåvåj ja bájkkenamáj birra.

Gåvvådiedo:

9. bielen: Gåvvå vuolemusán la Gohppi, lvgu suohkanin.

10. bielen: Vuostasj gåvvå l gávvidum dan dåbdos bálggás, Blodveien, almullattjat gåhtjodum Bollmannsveien, mij la Omasvuonan. Gávna ienep diedoijt dat bálggás 2. dahkamusán.

Nubbe gåvvå l Lásságámás, Nils-Åslak Valkeapää årudagás lvgobadás. Ienep diedoijt goade birra gávna dánna: <http://www.lassagammi.no/kunstner-og-forskerboligen.82423.no.html>

Tjoahkkágiesset låhkåmtevsta sisanov máhtta tjadádit gatjálvisáj 12. bielen.

ULME: OAHPE GALGGI

- åvddánahttet ietjasa låhkåmtjehpu-dagáv ja låhkåmdádjadusáv
- låhkåt ietjá oahppij birra gudi ålggoskåvlláj galggi «oassálastá-tjit» sijáj åtsådallamijda
- oahppat bágojt ja moallánagájt majt dárbahti gå galggi ietjasa ålggoskåvlå birra ságastit
- ságastallat sáme bájkkenamáj birra
- ájádallat gåktu ulmusj, birás ja sebrudahka nubbe nuppev vájkkudi

- oahppat vehi guovlo geografija ja kulturhiståvrå

b. 11: **Tijmmapládna**

Ájnas la divna oahppijda tijmmaplánav láhkát, danna introduseri praktihkalasj dájmajt álggokávlán. Oahppe máhtti barggat dajna guovtes ja guovtes jali juohkusijn. Mañjela gá li tevstav láhkám, máhttebihtit buktet gatjálvisájt tijmmaplánav vaj hárrjiddalli bágojt dájmajda, gatjálvisbágojt ja ájggemoallánahkkojt.

Buojkulvis:

- **Goassa** æjvvali oahppe skávlåsaljon? (Sij æjvvali skávlåsaljon kloahkka 08.00.)
- **Gallen** la idedisbiebbmo várreskávlán? (Idedisbiebbmo I gávtsen)
- Na gasskabiejvve? (Gasskabiejvve I kloahkka 17.00.)
- **Majt** galggi dahkat dijtakiehkeda? Sij galggi gárvedit stáhkusijt ja dájmajt mánájskávlåoahppij.
- **Makkár biejeve** galggi vággáj? (Sij galggi vággáj duorastagá.)
- **Gudi** galggi nuorráj gasskavahko? (8. ja 10. klássa oahppe galggi nuorráj.)
- **Goassa** galggi gæhtttjat mánájskávlå fiervvávuosádusáv? (Sij galggi vuosádusáv gæhtttjat duorastagá kloahkka 09.00.)
- **Majt** 9. klássa oahppe galggi dahkat gasskavahko kloahkka 12.30? (Sij galggi guolijt tjoallot, suoddat ja basset.)
- **Gási** vuolggi duorastagá kloahkka 15.00? (Sij vuolggi sijddaj.)

Tijmmaplána sisadno I buorre álgo barggat divna gálmájn **fágajgasskasasj tiemájn** LK20. Dáv máhttebihtit dahkat aktisasj juohkusin mañjela gá oahppe li tevstajn barggam. Oahppe máhtti aj barggat guovtes ja guovtes. Dála li oajvvadásá muhtem gatjálvisájda:

Álmmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme:

- Le gus fierván vádtsemin? Manen/manen i?
- Majt barga nuorregátten?
- Le gus oaggomin gátten? Na vantsan? Manen/manen i?
- Mij la duv mielas hásstalus gá la vantsan?
- Mij la duv mielas buorre gá la fierván/vantsan/miehtsen?
- Lijkku gus bivddet? Majt bivdá?
- Le gus duv familjan guollára?

Demokratija ja guojmmeviesátvuohta:

- Gáktu duv mielas la álggokávlå tijmmapládna? Manen?
- Majna ájgo oassálasstet? Manen?
- Manen la oaddámmuddo tjáledum tijmmapládnaj, majt dån jáhká?
- Mij máhtta dáhpáduvvat jus oahppe e berusta oaddámmuttov?
- Le gus diján njuolggadásá gá lihpit álggokávlán/vádtsemin?
- Dovddatgo mearranjuolggadásaid (sjøvettreglene)? (Du finner dem på samisk på side 102).

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágojt ja moallánagájt majt dárbahti gá galggi ságastallat ietjasa áhpadimgárvvidusás ja ietjasa vásádusás álggokávlán.
- adnet ájggemoallánahkkojt ja mierredum ájgev
- hárrjiddallat gatjálvisbágojt gá bukti gatjálvisájt ja gá vásstedi gatjálvisájt
- ságastallat fágajgasskasasj tiemájs LK20:n
- ávddánbuktet ietjasa vuojnojt

Gåvvå: Edel Monsen

Guoddelis ávddånibme:

- Le gus tijmmaplánan báttå ma gulluji tiebmáj *guoddelis ávddånibmáj*? Man láhkáj?
- Leatgo dus evttohusat govt mii sáhttit beroštit luonddus dahje bargat birasgáhttemiin go leat mearragáttis?

Dánna l ájnas mujttet muhtem oahppijn ij la nav buorre giella vaj rijbadi tjadádit dakkár diedulasj ságastallamav sámegiellaj – de viertti liehket loahpe adnet dárogielav viehkkegiellan. Viehkkegatjálvisá badjelin gávnnuji aj tjuovvusin [dánna](#) vaj máhtá dajt oahppijda tjáledit jus sidá.

letján máhttsap fágajgasskasasj tiemájda moaddi *Vuonajn 4* girjen, juo 2. dahkamusán.

Tijmmapládna galggá aj duv arvusmahttet áhpadiddjen: Dánna máhtá viedtjat ideaajt dájmajda gå galga gárvedit álggoskåvlåv ietjat oahppijda. Ihkap hæhttu divvot vaj gárvidus hiehpá dan sadjáj gånna galggabihtit liehket, ja oahppijjuohkusij gudi galggi manuj, valla dát pládna máhttá duv viehkedit álgget. Muhtemav dájs dájmajs dán plánav máhtá buojkulvissan målssot turissma vidnudagájnav majt guossidihpit, guollebuvttadimijn jali guollebiebmadimijn. Máhttá aj guossidit dávvervuorkáv jali guollimvantsav. 5. kapihttalinn gávna ienep tjielggidusáv dájmajs ja gåktu máhttebihtit gielav adnet aktijvalattjat bargadahttijn.

Ávddål gå álggoskåvllåj vuolggebihtit, de viertti mujttet gárves plánav vuosedit oahppijda.

Tæksta manemus bielen la dåssju mierkkidum alek ja visská måjijn. Ij dan diehti at la sierraláhkáj gåssjel, valla vaj da oahppe gudi e nav rijbada fágallattjat e galga ballat guhka tevstas.

b. 12: 1. Lågá tevstav Nuorregáddáj. Vássteda gatjálvisájt.

Dássedifferensierim dahkamusán la lãhkãmtevstaj milta. Oahppe guhti I lãhkãm jur «ruodná» oasev tevstas, diedon 8. bielen, vuordedahte galggá máhttet vásstedit gatjálvisájt ma li bajemus ruvton. Oahppe guhti I lãhkãm «alek» tevstav, vuordedahte galggá máhttet vásstedit gatjálvisájt bajemus ja gasskalamos ruvton, madi oahppe guhti I lãhkãm «visská» tevstav, galggá máhttet vásstedit divna gatjálvisájt.

Oajvvadusá vásstádusájda:

1. Tjaktja I.
2. Skåvllåsaljon li állo vuossa ja bierggasa.
3. Sij galggi nuorregáddáj.
4. Sij li gárvedam álggoscåvllåj.
5. 10.klãssa oajvvedahkamus la dahkat dokumentarfilmav álggoscåvlås.

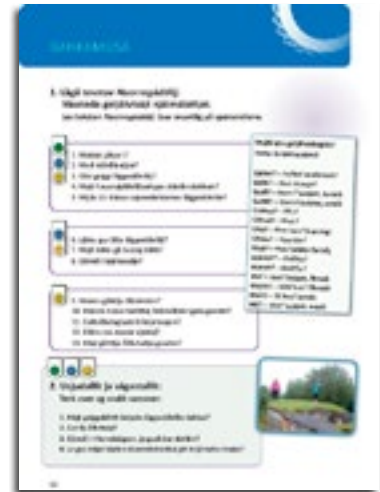
6. Silje lijkku nav buoragit álggoscåvllåj.
7. Gå bussa båhti, de doalvvu vuossájt, bierggasijt ja gálvojt bussajda.
8. Læjrrasadje I nuorregátten Ivgon.

9. Gåhttju blodveien danen gå ruossjafånga jábmin bargadattijn. 10. Bussa vierttij Stållovåggáj ganugit danen gå sámegielåhpaddidje lij gådtjådærdagin.
10. Læjrrasajen li 15 låvdagoade.
11. Sij manni ferjujn vuonav rastá, ja vuodji sijddaj Gáivuonav birra.
12. Áillohattja goadev gåhttju Lásságábmán.

ULME: OAHPE GALGGI

- guoradallat lãhkãmdáddadusáv
- oahppat gatjálvisbágojt
- vásstedit gatjálvisájt njálmálettat tjoahkkájgæsátjit tevsta sisanov

Hotell Savoy la návssstasj Ivguvuonan. Návsste I kulturmujtto ja akta dajs sajijs gási Jan Baalsrud báhtarij dujskalattjajs gidán 1943. Dánna sãn juolgetjuvdijt jaláj. Návsstev li ádástuhtám mañhela. Gåvvå: Edel Monsen

Årøya/Vuorri Ivguvuonan la suollusj geldulasj histåvråjn. lenep diedoijt máhtá dánna gæhttjat: <https://www.ishavskysten.no/lyngen-aaroyholmen.5805164-463337.html>. Gåvvå: Edel Monsen

b. 12: 2. Usjudallit ja ságastallit!

Dahkamus la láhkámtevstas Nuorregáddáj, ja máhtá vuodon ietjasa álggoscávlá ságastallamij, kultuvrra ja histávrrá sáme guovlojn. Dát hiehpá buoragit klássaságastallamin, ja ietján máhtti oahppe joarkket ja áhtsát ienep diedoijt internehtan.

1. Diedo Áillohattja birra gávnnuji buojkulvis:

<https://www.lassagammi.no/cppage.307398.se.html>

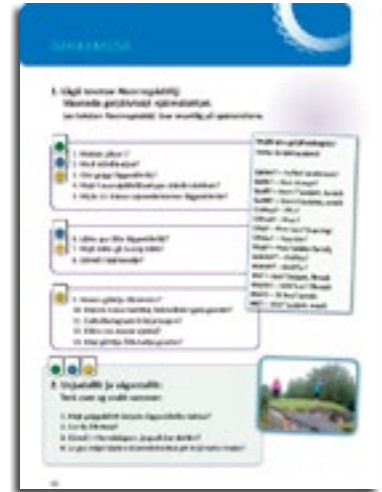
2. Blodveien gáhttju almullattjat Bollmannsveien, valla gáhttju Russeveien jali Blodveien. Bálggáv dahkin nággobargge ja doarrofánnga polenis, ruossjas ja jugoslaviás tjavtjan/dálven 1944/45. Bálggá lij oasse «Lyngen-linjas». Álggá Falsnjárgas E6:a guoran Omasvuonan, ja gávvá duok diek várev. Ved veisende, 550 miehtera nuores, la tjáppa várdudahka ja buŋkar majt li ádástuhtám. Ienep diedoijt oattjo dánna: <http://www.storfjord.kommune.no/bollmanns-russeveien.4502515-109753.html>

3. Buojkulvisá doarromujtoja ma li hiebaduvvam guossijda:

- Spåkenes kystfort på grensa mellom Kåfjord og Nordreisa
- Baalsrudhula i Mandalen
- Hotell Savoy på Nordnes
- Tirpitz Museum i Alta: <http://tirpitz-museum.no/om-oss>
- Lasarettmoen tursti i Porsanger: <https://www.stabburnes.no/vandring/lasarettmoen-tursti/>
- Gjenreisningsmuseet for Finnmark og Nord-Troms i Hammerfest: <http://www.kystmuseene.no/om-museet.109837.no.html>
- Narvik krigsmuseum: <http://narviksenteret.no/>

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat Áillohattja birra
- ságastallat manep væráltdoaro birra ja oahpásmuvvat muhtem doarromujttuj
- digitála gáldoijt adnet

b. 13: 3. Vástteda láhkámtevsta gatjálvisájt.

Dahkamus hiehpá buoragit sijddabarggon gá li 1. dahkamusájn barggam skávlán. Oahppe e galga ienep gatjálvisájt vásttedit ienni gá dav majt bájnnokávdá láhkámtevstan ja dahkamus 1. rávki. Gehtja oajvvadásáv vásttádusáida dahkamusán 1.

ULME: OAHPE GALGGI

- hárrjidallat ienebut gatjálvisbágoj
- tjoahkkájiesset tevsta sisanov gá gatjálvisájt vásttedi tjáallattjat

b. 14-15: 4. Ruossabágo

Dahkamus la læjrraskávlå tijmmaplána milta, ja gávnnu guovten variánnan; álkkes ja oanes, ja nubbe vehi gássjelabbo.

▶ a)
Tjoavdos:

		¹ V	U	O	L	G	G	E	P				
		² V	U	O	S	Á	D	U	S	Á	V		
		³ N	U	O	R	R	Á	J					
⁴ I	D	E	D	I	S	B	I	E	B	B	M	O	
⁵ L	I	J	N	A	J	T							
		⁶ B	A	S	S	E	P						

Tjoavdosbáhko: Vuodna

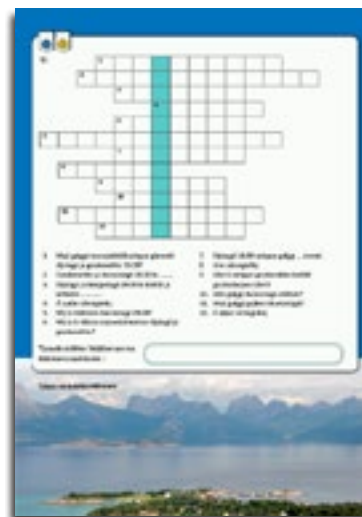
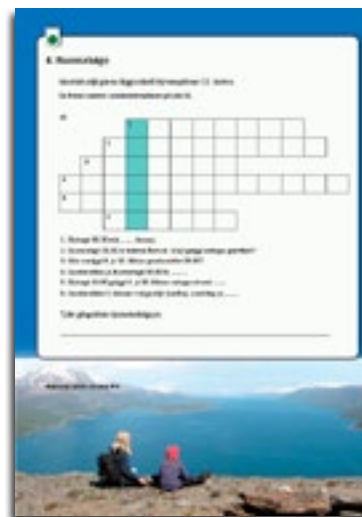
▶ b)
Tjoavdos:

		¹ S	T	Å	H	K	U	S	I	J	T			
		² I	D	E	D	I	S	B	I	E	B	B	M	O
				³ B	I	E	B	B	M	O				
						⁴ R	Á	D	J	A	T			
						⁵ F	I	E	R	V	V	Á		
⁶ G	I	E	V	K	A	N	B	A	R	G	G	O		
				⁷ L	I	J	N	A	J	T				
⁸ L	I	J	N	N	A									
			⁹ N	U	O	R	R	Á	J					
				¹⁰ V	Á	G	G	Á	J					
¹¹ L	Å	V	D	A	G	Å	D	I	J	T				
			¹² T	J	O	A	L	L	O	T				

Tjoavdosbáhko: Hierenjárgga

ULME: OAHPPE GALGGI

- læhkåt ja tjoahkkit diedojt tabellas
- dádjadit gárgadisájt ájggemoallånahkkoj
- oahppat verbajt ma gávvidi dájmajt ájggoskávllån

b. 16-20: **5. Giellahárjjidusá**

Dát dahkamus la giellabarggo mij buktá áhpadiddjáj dádjadusáv oahppij vuodulasj grammatihkka máhtudagájt ja tjehpudagájt. Dánna viertti áhpadiddje iesj árvustallat man stuorra oasev dahkamusás juohkka oahppe galggá dahkat. Bájnnokávdájt mij dássju oajjvadip dánna.

Oahppe gudi li álov barggam grammatihkajn, sidjij la dát dahkamus álkke. Sij máhtti dav gæhtttjat gærddádussan ja hárjjidussan. Sidjij gudi li ávddåla binnáv grammatihkajn barggam, soajttá sjaddat ilá állo avta bále, ja muhtem dahkamusájt máhttá vuorggit ietjá bálláj. Dahkamusá aj dâhkkiji tjålalasj poasstan avtan tijman stasjávnnááhpadusájn (gehtja oajjvadásáv ja gâktu barga [1. tjuovvusin](#)).

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat gatjálvisbágojt
- gatjálvisájt dahkat
- ságastallat lâhkâmtesta birra
- járggálit moallánagájt dárogielas sámegiellaj
- oahppat verbajt
- gærddot værbba juohkemav
- gærddot værbbasájádimev
- oahppat adnet aktio essiv
- oahppat **et**-værbba sisadno máhttá liehket sierralágásj

▶ a)

Oajjvadás tjoavddusijda:

Gåsstá I sán?

Gási galggi vuolgget?

Majt galggap oahppat?

Galla/makkár guole/guolijt lihpit oaggum?

Ma li duv vuossan?

Manen i máhte boahtet?

Goassa busa sijddaj vuodjá?

Makkár dálkke I uddni?

Mij la duv namma?

Majt sán subtsastij?

Gut galggá boahtet?

Gudi galggi boahtet?

Gâktu manná?

Gallen la idedisbiebbmo?

Majt gâhttjop bálggáv?

Mij dâhpáduváj stáloj gâ biejevve idij?

▶ b)

Dánna oahppe ietja galggi gatjálvisájt dahkat. Gå li gærggam daj, de máhtti guovtes ja guovtes aktan barggat ja ságastit tevsta birra daj gatjálvisáj majt li tjállám.

▶ c)

Tjoavdos:

– å egne line – lijnajt ávnnit

– å sette garn/line – suohppot

– å fiske med jukse/stang – guollit/oaggot

– å sløye – tjoallot

– å filetere – tsuohppit/suoddat

– å trekke garn/line – giesset viermijt/lijnajt

– dra på sjøen – vuolgget nuorráj

>>>

d) Dánna galggi gávnnat verbajt bokstávamájven. Gå dahkamus ij la ruodná mádjusijn mierkkidum, de ij la dan diehti at dat la nav gássjel, valla dan diehti gå muhtem oahppe, sierraláhkáj sij gænna l láhkâm- ja tjállemgássjelisvuoda, e agev lijkku dakkár dahkamusáida.

Á	I	E	B	R	Á	H	K	A	D	I	T	O	M	F	T
V	E	M	Á	L	E	S	T	I	T	K	T	H	O	O	J
V	D	A	H	K	A	T	E	I	D	R	O	G	A	J	O
U	R	V	U	O	R	R	M	E	Å	V	O	L	P	E	A
D	A	V	E	C	Å	V	U	O	L	G	G	E	T	T	L
A	V	V	U	D	H	T	O	K	L	N	M	C	E	O	L
L	E	R	A	O	T	I	R	E	I	O	A	E	R	V	O
L	A	L	G	A	S	N	J	T	T	L	B	O	T	I	T
A	T	I	B	K	Å	J	J	T	A	V	V	C	T	E	L
T	B	V	O	U	L	F	I	L	M	M	I	T	S	H	I
A	R	E	A	S	I	A	T	J	L	O	U	G	A	K	E
V	I	E	R	T	T	I	T	F	A	V	T	G	G	E	H
R	E	T	L	I	J	K	K	U	T	V	K	E	G	D	K
S	V	Á	E	L	L	A	H	I	T	O	R	T	A	I	E
B	O	A	H	T	E	T	O	A	D	T	J	O	T	T	T

Tjoavdos:

▶ e)

Tjoavdos:

Bielisj/ párrastávvalverba	Belak/páradisstáv- valverba	Kontrákta verba
málestit, dahkat, ávvudallat, vuolg- get, boahitet, oadtjot, tsaggat, tjoallot	vierttit åhtsálit viehkedit	vierttit åhtsálit viehkedit

▶ f) ja g)

Oahppe ietja válljiji makkiá verbajt sihti sájádit ja adnet gárga-
disájn.

▶ h)

Oajjvadás tjoavddusijda:

Sij li stáhkamin fierván.

Mij lip bárrámin idedisbiebmov.

Sån la káffimin/káfav vuossjamin.

▶ i)

Oajjvadás tjoavddusijda:

1. Sij li tsaggamin ietjasa lávdagoadev.
2. Máhtá gus gáváv sæjnnáj gatsosit?
3. Mij galggap gatsot guolijt jælláj.
4. Iv la tjiehppe sabegij sasskat.
5. Mij galggap guolev tjuollit.

b. 21: 6. Giellasuorgij sieradusá

Dahkamusáv máhtta álget gá ságastihpit ságastimgievlij birra bajemusán. Makkár sámegiela gárgadisájt dábdi oahppe juohku- sin? Ságasti divna daj sáemmi bágoj? Manen? Manen e?

Ságastihpit mij la giellasuorgge, ja manen li sieradusá giellasuorgijn. Giellasuorgev máhtta definerit gielalasj variasjávnnán hállamgielan geografalasj guovlo sisbielen. Gielalasj variasjávnná mij rávkka (buojkulvissan áldar, sjiervve ja klássa) gáhtjoduvvá sosiolækta. Giellasuorge sjaddi gá la ulmuttjij gaskan la aktijvuohta. Mij bájnup ietjá ulmuttjij hállamgielas gá ságastip daj. Juska gávnnuji giellasuorge sieradusá, de ælla huoman variasjávnná nav stuoraga at ep dádjada nubbe nuppev. Gá la giellasuorgge tjanádum identitehttaj, de la ájnas vieledit ietjá ulmuttjij giellasuorgijt ja njunjágahttet iehtjádij gielajt. Oahpástuvvat ietjá ulmuttjij giellasuorgij le danen akta dajs vuogijs gáktu vuosedip mij berustip ietjá ulmuttjijt. Sáemmi bále máhttep oahppat muodugasj bágojt/synonyjmajt ja boandodit ietjas gielav.

Jus oahppe dættodi ietjá sámegielaajt, buojkulvissan oarjjel- jali julevsámegielaajt, de hiehpá oanegattjat tjielggit manen dá li sierra giela, ja e giellasuorge: Sámi guovlo I stuorra geografalasj guovlo. Dan sisbielen la stuorra gielalasj variasjávnná, ja divna e máhte guládallat nubbe nuppijn. Gá sieradusá li nav stuore, de ságastip iesjgenga giela birra. Dát la álkkes tjielggidus, danen gá dárogiella, sveriga dárogiella ja dánskagiella riekkniduvvi sierra giellan juska divna ienemusát guládalli nubbe nuppijn. Dánna li aj ietjá faktávra ma vájkkudi.

Hiehpá buoragit vehi nammadit oajvvejuohkema birra mij gullu sámegielaajda (gehtja buojkulvissan <https://snl.no/samisk>), ja at gávnnu duot dát giellasuorgge ienemus giellaguovloj sisbielen. Gielladutkijn la vehi iesjguhtik modella gáktu juohket nuorttasámij giellasuorgijt, valla giehttop lulle ja alle giellasuorgijt, ja duodden javllap duornossámegiella, sisednamsámegiella ja merrasámegiella. Diedoht gávna dánna: <http://kurso.oahpa.no/2014/11/17/34-10-suopmanat/>. Gávnnu aj kártav giellasuorgij jienaj <http://www.calliidlagadus.org/web/?suopmanat>.

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat sámegielaaj birra
- sjaddat diedulasj ietjasa giellasuorge ja gielalasj identitehta birra
- oahpásmuvvat gielalasj moattebelakvuohčaj Sáme guovlojn
- vieledit ietjá gielajt ja giellasuorgijt
- dábddat muhtem bágojt ietjá giellasuorgijn

Vijdábut barggat:

Le gus oahppe gávnnam ietjá bágojt girjen ma ietjasa giellasuorgijs ieredi?

(Buojkulvis: *gasskabiejvve/mállása, sådnåbiejvve/ájllek, fiervváskiedjá/návste, vanntsa/vanás*)

Tabellan 21. bielen máhtti oahppe tjállet ietjasa «gávnadisájt». Sij máhtti dajt buohtastahttet ietjasa giellasuorgijn ja ietjá giellasuorgij majt sij dábddi. Oahppe máhtti tjállet bágojt ietjasa giellasuorges, ja gávnnat makkár bágo hiephi dajda giellasuorgijda.

Oahppe máhtti aj maŋŋela máhttsat ruopptot dán bælláj, ja de tjállet giellasuorgij sieradusájt majt sij ájttsi girje maŋŋegietjen.

b. 22-24: 7. Dájma vuonan

Oahppe gudi li gielav dájmalattjat adnám, jali barggam *Várijn, vákkijn ja vuonajn*, de la sidjij dát álkkes dahkamus mij vuoset sij máhtti moadda bágo ja moallánagá. Oahppe gudi ælla oadtjum máhttelisvuodav sæmmiláhkáj adnet sáme-gielav juo ávdán, de manná ienep ájgge dahkamussaj. Navti sjaddi sij oahppat moallánagájt, ja sij ihkap dárba-hi viehkkænævojt (báhkogirjev jali báhkolistav maŋŋegietjen) dahkamusájt tjoavdátjit.

▶ a)

Tjoavdos:

- tjiktet viermev*
- oahpásmuvvat guollevidnudahkaj*
- tjoallit guolev*
- tsuohppat guolijt*
- giesset vantsav*
- oaggot svitjujn*
- vuolget nuorráj*
- ávnnit lijnajt*
- suhkat gáddáj*
- suohppot viermijt ja lijnajt*
- viedtjat muorajt*
- málestit guollemállásav*

Oajvvadus:

Oahppe gænna l gássjelisvuohta biedjat sátsov bágoj gasskaj, máhtti tállaj mierkkít dajt ma aktan gulluji. Máhtti aj bájnno-bliántaj guhtik bájnov vaddet juohkka moalkedibmáj.

Oahppe gudi li oahppam kasusadnema birra, máhtti aj árvvalad-dat makkár kasusijn substantijva li, ja manen.

ULME: OAHPPÉ GALGGI

- biedjat aktij substantijvav ja verbav moallánahkaj mij gávvi dájmov
- gærddot/oahppat moallánagájt
- adnet grammatihkalasj moallánagájt ja máhttet kásusijt gá ságastalli dahkamusás
- láhkát ja dádjadit gárgadisájt
- tjállet gárgadisájt gávájda

► b)

Dánna I dahkamus majt oahppe vierttiji snivva lãhkãt ja dádjadit sisanov vaj tjoavddusav gávnni. Gárgadisáv sisadno nav gãktu li dánna tjáledum, li imálattja. Oahppe galggi gávnnat vigijt ja dahkat gárgadisáv vaj dádjadahte I.

Oajvvadus tjoavddusijda:

Gã galggap guolev tjoallit, de *viermev* dárbahip. *nijbev*

Gã galggap ávnnit, de *ávrojt* dárbahip. *ávnajt*

Gã galggap suhkat, de *bensjnav* dárbahip. *ávrojt*

Lihhtijt *bassep* gã lip bãrrãm. *bassap*

Guolijt *tjiktep* ávddãl *bassep*. *tjuollip*

Viermev *tjuollip* ávddãl *giessep*. *suohppop*

Mij hæhttup álu *sabegijt* fáron válldet gã lip nuorráj. *gádjom-vestav*

Mij *suolluj* suhkap gã lip gáddáj. *stárffuj*

Iehkedis la hávsske dállgátten *duorgov* basset. *márfijt*

Jus la viermme rájgen, de viertti *vuossjat*. *tjiktet*

Jus la duv vantsan rájgge, de viertti *dállit*. *divvot*

Jus la fáhtsan rájgge, de viertti *quollit*. *gãdet*

Jus Ila duv gápten rájgge, de viertti *lájbbot*. *duoggnat/goarrot*

► c)

Dánna máhtti oahppe usjudallat sij li journalista, ja tjállemin li reportássjav ávijsaj. Gávã dán bielen galggi manen reportássjan, ja de galggi tjállet tevstajt gávãjda.

Oajvvadusã gãktu vijdãbut barggat tiemãjn *Dãjma vuonas*:

- Sij gudi dárbahe verbaj ienebut hãrjjidallat, máhtti barggat bãhkooahppamkãrtãj *Dãjma vuonan* ja *Lãjrrasaje bargo* aktu, guovtes ja guovtes jali smãv juohkusijn. [Dãnna](#) gãvna gãktu barga.
- Spellat bingo: *Dãjma vuonan* jali *Gárgadisbingo* (mij la vehi gãssjelabbo). [Dãnna](#) gãvna gãktu barga.
- Spellat domino *Dãjma vuonan*. [Dãnna](#) gãvna gãktu barga.

b. 25-29: 8. Luonddonammadusá

Oahppijda gudi li ávddåla barggam *VVV:jn*, de la *luonddonammadus* oahpes báhkko, iehtjádijda soajttá vehi gássjel. Jus la dárbbbo, de la buorre ganugit bajelttjállagin gå álggebihtit dahkamusájn: Mij merkaj báhkko? Majt ájádalli gå vuojnni dav? Máhtti gus muhtem bágojt ma gávviiji duobddágav?

Dibde oahppijt ájádallat manen la ávkálasj máhttet sáme luonddonammadusájt.

Gå li dahkamusájn gærggam, hiehpá aj buoragit barggat nominatijva ja akkusatijva sieradusájn. Gå oahppe li tjállám bágojt nominatijva moattelåhkuj, de la álkke akkusatijva hámiijt dahkat. Dajt máhttebihtit adnet gå ságastallabihtit gávåjs 25-26 bielen. Vuostak la buorre gærddot/tjelggit nominatijva ja genitijva anov. Dan mañjela máhtti oahppe aktan barggat guovtes ja guovtes. ja buktet ja/nei-gatjálvisájt nubbe nuppes.

Buojkulvis:

A: Vuojná gus *luovtav* gávån?

B Vuojnáv gávån *luovtan*. Dála l *luokta* (vuoset gávån).

Jali:

A: Le gus *njárgga* gávån?

B: Le. Mån vuojnáv *njárgav* dánna./

lj la. lv vuojne *njárgav*.

▶ a)

Tjoavdos:

skierre, skiere – skjær

luokta, luovta – bukt, vik

nuorre, nuore – hav

vuodna, vuona – fjord

nuorregádde, nuorregátte – strandkant

njárgga, njárga – nes

suoloj, suollu – øy

sáttojfiervvá, sáttojfiervá – sandstrand

Hásstalus: Galla luonddonammadusá gávnnuui gávån

Sildavuoben/Sildhopen?

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat luonddonammadusájs ja ájádallat manen la ávkálasj máhttet moadda dajs
- oahppat muhtem ájnas luonddonammadusájt
- dábdđát luonddonammadusájt
- adnet báhkolistav ja tjállet bágojt riehta avta- ja moattelåhkuj
- oahppat aktijvuodav nominatijva moattelågo ja genitijva avtalågo gaskan
- hárijjiddallat nominatijvav ja genitijvav riehta adnet

► b)

Dánna li ájn ienep luonndonammadusá:

Tjoavdos:

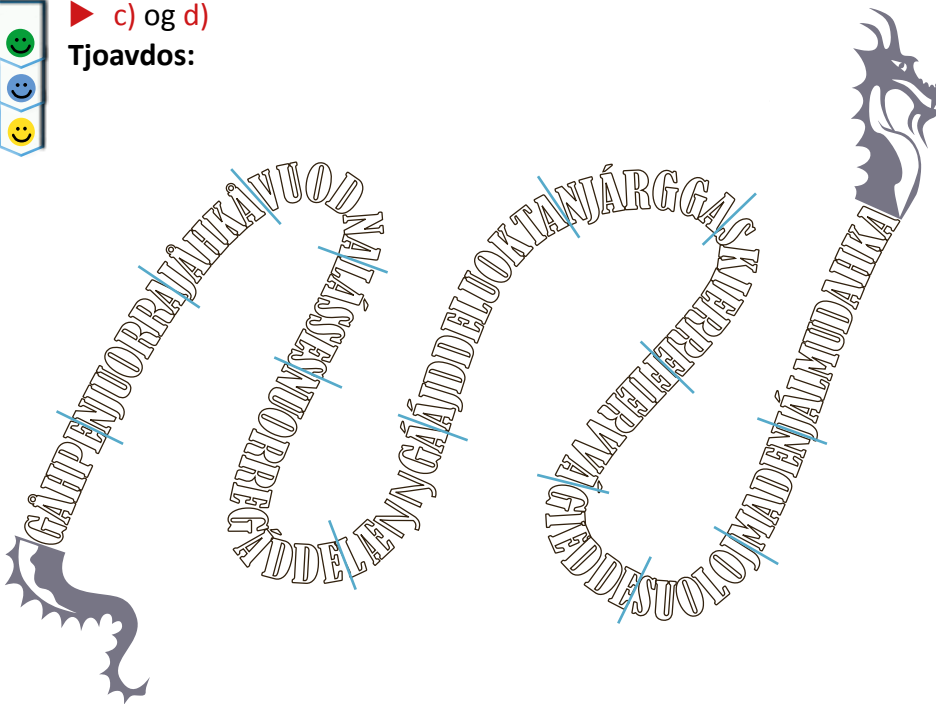
- skierre – skjær
- gádde – strand, kyst
- jiehkke – isbre
- luokta – bukt, vik
- made – med, fiskeplass
- ájdde – eid
- njárgga – nes
- tjoalmme – sund
- lásses – lavt berg ved sjøen
- njuorra – grunne
- suoloj – øy
- vuodna – fjord

Galla luonndonammadusájt gávnnabihtit gávván?

► c) og d)

Tjoavdos:

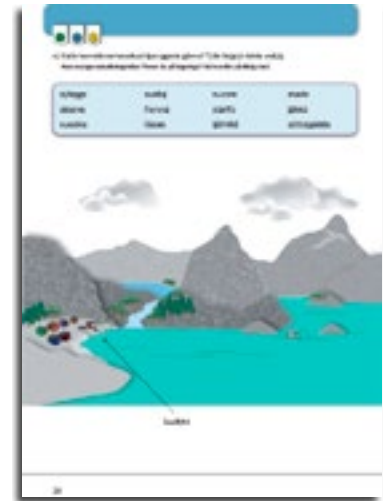
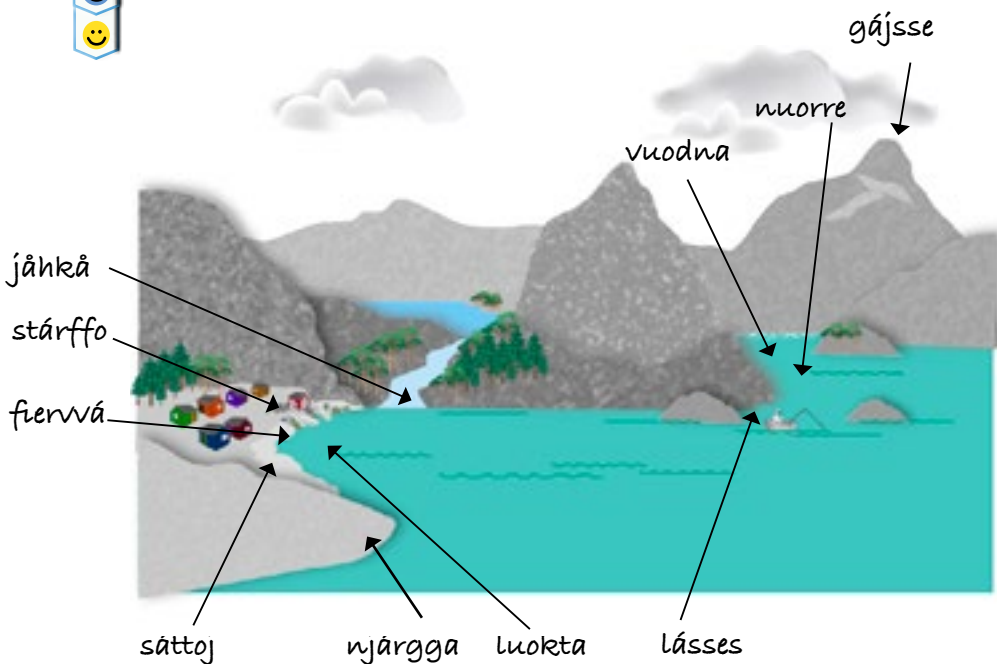
Tjáppa luonndo I Ávanuoren/Havøysund, valla ulmutjij dájma ja ádááiggásasj teknologijja I buktám vájkkudusájt. Muodugasj gávå máhtti vuodon giellahárjjidallamijda, refleksjávnaájda ja ávkálasj ságastallamijda. Gávå: Edel Monsen

>>>

▶ e)

Tjoavdos:

▶ f)

Dánna oahppe ietja máhtti válljit luonndonammadusájt. Njálmásaj hástalus: Galla luonndonammadusájt gávnabihtit gávván?

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat tiemájn Luonndonammadusá:

- Sij gudi dárbahti ienebut hárrjidallat luonndonammadusájt, máhtti barggat báhkooahppamkártáj Luonndonammadusá 1 ja Luonndonammadusá 2 aktu, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. [Dánna](#) gávna gáktu barga.
- Spellat *Fiervábingo*. [Dánna](#) gávna gáktu barga
- Les fortellingene på side 30-32, og gå på jakt etter naturbetegnelser.

b. 30-32: Subtsasat: Álmáj doarj rávgajn, Stálo

Dánna galga dán gut la fáhkááhpaddidje árvustallat gáktu sihtabihtit barggat tevstaj: Máhtti aktu láhkát, guovtes ja guovtes jali juohkusin. Vuostasj tæksta Álmáj doarj rávgajn bohtá Gáivuonas, ja moattes dáppen máhtti duodastit at dat álmáj la viessum. Nubbe tæksta Stálo Porsáŋgon, ja bohtá dálusj bávas stáloj birra ma báhtin duoddaris stuor gistujn gállij. Oahppe gudi li barggam Vuonajn 3 girrijn ávdebut, dábdidi ihkap oajvvesisnov dán subtsasin, danna lij gávvá aj. Oahppe galggi ietja láhkát subtsasav.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahpásmuvvat sáme subtsastallamdábijda
- láhkát ja ságastallat tjáppagirjálavjuoda tevstaj duot dát sáme guovlos
- dramatiserit jali sjuggelit barggat tevstaj ietja láhkáj

>>>

Dála li muhtem gatjálvisá ma máhtti liehket viehkken gá galgga-
bihtit tjoahkkájgiesset sisanov ja ságastallat tevstaj birra:

Álmáj doaroj rávgajn:

1. Gut la oajvvepersávná tevstan?
2. Le gus ietjá persávná mañen?
3. Gánná árru oajvvepersávná?
4. Majt diedá dån dan bájke birra?
5. Makkár jáhpe I?
6. Majt lij oajvvepersávná bargamin?
7. Manen manáj sån fiervváj?
8. Mij dáhpáduváj fierván?
9. Mij dáhpáhuváj fierván mañep biejeve?
10. Jáhká gus dån dát subttas la duohta? Manen/Manen i?
11. Le gus gullam/låhkåm ietjá subttasijtrávga birra?
12. Majt gáhttjop dákkár tevstajt? (Båva jalli álmmuksubttasa.)

Dáv tevstav hiehpá aj buoragit dramatiserit jali gávvrájdov dahkat. Mañneborgov máhtá tjadádit sæmme báttå gá stasjávnnåáhpadibme (gehtja [tjuovvusav 1](#)).

Činavuohpi stálo:

1. *Gudi li oajvvepersávná tevstan?*
2. *Gánná árru?*
3. *Manen vádtsin duoddarin?*
4. *Majt dahkin jávrregátten?*
5. *Manen vádtsájin ietjá jávrráj?*
6. *Majt unna oappásj hæhkkat vuojnij váttsedattijn?*
7. *Mij dáhpáduváj gá båhtin várráj?*
8. *Manen ettjin váttse sijddaj, valla farra nuorregáddáj?*
9. *Mij dáhpáduváj gá jávsådin fiervváj?*
10. *Jáhká gus dát subttas la sádnes/duohta? Manen/Manen i?*
11. *Le gus dujna ietjá tjielgadus dán sierralágásj bájkkáj?*
12. *Átså kártan Leavdnja, buojkulvis: www.norgeskart.no.*

Dánna gávna fáktá daj giergij birra http://www.stabburnes.no/?page_id=187.

b. 33: Artihkal: *Guhka vuona ja stuorra suollu*

Dán tevstan oadtju oahppe oahpásmuvvat geografijjaj merragáttén Sáme guovlojn, ja tæksta l álgo dajda dahkamusájda ma báhki bájkkenamáj birra. Jus oahppe li ávdđála barggam *Vuonajn* 3 girrijn, de ihkap dábdi muhtem vuonaj namájt. Báhkolissta 122. bielen la buorre viehkenævvo sidjij gesi l dárbo.

Tevstav máhhti lánkát aktu, guovtes ja guovtes jali aktisasj juohkusin. Máhtá gatjádít oahppijs makkár vuonajt dábdi, jali jus vuonajt gánná li mannam.

Dát tæksta l aj buorre álgo ságastallamij báhkoklássajs, sierralánkáj adjektivaj ja tállabágoj birra. Dánna l luondulasj ságastit gáktu adjektivajt sájáda, buojkulvis:

guhka vuodna – guhkep vuodna – guhkemus vuodna

Vuodotála ja rájddotála sieradus la aj ájggeguovddelis tiebmá. Máhtá gatjádít oahppijs tevsta sisanov, jali dibddet oahpijít gatjálvisájt buktet nubbe nubbáj.

Buojkulvis:

- Makkár vuodna l Vuona guhkemus vuodna?*
- Makkár vuodna l Finnmárko guhkemus vuodna?*
- Le gus Ufuohttá guhkep gá Oslovuodna?*
- Man guhke l Oarjjevuodna?*
- Makkár suolj la Vuona guhkemus suolj.*
- Makkár suollu l Vuona nubbe guhkemus suolj?*
- Man stuorre l Nordlánda stuorámus suolj, ja mij la dan namma?*
- Man stuorre l Finnmárko stuorámus suolj?*
- Gánná l linnasuolu?*

ULME: OAHPE GALGGI

- lánkát oanegis fáktátévstaj
- oahppat vehi sáme guovloj geografijjav
- oahppat muhtem bájkkenamájt
- adnet vuodotállajt ja rájddotállajt
- ságastallat adjektivajs ja adjektivja grádasájádimes

b. 34-36: 9. Vuona sáme guovlojn

▶ a)

Dán dahkamussaj máhhti oahppe adnet báhkolistav viehken, jali vájku digitálakártav: www.norgeskart.no – de oadtju sæm-mi báttá visuálalasj gáváv jus vákke li lahka nubbe nubbáj. Jus oahppe ælla ávdutjís dájna næhhttabielijn oahpástuvvam, viertti áhpadiddje vuosedít gáktu áhtsát ja gáktu zoomit kártan.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem vuonaj namájt
- oahpásmuvvat merragátte geografijjav sáme guovlojn
- oahppat adnet digitála kártav
- adnet lokatjav
- suohkannamájt ja vuonaj namájt adnet gá njálmálattjat guládalli

Tjoavdos:

Sagfjorden	Rivtakvuodna
Tysfjord	Divtasvuodna
Fuglfjorden	Láttevuodna
Leirfjorden	Tjinovuodna
Sørfjorden	Slabávuodna
Saltenfjorden	Sáltovuodna

Tanafjorden	Deanuvuotna
Vågsfjorden	Váhkvierddas
Mistfjorden	Missto
Porsangerfjorden	Porságguvuotna
Kanstadfjorden	Gánasvuotna
Lyngenfjorden	Ivguvuotna

▶ b) Dánna galggi oahppe gæhthjalit vuonaj namájt ietjasa guovlon, ja subtsastit makkár suohkanin li. Muhtema ihkap hæhttuji gærddot namájt ráddnásuohkanijs ávddål gá barggagáhti. Dánna máhtá aj gærddot innesijjav.

▶ c) Dán njálmálasj párradahkamusán galggi oahppe giehttot vuonaj ja suohkanij namájt majt li tjállám b)-dahkamusán. A gatját vuostak. Jus B diehtá vásstádusáv, de oadtju B gatjádít A:as. Jus B ij diede vásstádusáv, de hæhttu B javllat sán ij diede, ja A galggá subtsastit, ávddål B máhtá buktet gatjálvisáv A:as.

▶ d) Jus dáv galggá riehta tjoavddet de ij la nuoges máhttet bájkkenamájt, dánna hæhttu aj geografijjav máhttet ja diehtet gánná vuona li. Juska I Vuona kárta duogátjin, de e vuona agev boade riehta sadjáj kártan. Dánna I ájnas gáktu vuona li biejadum nubbe nubbáj.

Dánna hæhttuop dábdástit, oahppe li midjij hálvva bælkám dát dahkamusás. Moaddásijda I dát tjoavdos «boasstot» visualalattjat. Danen lip divvum versjávnnáv mij la buorep, ja gávnnu [tjuovvusin 13](#). Dánna farra oahppe tjállí namájt njuolajda, ja de visuálalassj gávvá sjaddá riehta. Jáhkedahte moattes sihti dáv versjávnnáv gá dav mij la girjen. Huoman oajvvadip oahppe adni www.norgeskart.no viehkenævvon. Dán ádá dahkamusán lip duola degu válldám fáron guokta vuona julev- ja oarjjesáme guovlos. Dá máhtti hiehpát álgon gá galggi buohtastahttet dajt tjállemvuogijt dajn gálmma sámegielajn.

Tjoavdos:

b. 37-39: 10. Suollu sáme guovlojn

▶ a)

Dán dahkamussaj máhtti oahppe adnet báhkolistav viehkken mij la girje maŋnegietjen. Máhttelis la aj adnet digitálasaj kártav, www.norgeskart.no. Gå kártav adni, de sæmmi báttå oadtju visua-lalasj gáváv gánná suollu li nubbe nubbáj, ja oahpes bájkijda.

Tjoavdos:

- Dielddasuolu Tjeldøya*
- Ávkijisuolaj Haukøyholmen*
- Dattajsuolaj Tannøya*
- Luttas Lundøya*
- Dirvek Finnøya*

- linnasuolu Hinnøya*
- Sázzá Senja*
- Sállan Sørøya*
- Romssasuolu Tromøya*
- Ulbi Hadseløya*
- Máhkarávju Magerøya*
- Ánddasuolu Andøya*

▶ b)

Dánna oahppe válljiji suollujt ietjasa guovlojn. Sæmmi báttå oadtju ienebut hárijjidallat suohkanij namáj. Mujte innesijvav dán dahkamusán aj.

▶ c)

Dán njálmálasj párradahkamusán galggi oahppe gæhttjat ja suohkannamájat adnet majt li tjállám b) -dahkamusán. A gatját vuostak. Jus B diehtá vásstádusáv, de oadtju B buktet gatjálvisáv A:aj. Jus B ij diehtá vásstádusáv, de viertti B javllat sán ij diehtá, ja oadtjot A:av subtsastittjat, ávddál B máhttá gatjádít A:as.

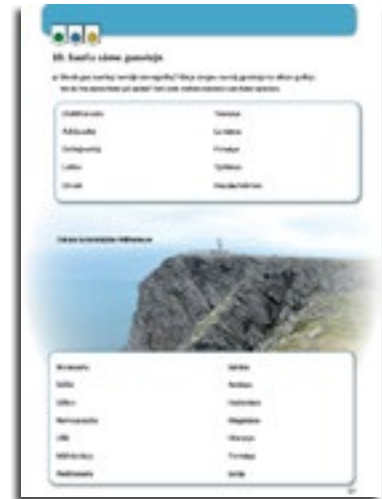
▶ d)

Dán dahkamusán galggi oahppe ájadallat manov suollus suolluj. Jus galggá dahkamusáv riehta tjoavddet, de ij la nuoges máhttet bájkkenamájat. Dánna vierttiji duodden geografijjav máhttet. Jus manno galggá sjaddat luondulasj, ja ij mannat «duok diek», de vierttiji diehtet gánná suollu li nubbe nubbáj. Loahpe I kártav viehkken.

Oahppe máhtti barggat juogu de aktu jali guovtes ja guovtes. Jus válljiji barggat guovtes ja guovtes, de máhtti tjoavddet dahkamusáv njálmálatjtat nav gáktu I javladum dahkamusán (14 d). Oahppe galla máhtti tjáhkkahtit hárdde vuosstálakkoj ja vaddet nubbe nubbáj bagádusájt goabbák vuorov.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem suolluj namájt
- oahpásmuvvat Sáme guovloj geografijjav
- illatijvav ja innesijvav adnet gá subtsasti
- mano birra suollus suolluj majt li ájadallam

▶ e)

Dán njálmálasj párradahkamusán adni oahppe mannoruvtov vuodon majt li tjuorggam d)-dahkamusán gá galggi subtsastit mano birra. Dánna l ájnas adnet innesijvav ja illativav. Gáhtjo oahppijt ságastittjat majt vuojnnin jali dahkin duon dán suollun, ja loahpe l fantaserit.

b. 40: 11. Makkár vuonajn ja suollujn la dán mannam?

Oahppe dahki a)-dahkamusáv aktu ávdás guovtes ja guovtes barggagáhti b)-dahkamusájn.

Oahppe gudi juorru li gatjálvisáj ja vásstádusáj konstruksjávnaáj, vierttiji oahppat álgov jali gærddot. Vierttibihitit aktan tjadádit ságastimievlijt vuolemusán dán bielen, vaj oahppe máhtti dajt adnet minstargárgadissan. Tjále minstargárgadisájt tábluj, buojkulvis:

Le gus dán mannam ... (+innesijvav)?

Lev.

Iv la.

ULME: OAHPE GALGGI

- gávnnat dajt vuonaj ja suolluj namájt sámegeiellaj gánná li ietja mannam
- sáme bájkkenamájt adnet gá ságastalli
- innesijvav adnet
- hárrjidallat vásstedit JA/NEI-gatjálvisájt

b. 41-44: 12. Bájkkenamá sáme guovlojn

Dát dahkamus la nieljet kuvbas dievva bájkkenamájs merragáttes.

- sisadno l bájkkenamá Hábmeris
- sisadno l bájkkenamá Nordlándas
- sisadno l bájkkenamá Romsas ja Finnmárkos
- sisadno l bájkkenamá Trööndelágas

Dánna oahppe ietja máhtti válljit makkár kuvbaj sihti barggat. Muhtemijda l ihkap nuoges avtajn dahkamusájn, valla iehtjáda ihkap sihti tjoavddet ienep dahkamusájt.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat luonndonammadusájt
- oahppat bájkkenamájt sáme guovlojn

► a) Bájkkenamá Hábmerein

R	U	O	H	T	S	A	J	Á	V	R	R	E	N
Á	E	L	G	I	D	Á	D	I	B	M	E	G	J
H	B	Á	H	C	A	V	U	O	T	N	A	I	Á
P	Á	G	Å	D	J	E	L	U	O	K	T	A	V
U	B	E	A	I	A	R	Á	V	N	N	O	K	D
K	B	G	C	K	N	A	S	D	N	I	L	O	Á
J	B	I	E	S	S	E	L	U	O	K	T	A	N
Á	V	L	O	N	Á	A	U	V	H	T	A	J	V
V	D	D	N	Á	E	V	O	V	T	N	A	Á	U
R	G	A	I	B	S	P	K	O	I	A	N	R	O
R	U	N	J	Á	R	G	T	J	Å	R	R	O	T
E	E	A	N	U	V	U	A	T	N	A	T	A	N
S	T	U	O	R	G	I	E	D	D	E	N	A	A

Tjoavdos:

- Tysnes – Diksná
- Grindvika – Gáddjeluokta
- Storjorda – Stuorgiedde
- Lossvika – Lásluokta
- Tuva – Duvvo
- Strindneset – Gilda
- Josommarseth – Gidádibme
- Nevervika – Biesseluokta
- Rotvatnet – Ruhtsajávrr
- Kilvatnet – Ráhpukjávrr
- Råna – Rávnno
- Tjårnes – Tjårro

► b) Bájkkenamá Nordlándan

S	T	Á	J	G	G	O	J	Á	V	R	M	E	H
Á	L	I	V	F	Á	N	N	K	Á	B	U	E	I
L	Å	D	I	K	B	Á	V	I	R	Á	S	Á	E
A	S	G	Å	R	E	V	K	K	A	K	S	A	R
T	U	V	D	U	L	S	V	Á	H	K	E	T	E
V	O	S	N	K	V	K	S	T	S	U	R	Á	N
U	B	U	J	B	Á	J	D	D	Á	R	E	A	J
O	U	O	Á	N	H	H	U	V	I	R	E	B	Á
D	Á	R	R	Á	K	N	O	V	A	R	A	A	R
N	B	T	G	R	E	F	U	O	S	S	K	O	G
A	G	T	A	G	A	G	T	J	Å	R	R	O	G
M	A	Á	M	E	D	A	S	V	Æ	R	D	D	A
J	T	U	O	R	G	B	Å	D	Å	D	D	J	O
G	Å	D	D	J	Å	S	T	R	Á	V	V	E	P

Tjoavdos:

- Bodø – Båddådjo
- Beiarn – Bájddár
- Mosjøen – Mussere
- Stokmarknes – Njárga
- Sortland – Soarttá
- Saltdalsfjorden – Sálatvuodna
- Lødingen – Lådik
- Ulvsvåg – Ulsváhke
- Fauske – Fuosko
- Misvær – Medasværdá
- Godøystraumen – Gáddjåstrávve
- Steigen – Stájggo
- Røkland – Revkka
- Kabelvåg – Gábelváhke
- Vinkfjorden – Fánjká
- Korsnes – Hierenjárgga

► c) Bájkkenamá Romsan ja Finnmárkon

L	O	A	B	Á	K	V	U	O	T	N	A	L	D
E	V	B	I	L	L	Á	H	P	P	I	H	E	E
A	S	Á	S	T	Á	R	I	V	T	T	Á	K	A
V	K	L	Á	Á	L	G	Š	T	N	I	R	V	N
D	Á	T	Ž	M	Á	G	Š	Á	U	V	S	G	U
N	N	T	Ž	F	R	Á	I	S	Á	R	T	Á	V
J	I	Á	Á	L	A	T	B	M	R	I	T	I	U
A	K	V	R	T	H	K	K	Á	R	T	Á	V	O
D	Á	L	U	S	V	Á	G	G	I	B	K	U	T
E	V	E	N	Á	Š	Š	I	B	H	K	I	O	N
A	R	T	M	I	I	V	G	O	B	A	H	T	A
M	I	N	M	O	N	N	Š	T	I	G	E	N	S
D	A	V	V	E	N	J	Á	R	G	A	A	Á	Á
G	I	R	K	O	N	J	Á	R	G	A	L	A	I

Tjoavdos:

- Lavangen – Loabákvuotna
- Senja – Sážžá
- Kåfjorden (Troms) – Gáivuotna
- Harstad – Hárstták
- Nordkapp – Davvenjárga
- Evenes – Evenášši
- Gratangen – Rivtták
- Alta – Álttá
- Olderdalen – Gáivuotna
- Lakselv – Leavdnja
- Loppa – Láhppi
- Skånland – Skánik
- Kirkenes – Girkonjárga
- Tana fjorden – Deanuvuotna
- Vardø – Várggát
- Skibotn – Ivgoabahta

► d) Bájkkenamá Trööndelágan

M	I	E	L	T	N	A	A	R	B	O	R	T	E
A	D	M	O	R	K	A	V	U	R	T	N	S	Á
A	S	I	A	Á	R	T	K	S	Ï	E	B	N	E
J	K	P	V	A	A	P	S	T	E	Š	I	Á	N
E	Á	L	Á	N	E	V	L	Á	N	B	F	A	K
H	N	A	K	T	I	S	K	I	N	B	O	S	L
J	I	A	V	E	M	U	S	S	E	R	E	E	O
A	T	S	U	V	N	L	E	A	G	B	L	E	E
E	Á	S	O	L	Y	J	M	E	D	E	T	V	M
V	B	J	T	O	A	I	N	M	Á	O	E	E	E
R	A	A	R	V	I	H	K	E	N	I	O	R	G
I	O	N	A	E	R	K	L	N	L	L	I	T	E
E	R	O	M	P	R	A	A	H	K	A	R	I	R

Tjoavdos:

- Folla (Nærøy) – Foelte
- Brønnøysund – Brienne
- Namsos (Vihke: Namsos ij la boahám manjen)
- Hattfjellidal – Aarborte
- Majavatn – Maajehjaevrie
- Mosjøen – Mussere
- Vefsn – Vaapste
- Sømna – Siebne
- Trondheim – Tråante
- Snåsa – Snåase
- Røyrvik – Raarvihke
- Brekken – Praahka
- Limingen – Lyjmede
- Glåmos – Kloemege

OBS: Dánna li gálmma bájkkenamá ma e gullu Trööndeláhkaj, valla gullu oarjjelsáme bájkkáj: Mosjøen – Mussere, Vefsn – Vaapste, Sømna – Siebne

b. 45-47: **13. Mij mannep sáme guovlojn**

► a)

Dán dahkamusan lip vaddám buojkulvisájt muhtem ásadusájs ja geldulasj bájkis vákkijn sáme guovlojn. Dánna ij lim máhttelis válldet manjen divna, danen vierttijma válljit. Máhttebihtit ságastit bájkis/ásadusájs, ja dibddit oahppijit gudi dábdid dajt, subtsastit majt diehti. Noen av stedene kommer dere forresten til å møte igjen i teksten *Rittu kulturhistorjá* på side 66.

Gå li tevstajt, gávájt ja gávvátevstajt gæhttjam, de galggi oahppe válljit bájkev gási galggi ájádusáj mannat.

► b)

Dánna oahppe dahki mannoruvtojt, ja ihkap dárbahti kártav viehken gávnatjit hiebalgis bájkkenamájt. www.norgeskart.no la buoremus gáldo sáme bájkkenamájda.

► c)

Dát la njálmálasj párra- jali juogodahkamus gánná oahppe galggi subtsastit ietjasa mano birra. Muhtem oahppijda ihkap la nuoges javllat dajt bájkkenamájt gánná goarriji, valla iehtjáda máhtti gæhttjalit adnet illatijvav ja innesijvav, ja ihkap aj subtsastit majt dahkin muhtem bájkijn.

Dahkamus hiehpá aj buoragit hárrjidallat gulldalit ja mujttalit dav mij subtsastuvvá: Gå oahppe l subtsastam ietjas mano birra, de máhtta vas nubbe oahppe mujttalit, buojkulvis:

Sån la vuolggám ...

Sån la læhkám ...

Sån ájggu mannat ... gæhttjat ...

ULME: OAHPE GALGGI

- kártav viehkenævvon adnet gå gárvedi manov
- oahpásmuvvat muhtem dáhpádussaj jali bájkkáj sáme guovlojda merragáttan
- oahppat muhtem sáme bájkkenamájt ietjasa guovlo álggolin
- adnet bájkkenamájt njálmálasj guládallamin gå vuosádalli nuppijda
- gulldalit majt subtsasti
- mujttalit majt subtsasti
- hárrjidallat gáktu gárgadisájt dahkat ja gáktu kasusijt riekta adnet

▶ d)

Dán dahkamusán galggi oahppe ienebut hárijidallat illatijvav ja innesijvav, ja ienemusá oahppijs vierttiji aj máhttet verbajt riekta sájjádit. Dánna viertti áhpadiddje árvustallat majt galggá vuorddet juohkka oahppes. Áhpadiddjáj guhti ihkap ij ávdutjis oahppijt dâbdâ, vaddá dahkamus buorre dádjadusáv oahppij tjállem-tjehpudagás ja grammatihkalasj máhtudagás.

Ganugihtit tjuorggasin danna gánná suhká: Mij tjuodtju ságastimgievlen? Dánna I ham buorre viehkke tjoavdátjit dahkamusáv. Ávdep bielen bajemusán gávnnu aj muodugasj ságastimgievlle. Buohstaste sisanov dan guovte gieflen.

Oajvvadus tjoavddusijda:

1. Mån vuolgáv ferjujn Bognásjes Lådigij.
2. Sij vuodji vantsajn Stájgos Bådåddjuj.
3. Tunælla manná Hábmmeris Stájgguj.
4. Hurtigrukto manná Biergunis Girkonjårggaj.
5. Mij mannap girddijn Bådådjos Råmssåj.
6. Sij galggi suhkat Ájláttes Gásluoktaj.

b. 48-51: 14. Bájkkenamá ietjat guovlon

Dán dahkamusán galggi oahppe adnet dahkamusájt 9, 10 ja 12 in-spirasjávnnán gå galggi dahkat dahkamusájt nubbe nubbáj. Dálle galggi sáme bájkkenamá liehket ietjasa suohkanijn/guovlojn.

▶ a)

Dát viertti liehket álkkes dahkamus. Gå oahppe li gærggam dahkat dahkamusáv, de máhtti lánudit nubbe nuppijn, vaj divna oadtju tjoavddet dahkamusáv majt ietjes la dahkam. Máhtte-bihtit moattedit dahkamusájt vaj divna máhtti tjoavddet ienep dahkamusájt.

Oahppe máhtti tjoavddet dahkamusájt moatteláhkáj: biedjat sátsov bágoj gasskaj ma gulluji aktan, tjadnat aktij namájt bájnnobliántaj, jali tállaj.

Sidij gesi I dát ilá álkke, máhtti gæhttjalit b) - dahkamusáv mij la låsep.

▶ b)

Jus galggi bájkkenamájt tjället kuvbbaj, de hæhttuji oahppe buorre struktuvrav ja tjállemvuogev gæhttjalit. Jus ij galga sjaddat májvve, de vierttiji duodden tjället tjáppagit ja bokstáva galggi hiehpát.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem bájkkenamájt ietjasa guovlojn
- sjuggelisát barggat bájkkenamáj ja dahkat dahkamusájt nuppijda
- dâbdâ luonndonammadusájt
- oahppat dálkkut bájkkenamájt
- hárijidallat bagádusájt vaddet ja guldalit bagádusájt
- hárijidallat riekta kasusav adnet

>>>

► c)

Dán dahkamusán máhtti oahppe adnet bájkkenamájt a)- ja b)-dahkamusájs. Máhtti aj gávnnat bájkkenamájt kártan ietjasa suohkanis, jali dáanna: www.norgeskart.no.

Dahkamusájn máhtti aktu barggat jali guovtes ja guovtes. Máhttebihtit adnet aj juogosgilppusij gánná galggi gávnnat nav állo luonndonammadusájt g máhttelis bájkkenamájn. Juohkusa galggi maŋŋutjissaj ávddánbuktet «gávnadisájt» nubbe nubbáj. Dat juogos mij la gávnnam ienemus luonndonammadusájt, vuojttá.

Jus gávnnuji állo sáme bájkkenamá dan guovlon gánná árrobihtit, de máhtá bájkev gártjedit ietjada suohkanij. Jus ælla vuojga bájkkenamá, de máhttebihtit vijdedit guovlov.

► d)

Dán njálmálasj párradahkamusán hæhttuji oahppe adnet bájkkenamájt gá ságastalli. Ságastimgievlen bajemusán li gárgadisálgo majt viertti tjadádit ávddál oahppe dahkamusájn bargga-gáhti. Buorre I aj oahppijda diehtet, luondulasj la elatijjav ja illatijjav adnet dan bagádusájn majt galggi nubbe nubbáj vaddet.

Sáj gudi galggaba aktan barggat, galggaba vuostak válljit bájkkenamáv. Goappátja tjálleba namájt gievlijda sæmme sadjáj, vaj sunnun la sæmme bájkkenamma ja tjála dannák gá galggaba bagádit nubbe nuppev.

Gá oahppe li divna sirkkalijda tjállám, de tjáhkkiidi guovtes ja guovtes hárdde vuosstálakkoj ávddál álggi vaddet bagádusájt nubbe nubbáj. Gá la A bagádum B:av, ja B la tjuorggam, vierttiji oahppe ságastit mano birra: Sjattaj gus luondulasj manno, jali mannin gus duok diek? Muhtema dárbahti kártav viehkken vaj diehti dav. Maŋŋela vas sæmmiláhkáj tjadádit, valla dálla bagádallá B madi A tjuorggá mannoruvtov.

b. 52-53: 15. Gánná? Galla bájke dâbdâ?

Oahppe máhtti gæhttjagoahtet gávâjt ja gæhttjat jus dâbdi muhtem motijvajt. Tæksta viehkkebaksan li árvvâdusá ma máhtti tjoavdeduvvat jus oahppe e motijvajt dâbdâ. Loahpe I aj internehtav adnet viehkken.

Tjoavdos:

1. Russjkis goahte I Áillohattja, Lásságábmá, Ivgobadán.
2. Mujttogiergge I Mâsken, Divtasvuonan.
3. Dâlusj gierggegirko I Ákkalin/Ákkalsuollun Stájgon.
4. Rávvis dimbargoahte I Unjárgan.
5. Dâbdos stráddu I Bâdâdjon.
6. Skulptuvrra Ellsa Laulas la Musseren/Mosjøen.

ULME: OAHPE GALGGI

- lâhkát ja dâdjadit gárgadisájt
- gávnnat tevstav ja gávâv ma aktan hiephi
- tjállet riehta bájkkenamájt gávâjda

b. 53: 16. Nagá gus 12 riehta vásstádusá?

Dát dahkamus la hásstalus: geografi-quiz sáme guovlojs. Dánna oadtju oahppe barggat daj majt li oahppam geografijja ja bájkke-namáj birra dá rádjáj, ja ájn ienebuv. Máhtti tjoavddet dáv aktu nav gáktu l girjen, jali barggat guovtes ja guovtes. Dánna l duoden guokta oajvvadusá gáktu dahkamusáv máhttá tjoavddet:

Njálmásaj párragilpos: Geografiquiz

Oahppe juogeduvvi guovtes ja guovtes ja barggi dahkamusájn dahkamustevsta dagi. Juohkka párra oadtju vásstádusárkav ([tjuovvus nr. 6](#)). Áhpadiddje láhká avtav ja avtav gatjálvisáv ja vásstádus alternatijvajt ma tjuovvu, ja oahppe mierkkiji dav majt jáhkki riehta vásstádus la. Dánna hæhttu gulldalit áhpadiddjev, valla aj aktan barggat tjoavddusav gávnatjit.

Juogodahkamus: Geografistafæhtta

Dáhkki aj dahkamusáv tjoavddet fysalattjat ja riek háhppelit madi tjadádihpit stafæhtav. Dát variánnta gájbbet vehi gárvedimev ja stuoráp sajev; stuorra klássalanjáv, korridávráv jali lásjmudallam-lanjáv. Oahppe juogeduvvi juohkusijda (2-4 oahppe juohkka juohkusin), ja juohkka juogos oadtju vásstádusárkav vásstádus alternatijvaj (gehtja [7. tjuovvusav](#)). Bårdo lanjá nuppe gæhtjáj dahkamusájt kártájda, avtav sehtav juohkka juohkusij.

Gá gilpos álggá, de akta oahppijs juohkka juohkusin viehká viettjatjit avtav dahkamuskártáv. Sån válldá ruoptus kártáv juohkusij, ja aktan guorrasi ja mierkkiji vásstádusáv vásstádusárkkaj. Maŋŋela viehká nubbe oahppe viettjatjit ádá dahkamuskártáv. Dalága gá juogos la oadtjum 12 vásstádusá, de áhpadiddje gæhttjal jus li vásstádusá riehta. Jus divna li riehta, de juogos vuojttá, valla jus siján li boasto vásstádusá, de hæhttuji viehkat «strafferunde» juohkka viges, ja gæhttjalit ádásis vásstedit. Dat juogos gæenna l vuostak 12 riehta vásstádusá, vuojttá.

Tjoavdos:

		H	U	B
1	Vuona guhkemus vuodna l	Sognefjorden	Hardangerfjorden	Oslofjorden
2	Nordlándá fylka guhkemus vuodna l	Sáltovuodna	Ufuohttá	Áhkánjárgan
3	Nordlándá stuorámu suolj la	linnasuolu	Dielddasuolj	Ulli
4	Ulli l suolj	Hábmerin	Áhkánjárgan	Bájdjárin
5	Finnmárko guhkemus vuodna l	Porsággvuodna	Ivguvuotna	Gáivuotna
6	Dálsuj gierggegirko l	Oarjie-Fuoldán	Stájgon	Áhkánjárgan
7	Vuona nuorttalamos stáda l	Áltá	Girkonjarga	Romssa
8	Lásságámmi l	Ivguvuonan	Gáivuonan	Omasvuonan
9	Jáhkámáhe márnán la	Vuonan	Suoman	Svierigin
10	Vuona oabmásamos tjuovggatoarna l	Lindesnesan	Tránán	Várggátin
11	Elsa Laula Renberg skulptuvrra l	Nordlándan	Finnmárkon	Trööndelágan
12	Mjelle stráddu l	Fuoskon	Bådádjon	Bájdjárin

ULME: OAHPE GALGGI

- láhkát jali gulldalit ja dádjadit fáktágárgadisájt
- guoradit ietjasa máhtudagáv geografijjas

Oajvvadusá gáktu vijdábut barggat tiemájn Bájkkenamá:

Dáhkki spellat **Hangman** bájkkenamá: Akta oahppe vállji bájkkenamáv majna lihpit barggam, ja dá iehtjáda galggi gæhttjalit gávnnat makkár namma l gå oajvvadi bokstávajt. Sån guhti l namáv válljim, tjállá namá guhkkudagáv sátsoj tábluj, akta sátso juohkka bokstávaj namán.

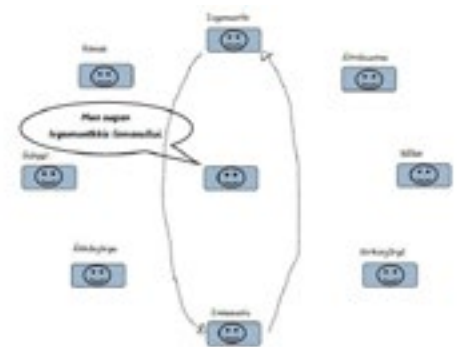
Gå oahppe gudi mánni bokstávav mij namán gávnnu, de dát bokstávva tjáleduvvá divna riekta sajijda/sátsojda. Jus bokstávva mij oajvvaduvvá ij la namán, de tjuorggi «rubmaha oasev» stráffan. Sæmmi bále tjáleduvvá bokstávva dan rubmaha vuollelij, vaj vuojnni makkár bokstávav li mánnam. Spella hæjttá gå oahppe gudi mánni, li gávnnam riekta namáv, jali gå «alles» ulmusj la tjuogadum.

Bájkes bájkkáj la stáhka majt dáhkki ålggon ja sinna stáhkát. Stáhkam hiehpá 6-10 oassálasstijda, ja dárbahtipit l avtav vuoládisáv jali stávláv guhtik. Duodden hæhttu válljit 10-15 sáme bájkkenamá majt dán sidá oahppe galggi oahppat.

Buorre jus namájn li moadda luonndonammadusá. Tjále namájt stuor bokstávaj A4-árkkaj, avtav namáv juohkka árkkaj. Bieja vuoládisájt/stávlájt stuorra sirkkalin radiusijn birrusij 10 miehtera vaj vehi gasska sjaddá. Akta vuoládis/stávlá galggá guovddelin. Bieja bájkkenamáv juohkka tjáhkkåhimsaje guorraj sirkkala sisbælláj (ij guovddelij). Oassálasste (jali ienep oahppe) vádtsá sirkkalin, bájkes bájkkáj, hárijjidalátjit namájt. Gå oahppe mujtti ienemus namájt, máhtti stáhkagoahtet:

Divna tjáhkkåhi stávláj/vuoládisáj nanna. Sån gut tjáhkkáj guovddelin (åhpadiddje vuostasj bále), tjuorvvu buojkulvissan: «*Vanntsa vuolggá Stájgos Bådådjuj*» De galggaba sáj gudi tjáhkkåhibá Stájgon ja Bådådjon dalá tjuodtjánit ja gæhttjalit sajijt måssot, valla sæmmi båtå galggá aj sån gut tjáhkkáj guovddelin gæhttjalit jáksát avtav dajs sajij. Sån gut bæsstá sajev, tjáhkkit guovddelij ja tjuorvvu dav mij vas dáhpáduvá.

Gå galga dahkat dav gássjelabbon, de máhttá muhttijn tjuorvvit namájt dárogiellaj. De hæhttuji oahppe aktij tjadnat dárogiel- ja sámegielnamájt váj dádjadi guhtimuttja galggi viehkat.

b. 54-55: 17. Sjatto nuorregátten

Jus lihpit tjadádam sjattojt tiebmán álggokávlán, ja ihkap juo dahkam sjaddovuosádušáv, de la dát álkkes dahkamus oahppijda. Jus ij, de soajttá sjaddá lássát moaddásijda, ja sjaddoplánssja máhtta viehken. Oahppe gudi li ávddála barggam *Vuonajn 3* girjijn, mujtti ihkap muhtem namájt dassta.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem merragátte lánkát, dábdát ja tjället sjatto namájt
- tjuorggat giedjegijt

▶ a)

Vuojnám lip oahppe oadtju sjattoj namájt dárogiellaj, de lip válljim dárogiellamájt biedjat gáváj guorraj.

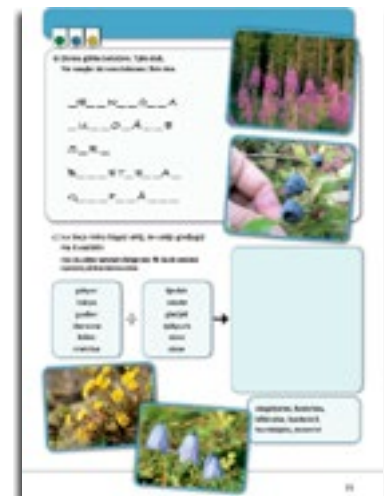
Tjoavdos:

- balderbrå/prestekrage* – *báhpatjehpuris*
- hundekjeks* – *diermmerásse*
- soleihov/bekkeblom* – *gállerasse*
- skogstjerne* – *miehttsenásste*
- løvetann* – *hublorásse*
- nøkkerose* – *slabbarásse*
- geitrams* – *gieganjuolla*

▶ b)

- Tjoavdos:**
 GIEGANJUOLLA
 HUBLORÁSSE
 SARE
 BÁKTETJEVLAK
 GIHPORÁSSE

▶ c)

- Tjoavdos:**
gahper + giedjek = gahpergiedjek – *blåkklokke*
báhpa + tjehpuris = báhpatjehpuris – *prestekrage/balderbrå*
guober + rásse = guoberrásse – *hestehov*
diermme + rásse = diermmerásse – *hundekjeks*
bákte + tjevlak = bákttetjevlak – *rosenrot*
miehttse + násste = miehttsenásste – *skogstjerne*

Strandarve (nsg: Sáltfouldá) soaptsu buoremusát sáddu- jali gierggestráddujn ja sjaddi degu bávnátja jali tæhppina. Dav sjattov máhtá bárrát ruodnudahkan, valla buoremus la ávdás giedjegahtta. Smáhka I degu sállte agurkka, ja sjattov máhtá biedjat agurka sadjáj tsatsikijij. Gálldo: <https://www.nrk.no/nordland/dette-ugresset-kan-du-spise- -mange-ukjente-nyttevekster-i-grofta-1.15985440>.

Foto: Edel Monsen

b. 56-57: 18. Biebbmo- ja dálkassjatto

Dán bargon oahpásmuvvi oahppe muhtem árbbedábálasj biebbmo- ja dálkassjattojda. Dahkamusáv ja tevstav máhttá intro-duserit ságastallamijn, majt oahppe tiemá birra ávdutjís diehti.

► a)

Moattes oahppijs ihkap jáhkki dát tæksta l gássjel, valla dánna l máhttelis dádjadit viek álov sisanos juska e dábdá divna bágojt. Dát la ávkálasj átsádallam gå usjudalá ietjá tevstajt. Oahppe gudi li ávddála barggam Vuonajn 3 girrijn, ihkap dábdði ja mujtti muhtem diedoijt tevstan.

Tjoavdos:

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat luonndoressursajs ja gáktu bierrgijjn
- lãhkãt ja ságastallat fáhkatevsta birra
- lære litt om noen mat- og medisinerplanter ved kysten
- gávnnat tevstajt ja gávãjt ma aktan hiehpì

- adnet tevstav viehken gå jãrggãli dárogielas sãmegiellaj

► b)

Dán dahkamusán oahpásmuvvi oahppe *biehtárrásijn/ryllikijn*. Dat sjaddo l læhkám ávkálasj álmukdálkudimen.

Oajvvdus tjoavddusijda:

1. Mij máhtteþ dav sjattov gávnnat nuorregátten, bálges-bællájt, giettijn ja miehtsen.
2. Dav li adnám gå varáv galga ganugahttet, hávvevuojddasin ja báktjasijda.
3. Sjattov li aj adnám ruddasin, dubákduodden ja lastajt li bárrãm saláhttan.

Oajvvdus gáktu vijdábut barggat tiemájn Biebbmo- ja dálkas-sjatto:

- Gæhttjit ásiþt filmas *Naturens glemte skatter*.
- Barggat báhkooahppamkãrtãj *Sjatto nuorregátten* aktu, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Dánna gávna gáktu barga.
- Oahpásmuvvat *Artsorakelij* ja gæhttjalit dav PC:an jali mobijlan: <https://orakel.artsdatabanken.no/> ja https://www.artsdatabanken.no/Pages/310901/Artsoraket_i_2021-versjon

b. 58-60: 19. Tjáhtjelátte

Jus li látte læhkám tiebmán álggokávlán, sjaddá dát álkkes dahkamus ja buorre gærddot, valla dálla galggi fokuserit bágojt riehta tjállet. Jus oahppe ælla láttij ávddåla barggam, de máhtti låddeplánsjav viehkken.

Ságastallit láttij namáj baktu makkár látte gávnnuji nuorregáttijn sijá guovlon. Le gus dábalasj bivddet muhtem láttijt? Gávnnuji gus látte majt li ráfájduhtám - ja manen? Låddiji gus muhtema oahppijs? Diehti gus njuolgadusájt ma gulluji gå tjáhtjeláttijt bivddi?

ULME: OAHPPE GALGGI

- ságastallat luonndoressursajs ja gåktu guoddelisát adnet
- oahppat muhtem merragátte láttij namájt
- oahppat tjállet namájt riehta
- låhkát ja dádjadit fáktágárgadisájt

► a) og b)

Tjoavdos:

- 4 tsagán – tjeld
- 7 skávllle – stormåse/gråmåse
- 1 tjierrek – rødnebbterne
- 6 guolleskávllle – fiskemåse
- 3 merragoasskem – havørn
- 2 skárffa – skarv
- 5 ávdda – ærfugl

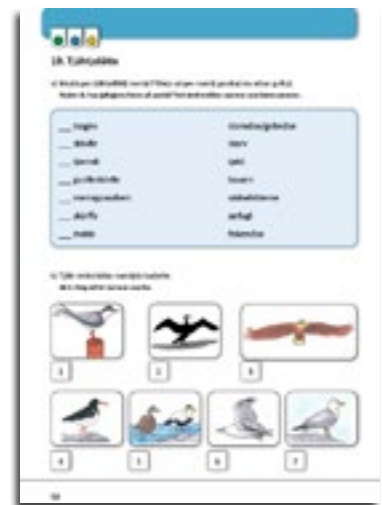

► c)

Tjoavdos:

T	S	A	G	Á	N	Á	S	U	O	F	M	Z
A	T	G	S	S	I	V	T	O	A	N	E	R
T	U	J	U	L	L	U	R	N	M	S	A	Á
J	O	H	J	E	G	O	A	S	S	K	E	M
I	R	P	U	O	Á	R	R	T	I	Á	R	E
E	G	E	L	B	I	E	R	Á	I	R	A	S
R	U	R	L	O	S	E	A	V	V	F	G	M
R	S	B	S	K	Á	V	L	L	E	F	O	U
E	S	Á	U	B	I	N	U	R	R	A	A	O
K	J	I	H	U	D	I	O	D	D	A	S	N
E	K	S	D	F	G	J	J	H	A	N	N	Á
V	Á	K	H	Á	V	D	D	A	S	E	I	A
G	U	O	L	L	E	S	K	Á	V	L	L	E

- måke – skávllle
- ørn – goasskem
- skarv – skárffa
- rødnebbterne – tjierrek
- tjeld – tsagán
- havelle – haŋŋá
- sandlo – jullur
- ærfugl – ávdda
- heilo – hudi
- fiskemåse – guolleskávllle

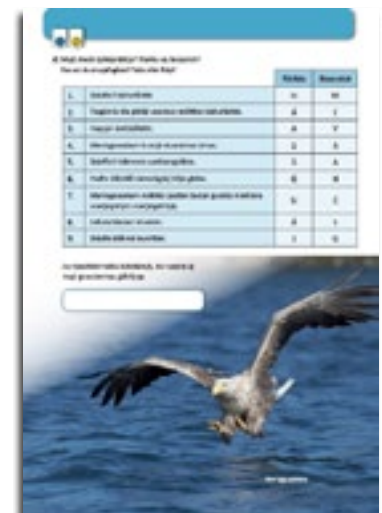
► d)

Tjoavdos:

		Riekta	Boasstot
1.	Skávlle I báduurládde	H	M
2.	Tsagán la álu gidájt vuostasj máhttse báduurládde.	Á	E
3.	Hanjá I ávddaládde.	A	V
4.	Merragoasskem la mijá stuorámus árnas.	S	R
5.	Skárffa I Hábmara suohkangalbba.	S	A
6.	Hudiv dábddá sierralágásj bitjo gielas.	G	H
7.	Merragoasskem máhtta sjaddat badjel guokta miehtera soadjegietjes soadjegæhtjáj.	U	C
8.	Jullura biesse I muoran.	Á	S
9.	Skávlle dálvvat nuorttan.	J	G

Tjoavdosbáhko: Hávsagusj

Máhttelis la dahkat dahkamusáv njálmálasj juogosgilppusin: Oahppe barggi aktan guovtes ja guovtes, valla tæksta ij galga tjalmij ávdán. Åhpadiddje lãhkã tjuottjodusájt, madi oahppe hæhttuji gulldalit ja árvustallat jus tjuottjodusá li riekta jali boasstot. Ienni gã vásstádusájt tjället, de máhtti mierkkit riekta vásstádusájt bivtastsibrunij vásstáduskárttáj. Juohkka juohkusin la guhtik vásstáduskárttã. Vásstáduskárttãv gávna [dáanna](#). Hæhttu dav tjáledit, buoremusát assáp árkkaj, ja laminirit ávddãl gã adnegãhti.

Oajvvadus gãktu vijdãbut barggat tiemãjn Tjãhtjelãtte:

- Barggit bãhkooahppamkãrtãj Tjãhtjelãtte aktu, guovtes ja guovtes ja juohkusijn. [Dãanna](#) gávna gãktu barga.
- Lãgå tevstãjt Merragoasskem ja Diedã gus dãv tjãhtjelãttij birra? Lãgå ienep-oasen 105. bielen.
- Spellat Fiervvãbingo. [Dãanna](#) gávna gãktu barga.
- Spellat Fiervvãlabyrinthav. [Dãanna](#) gávna gãktu barga.

Gãvvã: Edel Mosen

b. 61-63: 20. Nuorreguole

Dát dahkamus la nuorreguolij birra. Dánna aj la álkkes dahkamus oahppijda jus lihpit adnám guolijt tiebmán ja namájt adnám álggoscávlán. Dahkamusáv la huoman buorre gærddot ja buorre vuohke gáktu riehta tjállet. Manjemus oasse dahkamusán la vehi gássjelabbo.

ULME: OAHPE GALGGI

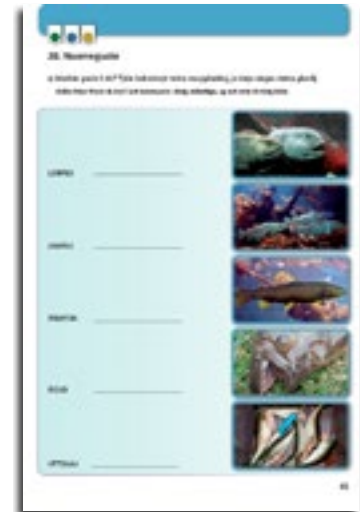
- gærddot/oahppat nuorreguolij namájt
- oahppat namájt riehta tjállet
- gávnnat ienep diedojt guolleslája birra internehtan
- járggálit dárogielas sámegeallaj
- ávddánbuktet fáhkatevstajt oahppeguojmijda

▶ a)

Tjoavdos:

LDBÄES	BÁLDES	
JDDÄSE	SÁJDDE	
ÄNSRTJA	STÁJNAR	
ÄIDJID	JADDI	
VTTGUUJ	GUVTTJA	

▶ b)

Tjoavdos:

S	T	Á	J	N	A	R	I	N	D	D	Á	R
G	Æ	R	D	O	S	N	J	Á	L	M	M	E
V	B	O	A	N	R	I	T	T	O	U	F	A
I	A	J	Á	D	D	I	S	Á	J	D	D	E
E	L	U	O	S	S	A	B	J	D	P	N	M
B	N	K	S	B	B	E	K	N	I	D	D	E
B	N	S	O	A	N	N	E	A	R	L	D	U
O	T	O	S	S	R	Ŋ	Ŋ	R	N	N	A	T
T	H	R	O	A	S	S	M	O	O	A	R	T
N	Á	L	L	A	S	S	T	O	T	T	I	T
M	H	B	B	O	T	B	Á	L	D	E	S	S
A	K	Z	Z	L	O	A	H	K	K	A	N	L
S	A	L	L	I	T	S	I	L	L	D	Á	T

- laks – luossa
- torsk – jáddi
- brosme – roassmo
- uer – háhka
- sild – silldá
- breiflabb – gærdos-
- njálmme
- kveite – báldes
- steinbit – stájnar
- sei – sájdde
- hyse – jukso

► c) ja d)

Dát dahkamus gájbbet ienebu oahppijs, sij galggi adnet digitála gáldov vaj gávnni fáktá. Ij gávnnu vuojsa nuorreguolijs sáme-giellaj, dánna de vierttiji dárogiellaj låhkåt ja ietja járggålit gárgadisájt sáme-giellaj ávdđål gå ávdđånbukti nubbe nubbáj.

Oahppe gesi I gássjel, máhtti dahkat álkkes «Mån lav»-gárgadisájt, ja dibddet guolijt ietja subtsastit. Máhtti vuorddet desik javlli makkár guolle I, vaj nuppe hæhttuji gulldalit ja mánnat.

Buojkulvis:

Mån lav russjkat.

Mån lav dábálamos guolle.

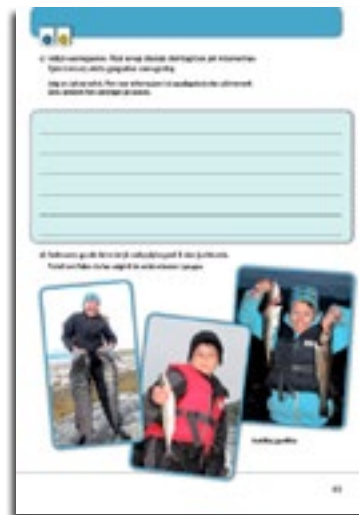
Mån máhtáv sjaddat 200 cm ja 60 kg. låssåt, valla ehpit muv álu vuojsne.

Mujna li skávtjá.

Mån lav ... (jåddi).

Oajvvadásá gåktu vijdábut joarkket tiemáv Nuorreguole:

- Barggat báhkoahppamkårtáj Nuorreguole aktu, guovtes ja guovtes jali juohkusijn. [Dánna](#) gávna gåktu barga.
- Spellat *Fiervvá labyrintav*. [Dánna](#) gávna gåktu barga.
- Låhkåt subtsasijt *Báldes ja jukso rijddalibá* ja *Luossa ja sájdde Lågá ienebu*-oasen 103-104 bielen.
- Lávllot *Guollevávlla*, dav gávna Vuonajn 3 girjen.

Varás guolle I dal gasskabæjvváj! Gåvvå: Edel Monsen

b. 64-65: 21. Kulturhistávrrá

Dahkamusájn álgá vaj oahppe oadtju «filosoferit» bajelttjállagis: *Mij la kulturhistávrrá?* Gå gehtjasti «Bison»-gehtjastagájn boahhte bielijn, de ihkap siján li oajvvadásá vásstádusájda, ja aj buojkulvisá gáktu kulturhistávrrá máhttá liehket.

BISON: *Gávva/Bilder – Álggo/Ingress – Tjoahkkájæsos/Sammendrag – Bajelttjállaga/Overskrifter – Tjåvdabáhko/Nøkkelord*

Definisjávnná bágos kulturhistávrrá la rievddam ájgij tjadá. Dálla javllap kultuvrrahistávrrá I ulmutjij bæjválasj kultuvra birra ávddála ja dálla. *Store norske leksikon* girjen gávnnap dáv tjielggidusáv:

«Den moderne fagretningen kulturhistorie studerer menneskers handlinger og tanker i fortid og nåtid, og forbindelsen mellom den materielle kulturen og menneskenes fortolkning av virkeligheten. En kulturhistoriker undersøker kulturelle og historiske prosesser som tradisjon, endring, innovasjon og spredning av for eksempel gjenstander, handlinger og fortellinger.»

(sitat fra <https://snl.no/kulturhistorie>)

► a) ja b)

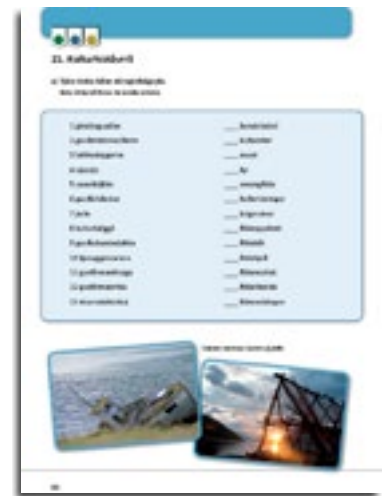
a)-dahkamus subtsas aktan gáváj muhtem buojkulvisájt mij la kulturhistávrrá, ja dat la vuodon b) -dahkamussaj. Danna máhttebihtit ságastallat kulturhistávrrás, ja bájkijis ma li kulturhistávrrálasj árvvon, ietjat lahkabirás/guovllo vuodon.

Tjoavdos a) gávddaguollim – sesongfiske

1. guollebiebmadieme – fiskeoppdrett
2. báktesárggoma – helleristninger
3. návste – naust
4. oasesbájkke – handelssted
5. guollárbåndor – fiskerbonde
6. jielle – fiskehjell
7. kulturbálggá – kulturstier
8. guolleduostudahka – fiskemottak
9. tjuovggatoarnna – fyr
10. guollimvædtsaga – fiskeredskaper
11. guollimvanntsa – fiskebåt
12. doarrobátsidisá – krigsruiner

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oahppat mij la kulturhistávrrá
- oahppat muhtem bágojt ma máhtti subtsastit kulturhistávrrás
- ságastallat kultuvra valjesvuodas sáme guovlojn
- ságastallat kulturhistávrrás ietjasa lahkabirrusin
- usjudallat gáktu ulmutja, birás ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev
- subtsastit oanegattjat merragáddekultuvras ietjasa guovlojs tjåvdabágoj viehken

► c) ja d)

c)-dahkamusán galggi oahppe tjávdabágojt tjálestit, ja
d)-dahkamusán galggi hárrjiddallat dajt adnet vuodon gá galggi
subtsastit nubbe nubbáj.

Differensierim:

Oahppe gudi dábalattjat válljiji dahkamusájt ruodná mádjusijn,
soajttá dát sidjij la gássjel. Sidjij máhtta áhpadiddje tjállet gájt
dal guokta gárgadisá tábluj, buojkulvis:

Muv suohkanin la ... ja ...

... (bájkkenamma + innesijvva) l/la ...

Mån lav vuojnnám ... (majt) ... (gánnå).

Oahppe gudi li tjiehpe njálmálasj giellaj, ja dábalattjat válljiji
alek jali visská mádjusijt, de máhtta vuorddet sijájs ienebuv.
Oahppijda gejda l gássjel kulturhistávrrå, máhtti ienebu hárrji-
dallat báhkooahppamkártájt tiebmáj. Plánsija *Stárfon* máhtta aj
liehket buorre viehkenævvo boahhte bielijda.

b. 66-71: Låhkámtevsta: Nuorregátte kulturhistávrrå

Artihkkalijn boahhte bielijn vuosedip muhtem bájkijt ja museaj
ásadusájt ma subtsasti duov dáv bielev merrakultuvras nuorttan.
Da gávnnuji moatten sajen sáme guovlojn, ja oadtjum lip sajev
nágijn artihkkalij.

22. dahkamusán galggi oahppe gávnnat makkár kulturhistávrrålasj
bájke gávnnuji ietjasa suohkanin/guovlon.

Tæksta ij la mierkkidum duojna dájna gássjelisvuodadásijn, danen
de galggi differensierit gá hiebadi tevstajt. Oahppe ja áhpadiddje
máhtti aktan mierredit man álov guhtik galggá låhkát.

Gávnnuji filma majt máhttebhtit gæhttjat, buojkulvis:

- Jektefartsmusea: <https://www.youtube.com/watch?v=eUYNOabxRUU>
- Lofotr Vikingmusea: <https://www.youtube.com/watch?v=lqHu2QJ1XU>
- Gállldásámij bájkke Njávdamin <https://www.abcnyheter.no/reise/2014/08/30/206563/kirkene-brukt-i-norges-kamp-mot-rusland>

ULME: OAHPE GALGGI

- låhkát ja dájdadit fáhkatevstajt
- oahpásmuvvat muhtem sajjida ma subtsasti duon dán merragátte kultuvra ási birra Sáme guovlojn
- adnet tevstajt vuodon gá li oahppamin ja ságastallamin kulturhistávrrålasj bájkij ietjasa suohkanin/guovlon

b. 72-73: 22. Kulturhistávrá

▶ a)

Dahkamus gullu tevstajda Nuorregátte kulturhistávrá ávdep bielijn. Ij la dárbbu álles tevstav láhkát jus galggá vásstedit gatjálvisájt: Låhkålasstet ja BISON galggá liehket nuoges.

Tjoavdos:

- Fáŋŋgalæjrra I Hábmérin.
- Báktesárggoma ja Tirpitz-musea I Áltán.
- Dålusj oasesbájkke nuorregátten la Ráissa suohkanin.
- Dålusj oasesbájkke I Ráisán.
- Jektefartsmusea ja gå bårjástin oarjás gávnnu Bådådjon.
- Julevsáme guovdásj la Hábmérin.
- Jiegnaábeskihpara birra I Rivttákin.
- Vikingájge birra ja vikingmusea I Lufåhtan.
- Gålldåbájkke I Máttá-Várjjagin (Sør-Varanger).

▶ b)

Dánna galggi oahppe gávnnat makkár kulturhistávrálasj bájke gávnnuji ietjasa suohkanin/guovlon. Luondulasj dahkamus gå vijdábut barggi máhtti ságastit bájkij birra, guossidit soabmásav, tjållet dah birra, ja máhtti aj njálmálattjat ávddånbuktet juojddá ietján. 27. ja 30. dahkamusán li muhtem oajvvadusá.

▶ c)

Dát ruossabáhko I viek lássát, ja dajna riek hásstalus la juohkahattjaj. Vásstádusá dahkamusájda gávnnuji tevstan Nuorregátte kulturhistávrá mij álggá 66. bielen.

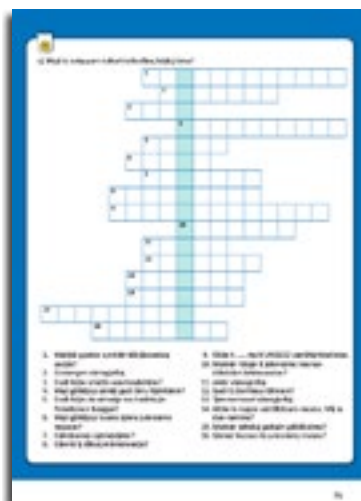
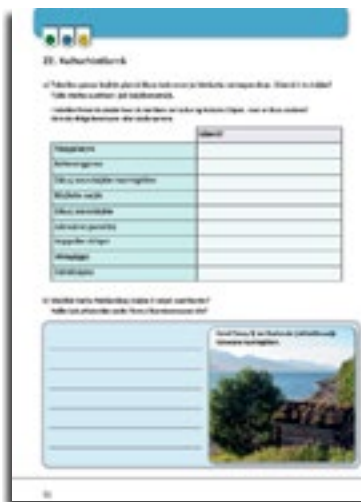
Tjoavdos:

1	G	Å	J	K	K	E	G	O	L	E	V		
2		R	I	V	T	T	Å	K					
3	S	Å	M	E									
4			G	Å	L	L	D	Å	S	Å	M	E	
5		F	Å	N	G	A							
6	Å	R	R	A	N								
7		N	J	Å	V	D	Å	N					
8	I	V	G	O	B	A	D	Å	N				
9	B	Å	K	T	E	S	Å	R	G	G	O	M	A
10				S	V	I	E	R	I	K			
11			J	Å	K	T	A						
12			S	K	I	H	P	A	R				
13			V	U	O	H	P	P	E				
14			T	I	R	P	I	T	Z				
15	O	R	T	O	D	O	K	S	A				
16		H	Å	B	M	E	R	I	N				

Tjoavdosbáhko: Jiegnaábeskihpar

ULME: OAHPPPE GALGGI

- åhtsát hiebalgis diedojt tevstas
- adnet suohkannamájt innesijvvej
- åhtsát diedojt kulturhistávrálasj bájkij birra ietjasa suohkanin

b. 74-75: **Árbedábálasj guollimjahke**

Dát la vehi álkkes tæksta mij subtsas binnátjav vuodnaguollárij jage birra nuorttan. Tæksta I introduksjávnná boahhte bielijda ma li guollimvædtsagij ja guollimvuogij birra.

Jus lihpit návsssten jali sjárkan læhkám, ja guolleædtsagij bágojt oahppam álggokávlán, de ienemus oasse oahppijs máhtti tevstáv ietja láhkát. Jus ehpit la guollim tiemáv ávdđála tjadádam, de oajvvadip dij aktan tevstáv tjadádihipit. Tevstan li muhtem moallánagá guollimvædtsagijs ma dá rádjáj ælla vuojnnám *Vuonajn 4* girrijn, ja máhtti liehket háststalussan muhtem oahppiida. Oahppe gudi ietja sihti gæhttalit tevstáv, máhtti adnet viehken báhkolistav *Guollimvædtsaga* 125. bielen.

Lågá ienebu-oasen 114. bielen gávnnu låsep variánnta dát tevstáv: *Guollit nuorttan*. Dat hiehpá buoragit gå tiemáv tjoahkkáj-giessebit, valla dat la dássju mierkkidum alek ja visská mádjusijn. (Gehtja aj dahkamusáv 23 e).

ULME: OAHPPE GALGGI

- láhkát fáhkatevstáv
- oahppat binnáv vuodnaguollárij jage birra
- gærddot jábijt
- ságastallat vuodoæládusájs ja luonndressursájs
- ájadallat gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

b. 76-81: **23. Nuoren guollit**

a)- ja b)-dahkamusá li guollimvædtsagij, vantsaj ja ietjá vædtsagij birra. Nágin terma lidjin aj Vuonajn 3 girjen. Oahppe gudi li ávdđála barggam VVV girrij, jali hárijidallam bágoj, máhtti juo moadda dajs bágojs dán dahkamusán. Oahppe gudi ælla ávdebut aktijvalattjat gielajn barggam sæmmiláhkáj, hæhttuji ienep ájgev dahkamusaj. Nav vierttiji oahppat moallánagájt, ja de ihkap dárbahti viehkenævojt (báhkogirjev jali báhkolistav 125. bielen) gå galggá dahkamusáv tjoavddet.

► a)
Dánna galggi oahppe bájnnošliántaj bájnnet bágojt massta I návssste dagádum: vantsa galggi alegin, guollimvædtsaga ruoppsadin, ja ietjá vædtsaga visskán. Dánna dal ihkap sjaddá sáhka ma li guollimvædtsaga ja ma ælla, ja máhttelis la tjielggit gengaláhkáj. Oajvvadus tjoavddusijda ma li vuollelin, lip sæmmiláhkáj juohkám gå b) -dahkamusán.

Oajvvádus: Oahppe gejda I dahkamus gássjel, máhtti vuostak barggat b)-dahkamusájn.

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat termajt vantsaj, guollimvædtsagij ja ietjá guollimrusstijgij birra
- gávnnat substantivaj ienep lágohámiijt
- láhkát ja dádjadit gárgadisájt nuorreguolijis ja guollimæládusájs

Tjoavdos:

▶ b)

Tjoavdos:

Vantsa:

*skøyte – sjøttå, sjøjtå
jekte – jákta
jolle – joalla
nordlandsbåt – gæksa
spisse – spissa*

Guollimvædtsaga:

*fiskestang – svihtjo, svitjo
agn – ávnna
garn – viermme
handsnøre/jukse – duorggo/subjja
fiskekrok – vuogga
line – lijnna*

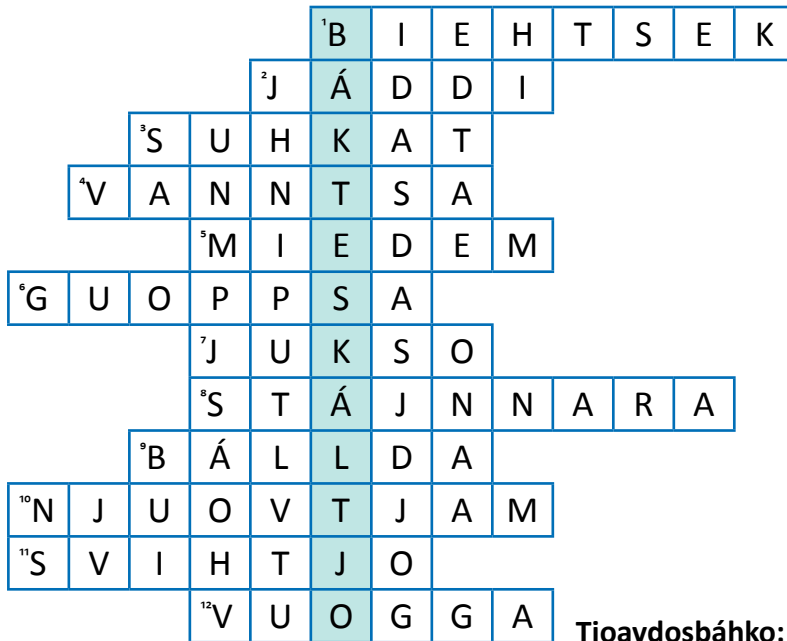
letjá gávne:

*fiskekasse – guollekása, guollekása
kavvel – kávvil
klepp – sliehppi
kniv – nijbbe
linestamp – lijnnastámpa
seil – bårjås
årer – ájro*

► c)

Dát ruossabágo li guolleslájaj ja birra, valla lip aj válldám manen nágin termav guollimanatomijjas. Báhkolissta *Guollebiebbmo ja ietjá ávkke guoles* 126. bielen máhtá aj viehken.

Tjoavdosbáiko: Bákteskáltjo

Tjoavdos:

► d)

Dát dahkamus la tevstas *Árbbedábálasj guollimjahke* 74.-75. bielen. Dahkamusán li dássju niellja jábe, madi tevstan li gáktsa. Dánna de hæhttuji oahppe ietja árvustallat makkár jáhpáj la buoremus biedjat duov dáv dájmov. Máhttelis la aj njuolaj mierkkit dájmajt.

Oajvvadus tjoavddusijda:

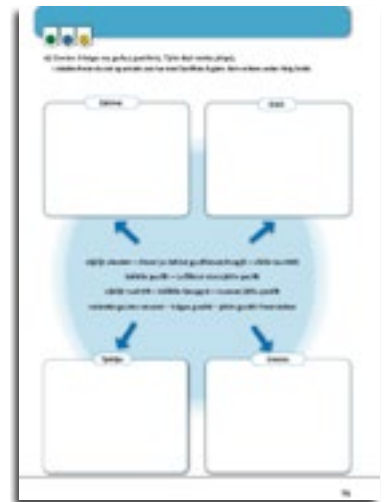
Dálvve: divvot ja dahkat guollimvædtsagijt (tjaktjadálvve, Lufåhtan stuor játtiv guollit

Gidá: sájtijt nuohhtit, vuonajn játtiv guollit, játtiv guollit Finnmarkon

Giesse: bálldáv tjuoggot, sájdijt viesstet

Tjaktja: hágav guollit, sildáv nuohhtit

Jagev birra: málestinguolev viesstet

► e)

Dánna oahppe vuoseduvvi artihkkalij *Guollit nuorttan* mij la ienep variánnta modellas 74-75 bielen. Tæksta I dássju visskán mierkkidum danen gå la viek lássát.

► f)

Dahkamus la artihkkalis *Guollit nuorttan* majt oahppe galggi låhkåt e)-dahkamusán. Ihkap muhtema sihti gæhttjalit ruvva bargastit ja válljit bokstávajt váni låhkåt tjuottjodusájt snivva.

Tjoavdos:

		Riekta	Boasstot
1.	Lufáhta guollim la tjavtjajt.	M	B
2.	Nissuna dáhpe l vuolget Finnmárkkuj.	E	I
3.	Golfstrávve l ájnas guollimij.	E	O
4.	Oasestit oarjján boandodij ulmutijjt.	B	R
5.	Nieljek la unna vantsasj.	M	R
6.	Nissuna ja máná guollijin málestinguolev.	A	E
7.	Nieljek la muorravanntsa.	D	V
8.	Dálásj vuodnaguollára adni ieme vædtsagijjt degu dâlusj ájge guollára.	I	A
9.	Guollit la áddâ æládus.	N	B
10.	Sájdde l dâvdajt buktám jâgâjda.	B	M
11.	Áddâággásasj guollimvædtsaga máhtti nuorev duobbmit.	E	M

Tjoavdosbáhko: Biebmadibme

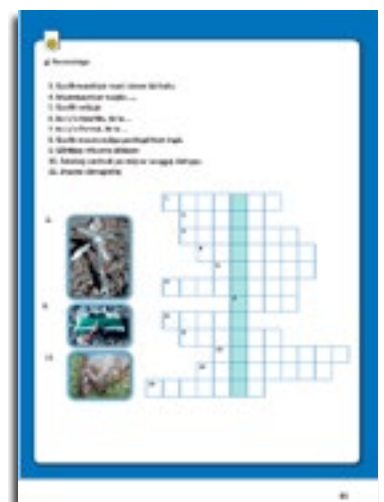
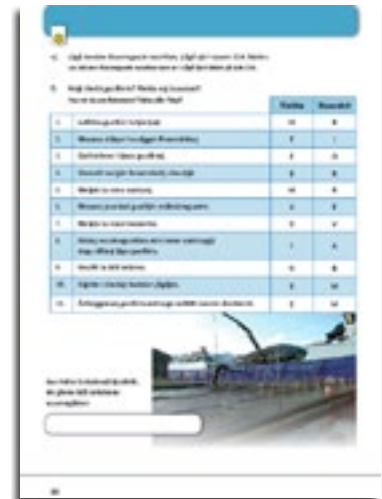
► g)

Dá ruossimbágo li gássjelappo ma gulluji fiervváj, guollimvædtsagijda, guollimvuogijda ja guolleslájajda.

Tjoavdos:

1	V	I	E	R	M	M	E													
		2	Á	N	K	E	R													
			3	D	U	O	R	G	G	O										
				4	D	A	R	V	I	J	N									
					5	O	A	G	G	O	T									
						6	T	J	I	E	G	N	A	L						
								7	U	L	L	Á								
									8	J	U	K	S	O						
										9	S	I	L	L	D	A				
											10	S	L	I	E	H	P	P	I	
												11	F	L	I	N	N	J	A	R
													12	R	O	A	S	S	M	O

Tjoavdosbáhko: Mearraguollim

b. 82: 24. Mánno ja guollim

▶ a)

Dán dahkamusá vuodon la álmukåssko, ja *dijda*, ja oanegis lhkmtkstal máno birra. Tksta vuonet buojkulvisájt gktu ulmutja máno milta guolliji.

▶ b)

Oajvvadus tjoavddusijda:

1. *Nuorreguolle l buoremus sjaddemnon.*
2. *Ij lijssi vuolget nuorráj g la tsoahkomin.*
3. *Buoremus brrmmuddo l g atsegoaht.*

▶ c)

Oahppijda gudi lijkkuji guollit asstojge, diehti ihkap goassa guolle brr, jali «huggtabellav», mij subtsas goassa guolle brr ienemusát. Ábu Garcia, Svieriga vdemus buvtadiddje guollimvdtsagijs, vadd juohkka jage dakkr tabellav. Dat vuonet makkár bievjijt buoremusát brr, brr binnebut ja ij nav buoragit brr. Tabellav la dahkam máno milta, goassa tshku ja goassa ats: [www:http://www.fiskeavisen.no/no/huggtabell-2022/](http://www.fiskeavisen.no/no/huggtabell-2022/). Dkkr brrmjgev gvna aj moatten GPS:an.

Gvnnuji aj moadda dijda máno ja ednam- ja miehttsebargo birra. Buojkulvissaj oadtju oahppe lhkt *Vkkijn 4* girjen. Dijda lla dssju máno birra, da li duon dn birra: tjhpps ghttoj ja kffagiebmiij birra aj. Oahppe ihkap dbdden muhem dijdajt drogiellaj.

▶ d)

Dnna vuonet oahppijda Lg ienebu- oassj, gnn gávnnuji ienep *dijda* 106. bielen.

Oajvvadus gktu vijdbut barggat tiemjn *Dijda*:

- Dibde oahppijt «tjoahkkit» *dijdajt* jali *báhkovádjasijt* vuoras ulmutjijs ietjasa lahkabirrusijn. Tjoahkkijit dajt ja gatsut skávlláj. Oahppe gnna ij la aktak gssta galggi gatjdit, máhtti htst internehtan jali girjiin.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat mij la dijda
- lhkt ja ságastallat dijdajt birra
- oahppat muhem dijdajt
- vsstedit gatjlvisjt tkstaj
- sgastit gktu ulmusj, birs, giella ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

b. 83: Artihkal: *Guolle ávkken*

Dán tevsta vuostasj oasse I gássjelamos, ja danen álggá ruodná mierkkim vuostasj oase maŋŋela. Báhkolissta *Guollebiebbmo ja ietjá ávkke guoles* 126. bielen máhtta liehket buorre viehke-nævvo dán tækstaj.

Trádna guolijs li aj adnám tjuovggaj, lieggasij ja gá vuojddin gádjijt. Ienep diedoijt dán birra gávna buojkulvis dádna:

- <https://no.wikipedia.org/wiki/Tranmaling>
- <http://www.histos.no/bergen/Tran>
- <https://gamletrehus.no/butikk/artikler/historisk-maling-og-fargekart/tranmaling-1>

ULME: OAHPE GALGGI

- artihkkalav lāhkāt
- oahppat gāktu guolijt ávkástallá biebbmuj ulmutijda ja slihturijda ja duodjáj
- oahppat namájt muhtem biebbmojs majt máhttep guolijs dahkat

b. 84: Bagadusá: *Guollegáhko Guollejuppsa Mulljo*

Dán bielen li biebbmobagádusá guollegáhkojda, guollejuppsaj ja mulljuj. Mij oajjvadip dij gæhttjalihpit avtav jali ienep biebbmobagádusájt, juogu dal álggokávlån, jali ávddå- jali maŋnebargon. Bagádusájt gávna aj tjuovvusin *Biebbmobagádusá*. Máhtá dajt tjáledit ja maŋen válldet skávllågievkanij jali álgus, vaj ehpit dár-baha álles Vuonajn 4 girjev maŋen válldet. Tjuovvusin gávnnuaji aj ietjá biebbmobagádusá dājs nuppijs VVV girjijs.

Tsuojudis: Dánna I liŋŋka ienep diedoijt ja biebbmobagádusájt merrásámij árbbedábalasj biebbmojs:

- <https://nordligefolk.no/hjem-2/mat-og-oppskrifter-2/?lang=sa>

ULME: OAHPE GALGGI

- lāhkāt ja dādjadit biebbmobagádusájt
- oahppat árbbedábalasj merrásámij biebbmojt russtit

b. 85-86: 25. Guolev ávkkít

▶ a)

Oajjvadus vásstádusájda:

1. *Guoles mij oadtjop biebbmojt, biebbmojt juhtusijda ja ábnnasijjt.*
2. *Álles guolev máhttep suovastit, sálltit, gājkkādit ja boahkkodit.*
3. *Guolev máhttep vuossjat, basset ja dahkat guollegáhkojt.*
4. *Tjuomas máhttep biktasijjt goarrot ja hervajt dahkat/goarrot.*
5. *Mån lijkkuv ... (suovas guolláj, mulljuj ja guollegáhkojda.)*

Dánna hiehpá buoragit gærddot lijkkut-verbav mij rávkká illa-tijjav.

ULME: OAHPE GALGGI

- áhtsāt hiebalgis diedoijt artihkkalis
- gatjálvisájt vásstedit

- lāhkāt tevstav, sisanov dādjadit ja biedjat bágojt ma gāhtu
- kasusa birra ságastalla

6. Guolen li proteijna, vitamijna, minerála ja buojdde mij la ájnas.

► b)

Dát dahkamus la hásstalus mij gájbbet láhkát, dádjadit ja resonnerit. Oahppe hæhttuji vuostak láhkát tevstav ja dádjadit sisanov, dan maŋjela resonnerit makkár báhko gáhtu ja maŋutjissaj tjállet riehta bágov. Bágo ma gáhtu li vuolemusán dán bielen, vaj ælla ilá állo bágo.

Moattes ihkap sihti aktan barggat iehtjádij, ja danen máhtti oahppe gudi dábálatat e visská dahkamusájt vállji, oassálasstet. Barggo aj hiehpá buoragit oassen stasjávnnááhpadimes, gehtja buojkulvisáv ja tjielggidusáv [tjuovvusin 1](#).

Tjoavdos:

Nuoren li moadda guolleslája. Juvsujn ja lijnaj álu oadtju játtiv, sájdev ja juvsov. Játtiv ja sájdev málestip ja bassep, juvsos dahkap njálga [guollegáhkajt](#). Da guole ælla tjiegneralin. Muhttijn tjabu roassmo bárrá. Stájnnara ja hága li tjiegneralisán. [Stájnnarin](#) li basstelis báne ja [hágan](#) la sælgahárje.

[Silldá I](#) gáhtjoduvvam «ábe silbban». Dat la guolle mij vuodjá stuor bierggán. [Silldá](#) vuodjá mælggadij, ja viessu ábjijn. [Sildájt](#) la buoremus guollit [viermijn](#). [Dáhpe I](#) basset [sildáv](#) ja bárrát [berunij](#) ja [ruspij](#).

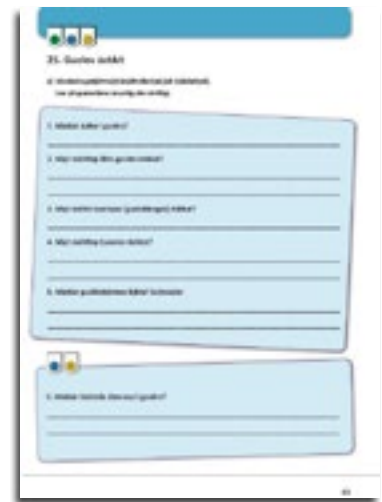
[Luossa](#) riegát ænon, valla [nuorráj](#) vuodjá ja dáppen la desik stuorru. Gå la stuorrum, de máhttsá gådåtjit [ednuj](#) gånna iesj riegádij. [Luosa](#) tsuohppa I tjuovggisruoppsis ja akta mijá buoremus biebbmoguolijis. Luosav bassep, vuossjap ja suovastip.

[Jáddi I](#) akta mijá ávkkámus bárrámguolijis. Guolle lij ávkkás oases juo gasskaájge. Namma boahhtá dålusj dárogielas torskr mij gávvi gájkkeguolijit. Játtiv dábddá [skávtjás](#) gájbe vuolen. Játti tsuohppa I bedjat, ja játtiv gájkådip, suovastip, boahkkodip, sálltip, bassep ja vuossjap. Varás játtitjasská [lirvij](#) ja [miedemijn](#) la hærssko.

Gå tjoavddusav tjadádihpit, de la luondulasj ságastallat makkár kasesin li bágo ja manen.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat tiemájn Nuorreguollim ja nuorreguolle:

- Lågå ienep tevstajt guollima birra: *Divras guolle* 107. bielen, *Made* 109. bielen, *Guollevuorbbe* 112. bielen ja *Imálasj vanntsagádtse* 118. bielen.

- Gehtja oanesfilmav *Skihpar* ja *Skårungene*: <https://nordlige-folk.no/sjosamene/historie-religion/fiske-og-jordbruk/>
- Gehtja oanesfilmav *Det hadde vært godt med seimølja*: <https://blogg.forskning.no/sesam/det-hadde-vaert-godt-med-seimolja--pa-samefolkets-dag/1114457>
- Spellat *Merrabivddobingo*. [Dánna](#) gávna gáktu barga.
- Ane guollenamájt gá galga ienebut hárrjidalátjit **kasusij**. Oahppe máhtti barggat guovtes ja guovtes ja buktet gatjálvisájt nubbe nubbáj.

Dála li muhtem buojkulvisá:

Vuostak máhtti gatjádallat nubbe nuppes makkár guole gávnnuji danna gánná sij árru. De máhtti adnet JA/NEI/lv diede-gatjálvisájt **nominatijvajn**:

- *Le gus mijá vuonan sájdde/jáddi/stájnár jnv.?*

Så kan de bruke noen «gjøre-verb», slik at de må bruke **akkusativ**:

- *Makkár guolijt galggap vuossjat/sálltit/basset/gåjkkådit/suovastit?*
- *Le gus båråm/bivddám/vuojnnám ...*

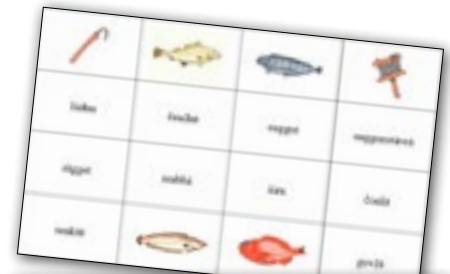
Máhtti aj adnet «dahkat-verbajt», vaj vierttiji adnet **akkusa-tijvav**:

- *Lea go sáiddis/stáidnárís/luosas/čáhppes čuopma* (skinn)?
- *Lea go sáiddis/dorskis/luosas/rukkes dahje vilges cuohpa* (kjøtt)?

Sij máhtti aj gatjádít makkár bájnnu l tjuoman jali tsuohpan (fiskekjøtt), ja de vierttiji adnet **innesijvav**:

- *Lijkku gus sájdđáj/jáddij/stájnarij/luossaj?*

Gæhtjala vaj divna oahppe gatjádi ja vásstedi. Viertti aj hasodit vaj vásstedi álles gárgadisáj, vaj guollenamájt adni gatjálvisájn ja vásstádusájn.

b. 87: Låhkåmtæksta ja tjállembarggo
26. Låhkåt, ságastallat ja subtsastit

Introduksjonstæksta bajemusán tjoahkkájgæssá mañjebarggo oasev skåvlån, ja introduseri tjállembargov mij la akta dajs mañjemus barggodahkamusájs *Vuonajn 4* girjen.

Dahkamusáv 26 galggá áhpadiddje stivrrit ja majna aktan barggabihtit. Dat la aj gárvidus ietjasa tevstajda majt galggi produserit 27 dahkamusán.

▶ a)

Dánna dahkamus vuoset oahppiida låhkåmtevtajt ma tjuovvu. Oahppe ietja válljiji tevstav majna sihti barggat, ja máhtti rádu-dallat áhpadiddijn.

Álggoscåvllå

Nuoren guollit

Biebmojt russtit fiervån

Visská tæksta ij la nav gåssjel majt jáhká, dánna li állo bágo ja moallånagá maj oahppe li barggam ávdđåla *Vuonajn 4* girjen.

▶ b)

Dahkamus hiehpá buoragit gå oahppe li låhkåmtevtaj barggam, ja ihkap sijdan låhkåmlækson. Gárgadisålgo ságastimgievlijn máhtti liehket viehkken gå galggi ságastallagoahtet.

▶ c)

Dánna galggá tevsta sisadno guoskat oahppij vásådusájt. Dan låhkáj máhttá tæksta sidjij vaddet vædtsagijt, duola degu bágojt ja moalkedimijt maj máhtti ságastallat ietjasa vásådusájs. Sæm-mi bále máhttá tjoahkkájgiessem-ságastallam sijáv måvtåstuhtet tjålåtjit ietjasa ålggoscåvlås (jf. dahkamus 27).

ULME: OAHPE GALGGI

- låhkåt ja dådjadit tevsta sisanov
- gærddot juojddá majt la låhkåm
- adnet tevstav vuodon ságastallat ietjasa vásådusájs
- oadtjot arvusmahttemav ietjasa tevstajt tjålåtjit

b. 88-89: Gåvvåreportássja: Álggoscåvllå

Dát la álkkes tæksta majt divna vierttiji nahkat låhkåt váni viehke dagi. Sjånñar gåvvåreportássja I bajelttjállagis, ingressas, gåvåjs ja gåvvåtevtajs. Ulmme sjånñarijn la gaskostit dájmajt ja åtsådalla-mijt, ja dibddit låhkkev dåbdddåt sån lij danna iesj.

Oahppe máhtti skåvlån tevstajn barggat, ja máhtti hárrjiddallat ienebu sijdan låhkåt. Mij oajvvadip dát tevstav minsstarin ietjasa reportássjan (gehtja aj dahkamusáv 27). Oahppe máhtti barggat aktu, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Máhtti aj aktan tjållet, ja divna galggi åvdåsvásstådus guhtik tiemås.

ULME: OAHPE GALGGI

- vijdåbut åvdđånahttet ietjasa låhkåmtjehpudagáv ja låhkåm-dådjadusáv
- oahpásmuvvat gåvvåreportássja sjånñarij
- vuojnnet buojkulvisájt gaktu álkkes fáhkatevtajt máhtti dahkat tevstaj ja gåvåj viehkken
- oadtjot inspirasjåvnåv ja «minsstarav» majt máhtti adnet gå ietja galggi sæmme tevstajt tjållet

b. 90: Tiebmáartihkal: Nuoren guollit

Dán tevstan la gássjelisvuodagráda gasskamærráj/middels vanskelighetsgrad. sjánjara milta lip válljim gáhttjot dav tiebmáartihkkalin, artihkal mij ij la nav objektiv gá fáhkaartihkal. Tiebmáartihkal la ienep persávnálasj, ja vuodon li tjálle vuojno ja átsádallama.

Oahppe máhtti skávlán tevstajn barggat, ja aj ienebut hárrjiddallat dav sijdan láhkát. Tevstav máhtta vijdábut adnet inspirasjávnnán ja minstarin oahppijda gudi ietja sihti tjállet ássjelágásj tevstajt ietjasa átsádallamijs.

ULME: OAHPE GALGGI

- ávdánahttet ietjasa láhkám-tjehpudagáv ja láhkámádjadusáv
- gæhttjat buojkulvisájt gáktu ássjetevstav (tiebmáartihkkalav) máhtti tjadnat ietjasa átsádallamijda ja vásádusájda
- oadtjot inspirasjávnnáv ja «minstarav» majt máhtti adnet gá dákkár tevstav ietja tjálle

b. 91-92: Tiebmáartihkal: Fierván málestit

Sjánjara milta l dát tæksta tiebmáartihkal degu alek tæksta, valla dat la guhkep ja danna l ienep fáhkaterma. Tiebmáartihkal la unnep objækta gá fáhkaartihkal, ja danna l sadje tjálle vuojnojda, átsádallamijda ja vásádusájda.

Oahppe máhtti skávlán tevstajn barggat, ja máhtti hárrjiddallat ienebu dav sijdan láhkát. Tevstav máhtta vijdábut adnet inspirasjávnnán ja minstarin oahppijda gudi ietja sihti tjállet ássjetevstav ja mij tjadná ietjasa átsádallamijda. Tjállemdahkamus boahá 93. bielen.

ULME: OAHPE GALGGI

- ávdánahttet ietjasa láhkám-tjehpudagáv ja láhkámádjadusáv
- gæhttjat buojkulvisájt gáktu máhtta tjállet ássjetevstav (tiebmáartihkkalav) mij tjadná ietjasa átsádallamijda ja vásádusájda
- oahppat gáktu guolijt málestit

b. 93: 27. Tjállet

Válljim lip tjállet dav stuorámus tjállemdahkamusáv állu manjnutjissaj girjen, ja oassen manjebargos. Dát boahá ávkken gá oahppe li barggam duojna dájna dahkamusájn ávdás álggi tjállembargujn. Dahkamusájn li «tjoahkkim» bágojt ja moallánagájt majt dálla máhtti adnet gá tevstajt produseriji.

Oahppe vierttiji PC:jn tjállet jus galggi jasskat barggat sáme autokorrektuvrajn ja digitála báhkolistaj, duola degu <https://julev.no/>.

Jus oahppe sihti aktan barggat gá tevstajt dahki, de hiehpá digitála samskrivningsverktøy/vædtsagijt adnet, duola degu OneNote jali Word Office 365. Dánna máhtti moattes barggat sæmme dokumentajn, ja e dárbahe divvot/redigerit ja tevstav aktij «goarrot» manjela.

ULME: OAHPE GALGGI

- dahkat tevstav ietjasa átsádallamij jali vásádusáj vuodon
- adnet bágojt ja moallánagájt majt li oahppam gá li barggam Vuonajn 4 girjen gá ietjasa tevstajt dahki
- adnet duov dáv viehkenævov ietjasa tjállembargon
- adnet vuodulasj grammatihkav ja duollatjállembargodusájt
- ságastallat rievtesvuodajs ja persávnásuodjalimes gá gávájt almodi
- oahppat etalattjat ja diedulattjat liehet

Tæksta viertti «almoduvvat» duola degu siejnneavijssan, ja gatsoduvvat dakkár sadjáj gánná juohkkahasj vuojnna. Jus skávlán la aktisaj digitálalassj plattfoarma, máhtti dá aj almoduvvat digitálalattjat. Mujte loabev æjgádijs oadtjot jus galgga-bihtit almodit gávájt oahppijs. Dát ij guoska skávláj, valla buorre njuolgasus la jus oahppe gatjádi loabev ávddál gá iehtjádijs gávájt almodi. Dánna lip fágajgasskasasj tiemáj baktu, *guoddelis ávddánibme* ja *demokratijja ja guojmmeviesátvuohta*. Gá ságasti etihkas, rievtesvuodajs ja persávnásuodjalimes mij gullu gávájda, de oahppe oahppi etihkalattjat ja diedulattjat.

Jus astos lamineri jali bieja kontaktpahppárav siejnneavijssaj badjel ja ietján ma galggi gatsoduvvat, de bissu viek buoragit. Ja moattes máhtti ávvudallat guhkes ájgev. Dav bargov máhtti manjela vuosedit duon dán ásadusán majt skávláj tjadát.

Oahppe gudi vájvástuvvi sámezielav tjállet, máhtta mávtástuhttet Book Creator appajn. Dav máhta adnet næhttabrehtan ja PC:n. Ienni gá dahkat siejnneavijssav, máhtti dahkat digitála girjev ietjasa álgguskávlás. Ienep diedo gávnnuui dánna: <https://www.statped.no/laringsressurser/teknologitema/book-creator---temaside/pedagogisk-bruk-av-appen/>

b. 94: Duot dát

Duot dát-oasen gávnnuui duoddedahkamusá sidjij gudi jáhtelit barggi. Máhttelis la adnet dahkamusájt gærddádussan, tjoahkkáj-gessusin jali árvustallam lãhpan gá barggi *Vuonajn 4* girrijn.

b. 94: 28. Njálmásasj hárrjidallama

► a) Dán dahkamusán galggi oahppe tjállet muhtem gatjálvisájt gárvedittjat ságastallamij jali ságájdahttemij ietjá oahppe-guojmijn. Gatjálvisbágo 12. bielen li ávkálasj viehkenævo, valla oahppe máhtti aj gatjálvisájt dahkat bágujn gus nav gáktu lip dahkam buojkulvisán.

Sij gudi ælla ájn oahppam gáktu gatjálvisájt dahkat bágujn gus, vierttiji oadtjot álgadimev dasi, ja aj gáktu galggi vásstedit «ja» ja «nei».

Sæmme bále gá oahppe gatjálvisájt dahki, vierttiji ájádallat majt li álgguskávlán dahkam. Dát sjaddá degu álggo b)-dahkamussaj, gánná sij ietjasa galggi vásstedit oahppeguojme gatjálvisáv.

ULME: OAHPE GALGGI

- hárrjidallat gatjálvisbágojt ja gatjálvisstruktuvrajt *gus* bágujn
- dájdadit ja vásstedit gatjálvisájt
- ájádallat ietjasa átsádallamij ja vásádusájt
- improviserit ja drámátiserit
- improviserit ja drámátiserit

▶ b)

Dát barggo nággi oahppijt njálmálasj dájmaida. Ságastimgievle vuosedi gatjálvisá máhtti buktet ságastallamav guovte oahppe gaskan. Vuostak gatját A, ja B vásstet. B vas gatját A:s. De la A vuorro vásstedit, ávddál vas A máhtta ádá gatjálvisáv B:aj buktet.

Gávnnuaji aj gálmma sehta gárves ságastallamkártáj majna máhtta ságastallagoahtet álggokávlá birra, jali hárrjiddallat ienebu gatjálvisájt buktet ja vásstedit. Sehtan A li gatjálvisá ma gájbbedi oahppe li læhkám álggokávlán (ja sierraláhkáj idjadam). Sehta B ja C li ienebu dábálattja ja sisadno l luonndo ja dájma majt máhttep álggon dahkat.

▶ c)

Dát drámádahkamus hiehpá aj buoragit njálmálasj dahkamus- san avtan vuoron stasjávnnááhpadásán.

b. 95: 29. Riekta vaj boasstot?

Dát dahkamus la guollimvædtsagij, guollimvuogij birra, ja guolij ávkkimárvo birra. Dahkamusáv máhtti tjoavddet nav gáktu girjen la, tjálalasj, aktu jali guovtes ja guovtes. Dála li duodden muhtem ietjá oajvvadásá:

Njálmálasj juogosgilpos

Oahppe barggi aktan guovtes ja guovtes váni tevsta dagi. Áhpadiddje læhká tjuottjodusájt madi oahppe vierttiji gulldalit ja árvustallat jus tjuottjodusá li riekta jali boasstot. Jus e vásstádusájt tjále, de máhtti sij mierkkít riekta vásstádusájt bivtastsibrunij *riekta/boasstot* vásstáduskártáj. Vásstáduskártáj gávna [dáanna](#). Hæhttu dajt tjáledit, buoremusát assáp árkajn, ja laminierit ávddál gá dajt adnegoahte bit.

Stafæhta

Oahppe barggi aktan, 2-4 oahppe juohkka juohkusin. Juohkka juogos oadtju *riekta/boasstot*-vásstáduskártáv (gehtja badjelin) ja 12 bivtastsibruna. Ietjá klássalanján, jali divna sæmmei lanján, valla biedjit duobelij dahkamusáv árka nali, akta árka juohkka juohkusij. Gá gilpos álggá, de galggá akta oahppijs juohkka juohkusis viehkat dahkamusárkkaj, læhkát ja mujttet tjuottjodusáv. ja de viehkat ruopptot juohkusij javlatjit tjuottjodusáv. Juogos árvustallá jus dá li riekta jali boasstot (fleip jali fáktá), ja de biedji bivtastsibrunav vásstáduskártáj mærkkan vásstádussaj. Dan manjela viehká nubbe oahppe «vierttjatjit» vas nuppev tjuottjodusáv, juogos vásstet jnv. Gá la akta juohkusijs vaddám 12 vásstádusá, de áhpadiddje gæhttjá jus vásstádusá li riekta. Jus divna li riekta, de juogos vuojttá, valla jus li muhtem boasto vásstádusá, de galggi viehkat strafferunde juohkka boasto vásstádusás. Jus nuppe juohkusin li 12 riekta vásstádusá dan báttá, de vuojtti.

ULME: OAHPE GALGGI

- læhkát/gulldalit ja dádjadit tjuottjodusájt sisanov
- árvustallat jus tjuottjodusá li riekta jali boasstot

>>>

Tjoavdos:

		Riekta	Boasstot
1	Dálen sáme oasestin Oarjje-Vuona stádajn degu Biergunin.	X	
2	Jáddiguollim Lufáhtan la dálviht.	X	
3	Gæksa I muorravanntsa.	X	
4	Mij vuoiddap muorravantsav darvijn.	X	
5	Stárffo I návssste vuollelin.	X	
6	Stárfon li dállåmuora ja árrangierge.		X
7	Gádjomvæssta viertti agev návsssten liehket gå nuorráj galggap.		X
8	Mij ávnnip viermev ávddål gå suohppop.		X
9	Mij gatsop guolijt jælláj vaj suovasguolev oadtjop.		X
10	Guole biehtsegis væskov goarrop.		X
11	Guolletjuomas dahkap guollegáhkojt ja bassenguolev.		X
12	Guole dávtes dahkap bielljehervav.	X	

b. 96-97: 30. Máhtá gus nuorrenjuolgadusájt?

▶ a)

Tjoavdos:

1. Tenk sikkerhet! – Vuoroda jasskavuodav!
2. Ta med nødvendig utstyr! – Válde fáron bierrgasijt majt dárbaaha!
3. Respekter vær og farvann! – Vieleda dálkev ja nuorev.
4. Følg sjøveisreglene! – Tjuovo nuorredájddo njuolgadusájt!
5. Bruk redningsvest eller flyteplagg! – Ane gádjomvestav jali-gárvvombiktasijt!
6. Vær uthvilt og edru! – I galga liehket vájbas jali gárramin!
7. Vis hensyn! – Liege várrogis!
8. Ring nødnummer 112 dersom du er i nød! – Skuolka nieda-nummarav 112 jus la niedan!

BRANN
110

POLITI
112

AMBULANSE
113

BUOLLIN
110

POLITIJA
112

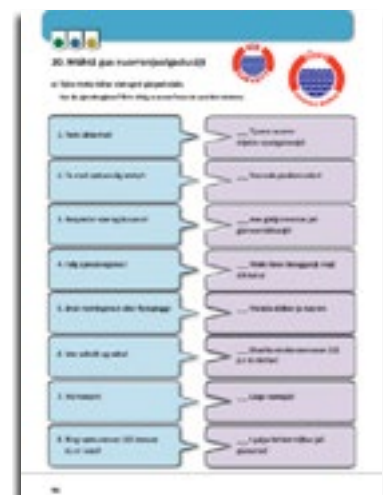
ÁMBULÁNSA
113

ULME: OAHPE GALGGI

- gávnnat dárogieltevstajt ja sámegieltevstajt ma li sæmmi
- oahpásmuvvat nuorrenjuolga-dusájda
- ságastallat álmukvarresvuoda ja iellemrijbadime ja demokratijja ja guojmmeviesátvuoda birra

- låhkát ja dádjadit nuorrenjuolga-dusáj tjielggidusájt
- ájádallat nuorrenjuolga-dusáj sisanov

► b)

Tjoavdos:

- 2 Bierrgasa galggi anedahte ja giedaj ávdån.
- 1 Diedo ja gárvedibme binnedi vádját ja buoret dilev.
- 7 Jasskavuohhta ja birás la aktisasj ávdåsvásstádus.
- 8 Jus la niedan: Skuolka niedanummarav 112 ja liege vantsan.
- 4 Galga tjuovvot njuolgadásájt ma guoski nuorredájdduj, fárttaj ja tjuovgajda.
- 6 Promillarádjá l 0,8 gå vuojá vantsav.
- 3 Vantsav galga dåssju vuodjet vuogas láhkáj.
- 5 Vantsan galggi liehket dâhkkiduvvam gârvvomnævo divnajda.

Nuorrenjuolgadásá aktan tjielggidusáj gávnnuji 102. bielen, valla oahppe e dârbaha dav diehtet ávdådål li dahkamusáv tjoavddám, de hæhttuji ietja ájádallat.

b. 98: 31. Ávdådånbuktem

Dánna vaddep oajvvadásájt njálmálasj dahkamusájda ma máhtti liehket oassen njálmálasj árvustallamis gå lihpit állim Vuonajn 4 girijjn. Máhttebihtit válljit a)- jali b)-dahkamusáv, jali máhttebihtit dahkat goappátjijt.

Ávdådål gå barggagoahtebit dahkamusáj/dahkamusájñ de la ávkálasj ságastallat árvustallamgájbbádusáj birra, makkár dâbdo-merka gulluji njálmálasj ávdådånbuktemij. Ájnas gájbbádusá li:

- Guládallam
- Sisadno
- Árnik ja layout
- Giella
- Gálldoadno

Ávdådånbuktet ietjas bargov juohkusin máhttá liehket buorre álgo. Oahppe de máhttá ietjas tevsta birra giehttot, jali láhkát dav dâjda nuppijda juohkusin. Sæmmi báttå oadtju dá iehtjâda hârijidallat gulldalit. Mañjela máhtti oadtjot mujttalit/tjoahkkâjgiesset muhtem oajvvetjuokkajt dassta majt ávdådånbuktin. Dánna l de máhttelis duojna dâjna njálmálasj dâjmajn.

Mañenagi máhtti oahppe aj ávdådånbuktet nuppijda skâvlån. Dála li muhtem oajvvadásá:

- Gâhttjot muhtem nuorap oahppijt, æjgâdijt jali áhkojt ja ádjâjt gehtjatjit siejnneavijsav, ja giehttot sisanos.
- Láhkát muhtem tevstajt ásadusájñ majt skâvllå tjadát (buojkulvissan æjgâttjâhkanime, skâvllåhiejttema, rabás biejeve, Grunnskolen's uke, Sámij álmukbiejeve ja 17. mai).
- Siejnneavijsav dahkat PowerPoint-ávdådånbuktemij, ja vuosedit dav iehtjâdijda skâvlån, jali ásadusájñ majt skâvllå tjadát.
- Ávdådånbuktet digitálalasj girjev majt oahppe li dahkam Book Creatorijn.

ULME: OAHPE GALGGI

- hârijidallat vuosedit/ávdådånbuktet ietjasa bargov iehtjâdijda
- gulldalit majt oahppeguojme subtsasti
- mujttalit majt li gullam

Ietjá oajvvadus la ávddånbuktet, duola degu tevstajt ja gávåjt ietjasa álggogskåvlås, ráddnakkássájda/juohkusijda ietjá skåvlåjn Skype, Teams, Zoom jali ietjá digitála tjåhkanimlanjåj baktu. «Sladding» muodojs máhttá aj alternatijvva jus galga anonymiserit oahppij.

b. 99: 32. Aktisasj loahppaságastallam

Ane álggogávåjt gudát bielen vuodon ságastallamij. «álkkes» variánnta dahkamusás la oahppe galggi subtsastit juojddá gávåjs, ja variánnta mij la gássjelabbo galga drámátiserit juojddá gávåjs. Oahppe máhtti vuostak barggat guovtes ja guovtes, ja loahpe I fantaserit ja degu gávå sisi suogjat.

Gå lip aktan tjoahkkájæssám, de lip álu vásedam gå buohta-stahttá *Vuonajn 4* álgojn, de li ávddånám: Oahppe dálla giehp-but ságasti, siján la stuoráp báhkoboannudahka ja siján la ienebu subtsastit. Ájnas la tjalmostahttet dáv ávddånahthemav, danen gå ávddånibme I ájnas arvusmahttemfaktávrrå vijdábut barggat gielajin.

Máhttelis la aj dahkamusáv gå árvustallamságastallamin. Áhpadiddje máhttá ságastallamav tjadádit ájnegis oahppij jali smáv juohkusijn. Dáv máhttá buojkulvissan tjadádit stasjávnnåáhpadimen.

ULME: OAHPE GALGGI

- subtsastit, ságastallat jali drámátiserit
- ájádallat ietjasa gielalasi ávddånimes

b. 99-101: 33. Manjegæhttjalibme

Ávddål gå manjegæhttjalibme tjadáduvvá, da la ájnas javllat dát ij la gilpos oahppij gaskan, valla máhttelisvuohta juohkkahattjaj gávnadit man ålov sij li oahppam madi li barggam *Vuonajn 4* girjijn.

Manjegæhttjalibme tjadáduvvá náv: oahppe vuostak muh-tem minuhta ájnegattjat gæhttjali mujttet sámezielbágojt ja moallánagájt majt sij li oahppam. Gå oahppijn ælla desti ienep bágo, ja javlli sij e máhte ienebu, de viertti áhpadiddje sijáv viehkedit mujttet, ja javllat nágin bágov dárogiellaj duon dán kategorijjan. Garve kategorijjajt ja bágojt maj ehpit la barggam.

Mujtá gus ...

- muhtemav dájs tjåhtjelåttij namájt sámegiellaj: *skarv (skårffa), terne (tjierrek), tjeld (tsagán), polarmåse (stuorskákke), fiskemåse (guolleskákke), havørn (goasskem), ærfugl (ávdda), stokkand (stuorvuojatijis) sildemåse (silldåskákke) grågås (gåssa)*
- muhtemav dájs guolij namájt sámegiellaj: *torsk (jåddi), sei (sájdde), sild (silldá), laks (luossa), kveite (båldes), steinbit*

ULME: OAHPE GALGGI

- ájádallat ietjasa oahppama birra
- gæhttjaladdat ietjasa báhkoboannudagáv

(stájnár), hyse (jukso), storsei (sláhkek) rødspette (ruoppsis-sáttok), brosmo (roassmo), uer (háhkka), sjøørret (guvttja) makrell (makrijilla) flyndre (flinnjar)

- guollewædtsagij ja guollimvuogij nammadusájt sámegeiellaj: fiskestang (svihtjo), garn (viermme), line (lijnna), sluk (vuogga), klepp (sliehppi), not (nuohtte), agn (ávanna), garnlenke (viermmeliengki)
- muhtemav dájs smáv iellij namájt sámegeiellaj: hjerteskjell (vierttsaskálltjo), blåskjell (gájttsaskálltjo), tangloppe (dággeláffes), krabbe (ráppes), brennmanet (svállásnuolggaga), fiærmakk (fiervvámádo/mádo)
- muhten bágojt ma subtsasti kulturhistávrås: naust (návsste), støe (stárffo), fiskehjell (jielle), trebåt (muorravanntsa), fyrstårn (tjuovggatoarnna), kai (kádja), handelssted (oasesbájkke) fiskeoppdrett (guollebiebmadibme), krigsruiner (doarrobátsidisá), molo (bárroboado), markedsplass (vuobddemsadje)
- muhtemav dájs sjattoj namájt sámegeiellaj majt máhtá fierván gávnnat: tang (dákke), tare (dára), prestekrage/balderbrå (báhpátjehpuris), reinfann (gålleboallo), løvetann (hublorásse), geitrams (gieganjuolla) rosenrot (báktetjervlak)
- muhtem sáme bájkkenamájt merragáttijn: Dánna I buoremus jus oahppe adná muhtem namájt oahppij lahkabirusijs.
- muhtem luonndonammadusájt sámegeiellaj: skjær (skierre), kyst (merragádde/gádde), berg (bákte), liten bukt (oagge), bukt (luokta), med/fiskeplass (made), eid (ájdde), nes (njárgga), sund (tjoalmme), øy (suoloj), fjord (vuodna), fjell (várre), elv (jåhkå) sandstrand (stráddu)

Oahppe vierttiji gæhttjalit tjálllet bágojt riekta, valla jus juorruli, de galggi tjálllet dajt nav gáktu jáhkki tjáleduvvi.

Mannegæhttjalimev máhttá vijdedit náv: oahppe galggi adnet dajt bágojt majt li tjállám, duola degu gå li ságastallamin oahppeguojmijn jali áhpaddijjn. Dan láhkáj vierttiji adnet bágojt majt li oahppam gå guládalli.

Oahppe gudi li njálmálattjat ávddågæhttjalimev tjadádam, vierttiji aj oadtjot máhttelisvuodav tjadádit mannegæhttjalimev njálmálattjat. Manjela gå li tjadádum mannegæhttjalimev, de la ájnas oahppe buohtastahttá ietjas báhtusav ávddågæhttjalimijn. Dánna de ienemusá oahppijs oadtju positjvva vásádusájt massta dábddi sij rijbadi ja duodastusáv sij li juojddá oahppam. Oahppe gudi e nav ávddána, máhtti usjudallat manen: Gáktu I ietjasa barggoratjástibme ávddánam? Le gus vissjalit barggam dahkamusáj, jali barggalasstám vaj ruvva gærggi?

Árvustallam

Mannegæhttjalibme ij subtsasta oahppij giellatjehpudagás, valla huomana la álkkes vuohke gáktu mihttit báhkómáhtudak ávddánimev. Jus dat tjadáduvvá fáhkáságastallamin, de máhttá liehket

>>>

ájnas oasse gá oahppijt árvustalá. Duodden li oahppe tjadádam duov dáv tjálasaj ja njálmálasj dahkamusáv madi li barggam *Vuonajn 4* girijijn. Da li aj oasse árvustallamvuodos.

Miján la adjáj buorre átsádallama gá tjadádip **digitála marjengæhttjalimij** gæhttjalimræjdoj baktu oahppamvuogádagán Skooler (ietjá oahppamvuogádagáj li aj sæmme máhttelisvuoda). Åhpadiddje iesj hæhttu dahkat digitála dahkamusájt, valla akta dahkamus mij la dagádum, máhtá álkkesláhkáj redigerit ja vas ádásis adnet. Gæhttjalimræjdon li máhttelisvuoda dahkat duov dáv dahkamustjerdajt ma oahppijda vuosedi máhtudagáv moatteláhkáj, duola degu láhkámdádjadus, gulldalimdádjadus, báhkomahtudahka ja tjállemtjehpudahka.

Gærddádimdahkamus

[14. tjuovvus](#)in la vehi suohtas gærddádimdahkamus. Hiehpá buoremusát álggodahkamussan skávllásaljon tjáppa gidábiejve. Mij lijkkup tjadádit dáv dahkamusáv majt gáhttjop dárogiel-laj **«stjerneorientering»** gánná oahppe aktan barggi guovtes ja guovtes jali gálmás ja gálmás. Jus i dábdá vuogev, de máhtá láhkát tjielggidusáv *Násstebálges/Luonndobálges* 5. kapihtal: Álggobarggo.

[14. tjuovvus](#)in li dahkamuskártá, «sadjekártá» (kártá ma tjielg-giji gánná dahkamus la), oajvvadus tjielggidusájda ja vásstádus-árkkaj. Hæhttu iesj hiebadit tjielggidusájt sadjekártájv vaj hiehpi dan sadjáj gánná galggabit dahkamusáv tjadádit. Mujte aj dahkamusnummarav tjállet sadjekártáj duohkáj, danen la álkke oahppijda dahkamusájt válljit gá li «bása» baktu. Dahkamus-kártájt galga gatsostit/biedjat mierredum sajijda ávddál gá tijmma álggá.

Juohkka avta dahkamusán (aktse dahkamusá) li niellja vásstá-dusalternatijva. Oahppe galggi «tjoahkkit» bágojt ma li riekta vásstádusáj duogen. Gá divna dahkamusájt tjoavddi, de li aktse bágo ma dahki gárgadisáv.

Oahppe máhtti dahkamusáj barggat gáktu ietja sihti, valla dajt bágojt majt galggi tjoahkkit vierttiji tjállet riekta dahkamusnum-mara duohkáj vásstádusárkkaj. Jus dahkamusá tjoavdeduvvi riekta, de sjaddá dát **tjoavdosgárgadis**: *Lea hávski dolastallat, oaggut ja vuoššat várasguoli fiervvás geasseija.*

b. 102: Lågá ienebu!

Lågá ienebu-oasen li válljidum tevsta duon dán sjáññarin. Dá li duodde lågudisá sidjij gudi jáhtelit barggi, jali dárbaði ienep hásstalusájt ienni gá tevsta oajvveoasen. Miján li ienemusát tevsta ma li mierkkidum alek ja visská, valla aj muhtem ruodná. [4. tjuovvusin](#) gávnnuji dahkamusá tevstajda.

ULME: OAHPE GALGGI

- låhkát ja dádjadit tevstajt duot dát sjáññaris ja duot dát guovlos
- ságastallat háme ja sisano birra
- oahppat merrásamij girjálásj-vuodas ja kultuvras
- adnet tevstajt vuodon njálmálasj ja tjálasj guládallamijda

b. 102: Nuorrenjuolgasúsá

Nuorrenjuolgasúsájt li juo oahppe barggam 31. dahkamusán, valla dánna ávddánbuktá álles njuolgasúsájt. Duoddedahkamusá [tjuovvusin 4](#) tjalmostahtti báhkómáhtudagáv, imperatijvav ja tjoahkkájbiejadum bágojt.

Tjoavdos dahkamus 1:

- jasskavuohta/oaggásvuohta – sikkerhet*
- vádá – risiko*
- vieledit – respektere, hensyn*
- gádjomvæssta – redningsvest*
- gárramin – beruset*
- várrogis – forsiktighet*
- nieda– nød*
- nuorredájddo – sjøvett*

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat nuorredájdv
- låhkát duojt dájit fáhkatevstajt
- hárijidallat dábdát ja adnet imperatijvav
- hárijidallat dahkat tjoahkkájbiejadum bágojt

b. 103: Subtsas: Báldes ja jukso rijddalibá

Dát subtsas tjielggi manen juvson la tjáhppis dieblle bielje guoran, ja manen báldán li tjalmie ietjáláhkáj gá ienemus guole. Tæksta hiehpá buoragit vuodon stasjávnnááhpadijmáj (gehtja [tjuovvusin 1](#)), jali duodde låhkám *Nuorreguole*.

Dahkamusájn (gehtja [tjuovvusav 4](#)) galggi oahppe árvvaladdat sjáññara ja sisano birra, báhkóklássaj barggat ja nágin gárgadisájt járggálit. Járggálimdahkamusán oadtju oahppe állo viehkev tevstas, valla vierttiji aj ietja vehi ájadallat.

ULME: OAHPE GALGGI

- låhkát ja ságastallat subtsasa birra
- hárijidallat járggálit
- gærddot báhkóklássajt ja værbajuohkemav

b. 104: Subtsas: Luossa ja sájdde

Dán subtsasin tjelggi manen sájdde ij gávnnu varás tjátjen. Dahkamusáj sisadno: Dramatiserit, mujttalit/áddásis subtsastit ja hárrjidallat gárgadisájt dahkat.

Tjoavdos dahkamus 2:

*Luossa vijmak Jáhkáj jávsádam.
Stuorra savvunin gávna sájddev.
Dujna ij la dujna makkirik buojdde.
Mujna l vallje buojdes lirven.
Sájdde vuolgij merraj, ja ittij desti vuolggám jáhkáj.*

ULME: OAHPPE GALGGI

- lāhkāt ja ságastallat subtsasa birra
- hárrjidallat mujttalit/áddásis subtsastit
- máhtudagáv gāktu sámegeielbágojt aktij biedjat vaj gárgadisá sjaddi
- dramatiserit

b. 105: Artihkal: Merragoasskem, Diedá gus dáv tjáhtjeláttij birra?

Dát la álkkes artihkal mij ávddānbuktá fáktá merragoasskemis ja muhtem ietjá tjáhtjeláttijs. Tæksta hiehpá buoragijt duodde lāhkāmij oassetiebma j *Tjáhtjelátte*.

Dahkamusájn galggi oahppe gatjálvisájt tevstajda dahkat, nubbe nuppe gatjálvisájt vásstedit, ja hárrjidallat subtsastit merragoasskema birra.

ULME: OAHPPE GALGGI

- artihkkalav lāhkāt
- oahppat merragoasskema birra
- gatjálvisájt dahkat
- gatjálvisájt vásstedit
- hárrjidallat mujttalit/áddásis subtsastit

b. 106: Dijda guollima birra

Dála li ienep *dijdda*, álmukásko buojkulvisá, Dahkamusán galggi oahppe válljit gálmma gárgadisá ja dajt dárogiellaj járggálit.

ULME: OAHPPE GALGGI

- lāhkāt ja ságastallat álmukásko birra
- járggálit gárgadisájt sámegeielas dárogiellaj

b. 107-108: Subtsas: Divras guolle, báhkovádjasa

Dát la suohtas subtsas Gájvuonas guhti subtsas sluogas guollára ja vissjalis hánes oaste birra. Tæksta hiehpá buoragit stasjā-vnnāáhpadi bmen (gehtja [tjuovvusav 1](#)), jali duodde lāhkām in oassetiebma j Nuorreguollim. Mij lip aj válldám ma jnen muhtem báhkovádjasijt ma li tjanádum nuorráj.

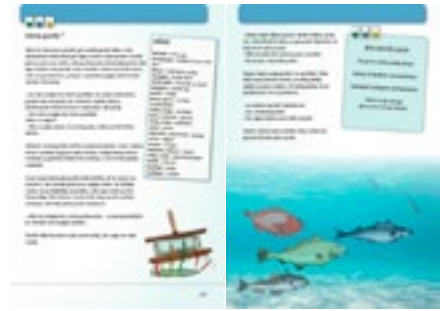
Dahkamusájn ([tjuovvusin 4](#)) galggi oahppe állit tjoahkká jgiesset tevstav, ja biedjat bágojt ma vájlluji. Mij lip aj válldám ma jnen guokta dahkamusá báhkovádjasij. Ietján máhttep javllat at tæksta l buorre dramatiserimij jali gávvrá jdojt dahkat.

ULME: OAHPPE GALGGI

- lāhkāt subtsasav
- ságastallat sisanos ja oppbygging
- lāhkāt ja oahppat báhkovádjasijt
- állit gárgadisájt
- sjuggelis lāhkáj barggat tevstaj
- dramatiserit
- dahkat gávvrá jrdov

Tjoavdos oppgave 1:

Dålen lij [Gáivuonan](#) guollár mij lij [skælmma](#). Gå bådij [quolle-oasste](#) gut divralusjáj guolev, de [quollár](#) galgaj skælmudit. Sån gáhtjoj guolleoasstev ietjas fáron [quollitjit](#), valla iehkedis divoj [vuokkajt](#) vaj ettjin guole dajda [dæhpo](#). Nuppe biejev de sáj [sugájga](#) nuorráj. Álles biejev [oakkojga](#), valla ejga oattjo [guolev](#). Guolleoasste [ittij goassak](#) das divralussjam guollitj.

b. 109-111: Subtsas: Made

Dát tæksta l buojkulvis tæksta mij la gássjel diehtet makkár sjánñarij gullu. Álgos la dát subtsas mánnávuoda mujtoj birra, valla l aj fáktá ja ájádallam, ja duodden la aj hubiga/molbo his-távrrá mañen danna. Hiehpá buoragit ságastallat tevsta sisanos ja gáktu tæksta l dagádum. Sjánñarsegadibme (sjangerblanding) ja intertæksta li hiebalgis fáhkamoallánahkko dánna.

Tæksta hiehpá buoragit duodde láhkámin oassetiemán *Nuorreguollim* jali *Kulturhistávrrá*. Dánna vuojnni oahppe moadda bágo ja moallánagá návsste ja guollima birra majt li ávddála oahppam girjen. Sæmmi bále oadtju diehtet gáktu guollára gávninn madijt ávddál gå GPS:jt ja ekkoláttajt lidjin gávnadum.

Vuostasj oasse tevstas la mierkkidum alek ja visská mádjusijn, ja mañemus oasse dássju visská.

Dahkamusá (gehtja [tjuovvusav 4](#)) li gatjálvisáj tækstaj. Dájt máhtta njálmálattjat jali tjálalattjat vásstedit. Oahppe gudi li láhkám álles tevstav, máhtti subtsastit oahppijda gudi ælla láhkám dav, juogu de dárogiellaj jali sámegiellaj.

Tsuoiggidus 8. gatjálvissaj:

Sokkasen la oahpes guollimbájkke Gáivuonan. Ienemus oasse ihkap jáhkki bájkkenamma l dárruj, ja e bárep usjudalá sisanov. Namma boahhá sámegiellabágos coagis (dárogiellaj: grunne/grunt vann) ja moadda bágo ma li fonologalattjat muodugattja: *coagis*, *coahkásat*. Næhttabielen www.norgeskart.no gávna dássju namáv sámegiellaj: Coagis.

Tæksta máhtta aj liehket buorre álgo ságastallat dálusj mihtoj birra, ja gáktu ulmutja ávddála bierggijin mihttimbátte dagi, gps:a ja ietjá digitála viehkenævoj dagi. Dahkamustjuovvusin lip válldám mañen nágin dahkamusáv dán birra. Dá li mierkkidum ruodná, alek ja visská mádjusijn, ja divna oahppe máhtti dajna barggat juska ælla tevstav láhkám.

Tjoavdos dahkamus 17:

- Salla l birrusij 1,8 miehtera*
- Goardda l birrusij 15 cm.*
- Tåmmbå l birrusij 2,5 cm.*
- Stihkko (Alen) l birrusij 60 cm.*
- Juolggeláhppe l birrusij 30 cm.*

ULME: OAHPE GALGGI

- áhkát ja ságastallat tevsta sisano ja gáktu tevstav dahkat
- dábdđát fáktádieđojt tjáppagirjálusjuoda tevstan
- oahppat árbbediedo birra
- gatjálvisájt vásstedit
- oahpásmuvvat dálusj mihtojda
- ájádallat gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkut nubbe nuppev

b. 112-113: Subtsas: Guollevuorbbe

Dát la subtsas dálásjájges mij la ráddnavuodafamilja (vennskapsfamilie) ja vuorddámusáj birra. Vuodon la guollemanno mij ij maná nav gâk li vuorddám. Subttsasin iejvvpv da guokta lávitja Kine ja Sindre, gejt muhtema ihkap dâbdden *Várijn 4* ja *Vákkijn 4* girrijjn. Sindre, guhti oarjján árru, sán la giesseloaben Kine lunna Nuorttan. Dán bále galggaba vantsajn guollitjit.

Tæksta hiehpá buoragijt duoddeláhkâmij tiemán *Nuorreguollim*, valla dâhkki aj láhkát ietjá aktijvuodajn.

Dán tækstaj lip válljim dahkat ruossabáhko dahkamusáv. Dánna oahppe vierttiji riehta kasusav adnet vaj bágo hiehpi.

ULME: OAHPPE GALGGI

- láhkát subtsasav
- ságastallat sisanos ja gâktu I tæksta dagádum
- dâbdden fáktádiedojt tjáppagirjálaj tevstan
- oahppat vehi merraguollimis
- adnet guovdásj njuolgadusájt gâktu gárgadisájt dahkat ja grammatihkav gâ galggi ruossabágojt tjoavddet

b. 114-117: Artihkal: Guollit Nuorttan

Dát artihkal vaddá diedojt guolleáeládusá ávddânahttema birra, ja stuoráp ávddânbuktem modellás 74-75 bielen. Gávnnu juo dahkamus tækstaj 80. bielen, valla válldám lip maŋen dahkamusáv [tjuovvusin 4](#). Danna galggi oahppe tjáallet tjávdabágojt, buohtastahttet vuodnaguollimav ávddála ja dálla, ja hárrjidallat mujttalit/ádâsis subtsastit..

ULME: OAHPPE GALGGI

- láhkát fáhkatevstav
- oahppat árbbedábálasj vuodnaguollimis ja gâktu ávddânahti guolleáeládusán
- tjáallet tjávdabágojt
- buohtastahttet guollimav ávddála ja dálla
- ságastallat gâktu guoddelisát adnet luonndressursájt
- hárrjidallat mujttalit

b. 118-119: Subtsas: *Imálasj vanntsagádtse*

Dát la dålusj subtsas skåjve birra, bávva majt jáhkkep sádnes la. Dahkamusá li gatjálvisá tækstaj majt máhtti dahkat njálmálatjtat jali tjálatjtat.

Tsuojpggidus dahkamussaj 12 ja 13:

Jagijt «de harde trettiåra» mierredij ráddidus Nygaardsvold biedjat dájmajt jáhtuj ma galggin viehkedit ulmuttijt merragáttijn. Dalloj vuododuváj árnik: guollára oadtjun dárjav allasisá vantsajt áttjudit. Vantsajt majt dahkin dán árniga vuolen, gáhtjudin «Nygaardsvoldbåter» jali «Statsbåter». Gehtja ienebu dána: <https://norsk-fartoyvern.no/fartoy/alia/>.

Dát vuodon máhttep javllat at dát la dáhpáduvum manjela 1930.

Gávvádiedo:

Guollimsjøyttá gáván ij gullu dán subtsasij. Sjøytá namma I Østlyngen. Dat lij juo oabme gå oasstin jage 1928, ávddál Nygaardsvold-árnik báddij jáhtuj. Skihpar Ole Skogmo Skardalen la gávvim, ja vuoset manjemus manov ávddál gå hiejttn adnemis jage 1964/65. Muhtem vanntsamuoras tsieggijin giessefievssev (sommerfjøs). Svein-Harald Skogmo la luojkkam gáváv.

ULME: OAHPE GALGGI

- lāhkāt subtsasijit duot dát sáme guovlos
- gatjálvisájt vásstedit ja ságastallat subtsasa sisanos
- ságastallat álmukåskos ja imálasj dáhpádušájs
- gávnnat fáktádiedoijt tjáppagirjålasjuoda tevstaj
- ájádallat ja tjielggit ietjasa vuojnojt
- gæhttjalit dáhpádušá ájgev mierredit

b. 120-121: Subtsas: *Dujkaæhpára*

Dán subtsasin aj skåjvástij, akta ulmusj subtsastij sán boahttj. Danen gå tæksta I novellæn tjáledum, de hæhttu lāhke iesj dádjadit mij dáhpáduvvá. Dahkamusá li refleksjongatjálvisá mij vuorddá oahppijs at dábbdi girjålasj moallánagájt novælla/novelle, biras/miljø, tiebmá/tema, vájkkudimnævo/virkemidler, vendepunkt ja spenningskurve.

Oahppe máhtti gatjálvisájt njálmálatjtat jali tjálatjtat vásstedit. Jus njálmálatjtat vuostak vásstedi, de máhtti oahppe manjela tjáallet refleksjonstevstav jali analyserit subtsasav.

Jus sidá dahkamusáv mij ij la náv låssát, de máhttebihtit Riekta/boasstot-dahkamusájn barggat mij la vuollelin. Alternatijvva vuohke I ájádallat tevsta sisanov ja vuosedit lāhkåmdádjadusáv.

ULME: OAHPE GALGGI

- lāhkāt subtsasijit duot dát sáme guovlos
- gatjálvisájt vásstedit ja ságastallat subtsasa sisanos
- ságastallat álmukåskos ja imálasj dáhpádušájs
- gávnnat fáktádiedoijt tjáppagirjålasjuoda tevstaj
- ájádallat ja tjielggit ietjasa vuojnojt
- gæhttjalit dáhpádušá ájgev mierredit

Oahppe máhtti tjoavddet dahkamusáv aktu jali guovtes ja guovtes. Áhpadiddje láhká tjuottjodusájt madi oahppe vierttiji gulldalit ja árvustallat jus tjuottjodusá li riehta jali boasstot. Vástádusáv máhtta moatte láhkáj buktet:

- a) Áhpadiddje 1-2-3-oajvvadásán máhtti oahppe vuosedit ruoppsis bájnov gá la *boasstot*, ja ruodná bájnov gá la *riehta*.
- b) Áhpadiddje 1-2-3 oajvvadásájn máhtti oahppe tjáhkkihít bievde oalgesbielen= *boasstot*, ja bievde gárobielen= *riehta*.
- c) Oahppe tjállli vástádusáv árkkaj.
- d) Oahppe mierkkiji riehta vástádusájt bivtastsibrunij riehta/boasstot-vástáduskárttáj.

Jus válljibihtit alternatijvajt a) ja b), de la luondulasj tjoahkkáj-giesset juohkka tjuottjodusáv. Dánna hæhttuji oahppe tjielggit ietjasa vuojnojt. Jus válljibihtit alternatijvajt c) ja d), de galgga-bihtit tjoahkkájgiesset gá divna vástádusájt li vásttedam.

		Riehta	Boasstot
1	Tjálle I gullam subttasav Agnesa birra Sámerádion		X
2	Subtas la guoktása birra nuorttan gudi vierttiji bierggit væráldoaro manjela	X	
3	Gá ulmutja báhtin ruopptot sijddabájkijda, de lidjin ienemus goade buolddedum	X	
4	Vuona stáhtta rájaj bráhkaj ja gádjijt hiehtevehkken Nuortta-Rámssáj		X
5	Ulmutja gávnнин dujska bierggasijt ja bátsidisájt fierván dujska doarrovantsajs	X	
6	Dálvijt vierttijn nissuna vuolgget álmáj manen guollebivdduj vaj tjiinnijn biednigijt ádá gádjija		X
7	Ágnes ároj aktu unna bráhtatjin tjuohte miehtera fiervás		X
8	Dujska soldáhta árrun suv bráhka lahka		X
9	Avta guovvamánno iehkeda jage 1947 lij muohtaguolldo ja nievres dálkke	X	
10	Agnes gullá lávkijt muohttagin	X	
11	Dujskalattja li boahám suv boadnjátjav viettjatjit		X
12	Agnes dádjat at sij gudi álggon li ælla riehta ulmutja	X	

5. Álggobarggo ja gielladájma

DÅJMA/TIEBMÁ

Mij vuolggep álggokávlláj

Bájkkenamá

Luonndonammadusá

Bájkálasj subtsasa

ULME: OAHPPÉ GALGGI

- hárrjidallat kártav láhkát
- oahppat muhtem sáme bájkkenamájt ja dajt njálmálettjat adnet
- oahpásmuvvat bájkálasj subtsasijda
- oahppat muhtem luonndonammadusájt
- ájádallat ja ságastallat fágajgasskasasj tiemájs

Átsádallamij milta de la gássjel oadtjot gielav dájmatjit bussen, bijlan jali váttsedattijn. Gá kártta l gieda ávdán, de máhtti oahppe tjuovvot kártan gánná li, ja bájkkenamájt váttsedattijn oahppat. Váttsedattijn la ráhtto boahdet dan sadjáj gási galga, ja gássjel la sijáv tjoahken anedit. Danen la buorre l stasjávna duonna dánna (viertti kárttaj mierkkít) gánná tjáhkanihpit madi oahppi bájkkenamájt ja luonndonammadusájt majt «vássebit». Ihkap náginijn la bájkálasj histávrrá majt subtsasti?

Adnit aj kártav vuodon gá galggabihtit guoradallat bájkkenamájt læjrrasaje lahka. Gáhtjo oahppijt gávnnat nágin namáv kártan majt li válljim. Makkár diedo li bájkkenamájn: Luonndonammadusá? Persávnáj namá? Ietjá? Dánna li moadda lahkanime fágajgasskasasj tiemájda. Gehtja buojkulvisájt 8. ja 9. bielen.

Ávddábarggo/Oahppamnævo

Tjáleda oasev kártas sáme bájkkenamájt dan guovlos gási galggabihtit, duola degu www.norgeskart.no, jali tjále muhtem bájkkenamájt gávváj dat guovlos.

Moatteda kártav, guovtes-gálmás oahppijs máhtti aktan barggat guhtik kártajn. Lamineri kártájt ja válde dajt manen.

Máhtta aj liehket ávkálasj válddet manen báhkolistav ájgge-
guovddelis luonndonammadusáj (gehtja buojkulvissan dav mij la
[dánna](#)). Jus dábddábihtit nágin ressursav guhti máhtta viehkedit
bájkálasj histávrráj dat bájkas gási lihpit, de vierttibihitit gáhttjot
suv manen álggokávlláj.

DÁJMA/TIEBMÁ

Læjrrasadje Låvdagoaden

Læjrrasadje l tiebmá mij boahhá moaddi *Várijn, vákkijn ja vuonajn*.
Dánna hárijidallap bágoj ja moallánagájt dajs ma gávnnuui læjrra-
sajen, ja dajs majt dárbahip gá lip miehtsen. Luondulasj ságastit
dajs dájmajs majt barggap læjrrasajen ja ietján dan birrusin.
Læjrrasajen la aj luondulasj fágajgasskasasj tiemáj baktu ma
gulluui LK20. Máhttep buojkulvissan barggat *guoddelis ávddá-*
nimijn ja demokratijja ja viesátvuodajn gá ságastallap gájkásij
riektás ja makkár njuolgadusájt vierttip tjuovvot gá lip luondon.
Ájnas tjávdabáho dánna máhtta liehket duola degu guolliim,
ja fierván jali gádden. Vijdábut la læjrrasadje ja miehtsen liehket
tjanádum goalmát tiebmáj: *álmukvarresvuohhta ja iellemrijba-*
dibme.

Dákkár ságastallamijt gánná galga ájádallat li moaddásijda gás-
sjela sámegiellaj. Dav de máhtta dárogiellaj tjadádit madi hárijji-
dallap gielajn konkrehta dahkamusáj ja diliijn. Oahppe gudi li
ávddála VVV girijij barggam, máhtti juo moadda bágo ja moallá-
nagá læjrrasajes ja dállimis. Gá dálá birra lip tjoahken, de la
buorre dibddet oahppiit gulldalit ja adnet bágojt ja moallánagájt
majt máhtti - jur dan diehti vaj dábddi sij máhtti.

Máhttep duola degu gærddot bágojt ma gávnnuui læjrrasajen,
duola degu *låndagoahhte, árran ja dállá*. Gá galggap dállit, de
máhttep ságastit majt dárbahip gá galggap dáláv tsahkkidit, madi
dállá buollá, de máhttep ságastit ma li vuossan, makkár niesste
l manen, ja mij dáhpáduvvá manjela, *iehkedis, idedis ja manep*
biejve. Dán láhkáj de vijdeda tiemáv mij aj gullu ájggemoallán-
ahkkojda.

Luondulasj la aj tjielggit luondov lahusin, ja danen dárbahip
luonndonammadusájt.

Låvdagoaden la tiebmá mij lagábut giehtadallá *Várijn 3 ja 4*
girijijn, danen ep sámmiláhkáj vijdeda tiemáv *Vuonajn 4* girjen.
Jus galggabihtit låvdagoaden idjadit, de la huoman luondulasj
sámegiellaj nammadusájt adnet duon dán oassáj låvdagoaden,
duola degu *dæhkága/ádnárisá, uvsuk/uksa ja låvda*.

ULME: OAHPPÉ GALGGI

- ságastallat fágajgasskasasj tiemájs LK20
- oadtjot máhtudagájt ja tjehpudagájt majt dárbahti álggoiellem ávvudalla-
mijda
- gærddot, oahppat ja adnet bágojt ja moallánagájt læjrrasajes ja dájmajs
ma li danna

Buojkulvis:

- *Gáktu l luonndo dáppe læjrrasajen?*
- *Dáppe l ...*
- *Gási galggap mannat jus áiggop fiervváj?*
- *Vierttip mannat ...*
- *Ma li læjrrasajen?*
- *Læjrrasajen li låvdagoade, vuossa, árran, rujtta, skiello/tjáhtjelihte ...*
- *Majt dárbahip gá galggap dállit?*
- *Mij dárbahip ...*
- *Máhtá gus viedtjat ...?*
- *Máhtáv.*
- *Iv máhte danen gá ...*
- *Visjá gá...*
- *Visjáv.*
- *Iv visjá.*
- *Gut máhtta ...?*
- *Mån máhtáv ...*
- *Ma li duv vuossan?*
- *Muv vuossan li rássjobiktasa, hullo-
gænsis, oademvuossa ...*
- *Majt galggap barggat gá lip bárrám
gaskabiejvijt?*
- *Majt galggap barggat idet ávddál
gasskabiejve?*

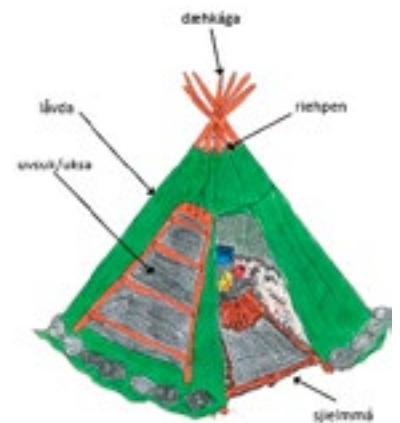
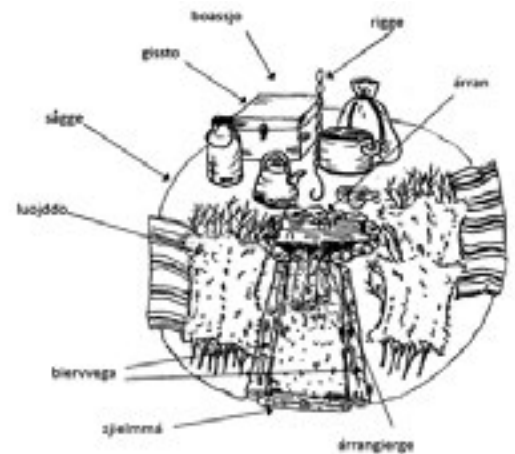
Jus dujna li vædtsaga árbbedábálasj lãvdagoadev tsiëggit, de hiehpá buoragit adnet nammadusájt ma gulluji lãvdagoahtáj aj, buojkulvis árran, boassjo, luojddo, sãgge. Muhtem oahppe li ihkap barggam *Váriin 4* girijjn ávdđála, ja sidjij la dãv buorre gærddot vaj giella bissu. Sidjij gudi ælla ájn barggam *Várijn 4* girijjn, de la riek buorre juo dájna ávdãn barggat.

Ávdđabarggo/Oahppamnævo

Tijmmaplánav læjrraskãvlãs/tiebmãbiejves/biejvijs viertti tjãle-dit A3 stuorrudahkan, laminirit ja gatsodit dãllãsaje lahkusij.

Bãhkolissta *Læjrrasaje bargo ja dájma vuonan* ja plãnssja *Dãllit*, dajt viertti aj gatsostit vaj li vuojnnusin. Mãhttebihtit aj dahkat ietjada plãnsajjt bágoj ja moallãnagáj ma hiehpi didjij buorebut.

Mãhttebihtit vãlldet mañen plãnsjav Lãvdagoaden, ja adnet dav inspirasjãvnnãn oahppat lãvdagoahte sãmegieltermajt.

DÃJMA/TIEBMÃ

Biebmojt russtit

Mãlestit la riek buorre doajmma gãnñã mãhttã kombinerit praktihkalasj bargov njãlmãlasj dájmajn ja kultuvrradiedujn. Mijã skãvlãn la agev 9. klãssa ávdãsvãsstãdus russtit biebmojt divnajda gudi oassãlassti læjrraskãvlãn (birrusij 150 ulmutja). Dãt barggo gãjbbet vehi gãrvedimev, ávdđabargov ja vædtsagijt, valla dat gullu biebbmo ja varresvuohta fáhkaj. Dãn lãhkáj la *mãlestit* oajvvetiebmã 9. klãssagijda juohkka læjrraskãvlãn, madi «garvvi» biebbmorusstimis divna ietjã klãssajn.

Fokus biebmojda ja biebbmorusstimij la danen tjanãdum organiserimij, ja diedon dãhkki biebbmorusstimav organise-rit ietjã lãhkáj. Mãhttelis la buojkulvis juohket oassãlasstijt «tãlltajuohkusijda», ja juohkka juohkusa ávdãsvãsstãdus la ietja russtit biebmojt.

Mij tsaggap sierra gievkãnlãvdagoadev gãnñã vuorkudip lihtijt ja biebmov. Dãt lãvdagoades aj russtijj ja bãrri gasskabiejvijt aktan.

Vuostasj biejeve agev juppsip «spleisejuppsa» (biebbmo-bagãdusãv gãvna [dãnna](#)). Divna gudi oassãlassti vãlldi mañen biebbmoãbnasijt, ja oahppe 9. klãssan russtiji. Mañep biejeve de mãksã skãvlã gasskabiejvev. Gã lip nuorregãtten, de mãlestip guoles: bassemm guolev, guollegãhkojt/burgerijt jali guollejup-tsav. Muhtem jagijt lip sijddabasedum guollegãhkojt ja burgerijt bãrrãm, ja divna li riek lijkkum dasi. De lip barggam degu «Ingrid

>>>

Espelid», juo ávdán bassám: Válljimfáhkajuogos *Levende kulturarv* li dahkam ja bassám skávlán biejuvet ávddála læjrraskávlá. 9. klássa barggo I «dássju»" lieggit guollegáhkot ja dajt ma gulluji guorraj.

Ávddábarggo/Oahppamnævo

Jus galggá giella gullut madi biebmojt russtiji, de la buorre báhkolistav adnet dannák. Danen lip tjállám verbajt ma li ájggeguovdelisá gá russtiji biebmojt. Báhkolistav gávna dánna. Tjáleda ja lamineri. Válde manen ja gatsosta gievkanlávdagohtáj vaj divna vuojnni madi russtiji. Madi biebmojt russtip, de máhttep sámástit.

- Gatsosta plánsjajt ma vuosedi bágojt ja moallánagájt ma hiepi.
- Adnit biebbmobagádusájt/barggotjieggidusájt sámegiellaj.
- Gærdo bágojt ja moallánagájt moaddi. Gatjálvisájt buktet majt oahppe vierttiji vásstedit. Gehtja buojkulvisájt ruvton oalgesbielen.

Oajvvadus: Tjuovvusin [Biebbmobagádusá](#) gávnabihtit *Guollemáles* bagádusáv. Girjen *Guollemáles* la állu snivva tjieggidum, ja danna li moadda tjuorggasa. Girjev la Nan Persen tjállám (Persen, Nan: *Guollemáles*. Iđut 2012.)

Biebbmobagádusán gávnabihtit aj bárrámusájt degu *ráktsa*, *váfala* ja *stádtjogáhko* sámegiellaj. Máhttebihtit dav tjuovvot jus hálijdihpit iehketbiebbmon. Danna aj gávnnu bagádus guollegáhkoida ja guollejupptsaj, valla dajt biebmojt hiehpá ihkap buorebut málestit manne barggon skávlán.

Mujte oasestit álgoábnnasijt aktisasj bárrámijda – ja váldet manen dajt gievkanvædtsagijt massta I dárbbu: rujta, guvse, vispajt, skielojt/gárijt, tjievvilijt, vædtsagijt lihttebassamij jnv.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat ábnnasij ja vædtsagij nammadusájt
- oahppat verbajt ma gávviji dájmajt ma gulluji biebbmorusstimij
- oahppat málestit álkkes biebmojt luondon
- oassálasstet ságastallamijda biebmojt birra
- oahppat muhtem vættsásvuodabágojt

Buojkulvisá:

Madi bárráp:

- *Gijto/gjotov!*
- *Majt jugá?*
- *Majt bára?*
- *Gut la vuossjam/bassám biebmojt?*
- *Mij la mállásin?*
- *Lijkku gá ...*
- *Máhtá gus rádjat/vuosedit munji ...*
- *Gjotov biebmojs!*
- *Gjotov gá bárri/Jubmel adnus gjotov!*
- *Gasskabiejvve li nav njálgge!*

Madi russtip biebmov:

- *Mij la dát?*
- *Makkár bierggo/guolle I dát?*
- *Majt dagá?*
- *Majt suotta?*
- *Majt basá?*
- *Majt vuossja?*
- *Majt skáddni?*
- *Máhtá gus biedjat ...*
- *Máhtá gus snjárrat ...*
- *Man guhkev galggá duolldat?*
- *Gáktu la barggam ...?*
- *Biebmo li dájgen/mállásin/juptsan?*

Agev li bierggasa hálvva háddjot gá boahtep, valla tjiehpes bagádallij siegen manná riek buoragit. Gávvá: Edel Monsen

Dánna galggi bárrát sijddabassem guollegáhkot. Gávvá: Edel Monsen

DÁJMA/TIEBMÁ

Nuoren guollit

Oaggot

Suohppot ja giesset

Ávnnit

Tjoallot

Tjiktet

Árbbedábálasj æládusá ja moattevuohta sáme kultuvran la ájnas oasse VVV:as: *Várijn 4* girjen la tiebmá ællosujtto, *Vákkijn 4* girjen la tiebmá tjoahkkeæládusá, ja *Vuonajn 4* girjen la vuodnaguollima vuorro. Dát la sæmme bále tiebmá mij gullu luonndofáhkaj ja sebrudakfáhkaj, danen viertti sámezieláhpaddidje aktijvalattjat gárvedit ja tjadádit áhpadimev.

Luondulasj la lågådallat vuodnaguollimis gå barggabihtit *Vuonajn 4* girjijn. Vuorrasap ulmusj guhti iesj la viessum guoles, máhtta buorre lågådallam ressursan, ja állu buoremus la jus dát ulmusj la sámezielak. Máhttebihtit oadtjot ressursav gut la guollár uddni, ja tjalmostit udnásj guollimæládusáv.

Jus ælla ressursa, de máhttebihtit adnet modellav mij la oahppijgirjen 74-75 bielen vuodon lågådallamij árbbedábálasj vuodnaguollima birra. Oahppijgirjen la aj artihkal, *Guollit Nuorttan*, mij subtsas vehi guollima birra dálutjis ja dálásj ájge. Lågådalá sámezielaj, ja ane plánsjajt ja guolleædtsagijit vaj máhtti vuojnnet. Gærdo ja buvte gatjálvisájt sámezielaj. Ane dárogielav viehkegiellan jus la dárbbbo.

Mannat nuorráj guollitjit la luondulasj oasse tiemás nuorre ja merrakultuvras, ja jus riekta de galggin nuoges vantsajs vaj divna oahppe lidjin boahdet nuorráj guollitjit duon dán láhkáj: juvsujn, svitujn, viermij ja lijnaj. Luodjomláhkáj lip vuojnám dát sjaddá gássjelabbo ja gássjelabbo skávlå baktu tjadádit, njuolgadásj ja sihkarvuohta diehti.

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oassálasstet ja liehket manjen guollimin
- oadtjot vuodov ságastallat vuodnaguollimis ietjasa átsådallamij milta
- gærddot/oahppat nuorre regulij nammadusájt
- oahppat guolleædtsagij ja guolle-vuogij nammadusájt
- oahppat guollimæládusá jahkesyklusav
- ájádallat jus guollimæládusá la guoddelisá
- gærddot/oahppat guolleanatomijjav
- oahppat sieradásáv verbajs *tjoallot* ja *tjoallit* (muodugasj værbbapárre: *gahtsot-gatsostit, gahppat-gahppadit*)
- oahppat it-gietjev verbajn mij subtsas dat dáhpaduvvá dæssju akti

Oahppe li vuorbálettja gå bessi guollitjit.
Gávva: Toril B. Lyngstad

>>>

Jus ávdásvásstádus gullu skávláj, de rávkká vanntsæjgádin la autorisasjávnná jus oahppe galggi vantsaj manjen guollitjit. Dajt adni dássju stuorra vantsa ma turistaj barggi, valla ihkap divras sjaddá jus li moadda oahppe.

Máhttelis la guollit vantsaj manjela gasskabiejvij jus sijdda-skávláj aktan barggi, ja æjgáda/fuolkke gænna li vantsa válldi ávdásvásstádusáv oahppijs nuoren. Dánna l ájnas gæhttjat makkár njuolgadusá gulluji.

Jus galggá tjadádit oahppij guollit, de la dárbbu vantsajs, gádjomvestajs ja guolle-vædtsagijs - ja náginav gudi li ressursa ja máhtti duov dáv guollimvuogev. Plánssja *Nuorreguole* máhtta aj ávkálasj viehkenævvon, ja girjen, ja girje gávnnu nuorttasámejiellaj *Mearraguollebivdu* (Sara, Klemet Anders: Mearraguollebivdu. Davvi girji 1999) ja danna li moadda gávva tiebmáj.

Manjela gå li guollim de la luondulasj oahppijda várajda válldet guollimvædtsagijt. Dánna l buorre jus nágin máhtta vuosedit gåktu tjiktet viermijt, jali oahppe viehkedi rájddat lijnajt. Ja de guolijt sláhkket, tjoallot, suoddat tjasskán, jali sálltit, suovastit ja dahkat guoles duov dáv biebmov. Oasse dát bargos máhtta manjebarggon skávlán. Adnit gielav madi barggabihtit. Vaddit diedoijt sámejiellaj, gærddut bágojt ja moalkedimijt moaddi, ja buktit gatjálvisájt majt oahppe hæhttuji vásstedit. Adnit guolle-vædtsagij ja guolleslájaj nammadusájt, ja verbaj barggit ma tjielggiji dav majt barggabihtit. Girjen 83. bielen la artihkal majt máhttep guoles dahkat, ja biebbmobagádusájt gávnnabihtit oahppijgirjen 84. bielen ja tjuovvusin [dánna](#).

Tiebmá vuodnaguollim gullu luondulattjat kulturhistávrráj, ja ihkap máhtti da sæmmi ressursa goappátijj tiemájda?

Lijnav li ávnnim. Gávva: Edel Monsen

DÅJMA/TIEBMÁ

Kulturhistávrrá

Dát la aj fágajgasskasasj tiebmá, ja sámegiell tjalmostibme gájbbet tiemáv ja gáktu organiseri. Jus diján li állo ressursa, de máhtta sámegiellaoahppa oassen gá åhpada bájkálasj- ja kulturhistávrráv. Kulturhistávrrá l ietján tiebmá man baktu hiehpá oahppat dárogieloahppijit nágín sámegiellbágov, duola degu bájkkenamájit.

Tiebmá máhtta liehket merragátte kultuvrrahistávrrá birra, duola degu oasesbájke, pomoroassás, vantsa ja guollim Lufáhtan, jali máhtta ienebu tjadnat bájkálatjtat, dan sadjáj gánná la. Man- nat guossáj dånku gánná gájkkádi guolijit, guolleduostudahkaj, guollebuvtradimvidnudahkaj, guollebiebmadibmáj jali guolle- vantsav guossidit máhtta liehket ávkken. Vatte diedoijt ja buvte gatjálvisájt sámegiellaj. Adnit dárogielav viehkkegiellan vaj diedá divna dádjadi sisanov. Adnit giellav dájmalattjat duojna dájna bájkijn/elementajn majt sihtabihtit tiebmán, buojkulvissan

- bájke/sijda/båndorsijda/vantsaj namma
- bájkkenamá lahkusin
- fáktá bájkes/vantsajs
- tsiekkadusáj jali gávnij nammadusá
- subttasa tjanádum bájkkáj

Oajvvadus dahkamussaj:

- Dibde oahppijit dokumenterit bájkijit majt guossidihpit, jali dájmajt. Gávåjs máhtti maŋŋela dahkat tjoahkkájbiejadum tevstav jali njálmálasj ávddånbuktemav gávå vuodon.
- Dahkit oanes dokumentarfilmav avta saje birra majt guossi- dihpit.

Miján li moadda kulturmuojto majt li registrerim sámegiellguovlojn. Dá gávå li Mortensnesas (Ceavccageađge) Unjárgan. Gávå: Edel Monsen

ULME: OAHPE GALGGI

- adnet sámegiell bájkkenamájit
- guollidit ja dádjadit subttasijit ja tjelggidusájt
- ságastallat kulturhistávrrás, ja ájádallat gáktu ulmusj, giella, birás ja sebrudahka nubbe nuppev vájkkut
- oahppat muhtem moallánagájt ma subttasijit bájkálasj kulturhistávrrás
- oahppat duov dáv muorranntsa namáv, buojkulvissan:

Sugávantsajt – robåter:

- *joalla* – jolle (unnemus muorranntsa)
- *spissa* – spisse (unna, giehppis sugávantsa, valla nannusabbo jállas)
- *gæksa* – «kjeks» (færing, 14-16 fot, 2 ájrrópára)

Bårjåsvantsa – seilbåter:

- *jákta* – jekte (unna bårjåsvantsaj, dábálatjtat avtajn sivlujn)
- *nieljek* – åttring (bårjåsvantsa; 34 fot, 4 ájrrópára)
- *fembøring* (stuoråmus gevsajs, birrusij 50 fot, 5-6 ájrrópára)
- *sjøyttå* – skøyte, muorranntsa motåvråjn

Ávddábarggo/Oahppamnævo

Oahppijgirjen 66 bielen gávna artihkkalav mij subtsas vehi muhtem kulturhistávrasj bájkis merragáttén. Jus e gávnnu girje/diedo vantsajs julevsámegeiellaj, de máhttebihtit gehtjadit dájt nuorttasámegeiellaj: Girjen *Mearragátti bivdu* (Sára, Klemet Anders. Davvi girji 1999) la duola degu tjuorgas muorravantsas, ja nammadusá duot dát oases vantsas.

[Dánna](#) I aj báhkolistav gánná li dábálasj bágo ma máhtti liehket ávkálattja kulturhistávra birra.

Gehtja aj appajt *Mearra* ja *Fanas* majt Merrasiida Porsáŋgon la dahkam. Goappátja li báhkobánka nuorre ja vanntsa bágoj ja moallánagáj. Ienep dieidojt gávna dánna: <https://mearrasiida.no/index.php/sprakarbeid-fra-ordbank-til-apper>

DÁJMA/TIEBMÁ

Vuodnarebus

Rebusbálges/Rebusnásste

Dát la doajmma mas ienemus oahppe buoragit lijkkuji. Dánna vierttiji aktan duov dáv dahkamusáv tjoavddet, ja mijá mielas la buoremus aktan barggat smáv juohkusijn, guovtes-gálmás juohkka juohkusin. Dájmav hæhttu juo snivva gárvedit ávdán, ja máhttebihtit organiserit násstegilppusin jali luonndobálggán.

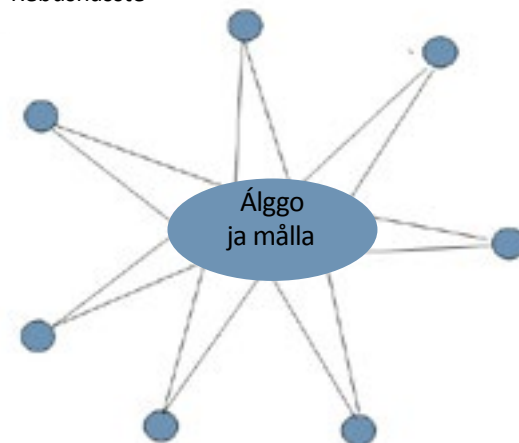
Násstegilppusin la akta bássa, ja divna juohkusa hæhttuji ag bása milta jus galggi joarkket. Dahkamuspásta li juo biejadu álgus juo ávdán, ja básan li divna kártá tsojggidusáj gánná pásta li. Divna juohkusa álggi sæmme bále. Gá álggi, de válljiji juohkusa avtav kártáv poasstatjelggidusáj, vállidi kártáv ja manni poasstaj tjoavdátjit dahkamusáv. Gá dahkamus danna I tjoavdedum, de hæhttuji oahppe ruoptus bássaj gávnatjit vas ádá dahkamusáv. Vástádus dahkamusájda/tjuokkajda tjáleduvvá vástáduskártáj manjenagi.

Násstegilpos la teorehtalasj dahkamusáj, njálmálasj dahkamusáj ja praktihkalasj dahkamusáj máhtti liehket sihke teorehtalasj dahkamusá, njálmálasj dahkamusá ja praktihkalasj dahkamusá (duola degu tjáhkkihiddje, tsavága, tsavága, filetera). Dán bále lip válljim dássju teorehtalasj dahkamusáj, danen gá miján le aktisasj barggodahkamus praktihkalasj dahkamusáj manjela boatsojsujton. Fuomáš, ahte násteáŋggirdeapmi mas leat máŋga njálmálaš dahje praktihkalaš bargamuša gáibida viehka ollu resursaolbmuid geat sáhttet bearráigeahččat/dárkkistit daid iešguđet poasttaid. Dánna le luondulasj aktan barggat ietjá fáhkaáhpadiddij, ja muhtem sajijn máhtti æjgáda viehken jali oahhtsen liehket.

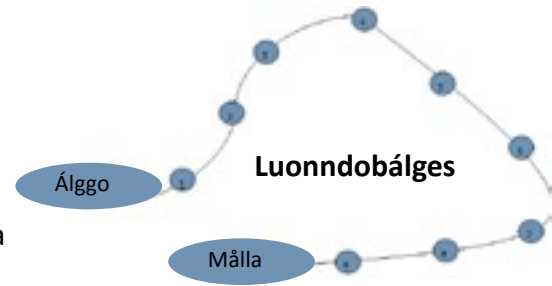
ULME: OAHPE GALGGI

- dádjadit álkkes bagádusájt
- diehtet gánná li luondon kártta jali instrusjávna (sáme- jali dárogiellaj) viehken
- barggat aktan gá hástalusájt tjoavddi
- dábddát/máhttet láttij/guolij/luonndonammadusáj namájt/nammadusájt

Rebusnásste

Luonndobálges la álkkep tjadádit dajna gá li dássju teorehtalasj dahkamusá. Dat gájbbet binnep ulmutjijt gá galggi tjadádit. Gá ásijt gárveda ja tjadáda de la gatjálvis gáktu oahppijuogos la tjoahkkájbiejadum. Bårdo dahkamusájt juo ávdån. Bieja tsuojggidusáv poasstaj 1 mij rádjá oahppijt poasstaj 2, ja tsuojggidusáv poasstaj 2 mij rádjá oahppijt poasstaj 3. Tsuojggidus gånna I poassta 1, dav diedov oadtju juo álgon. Rája avtav ja avtav juohkusav oahppijs bálggá milta, ja viertti gaska juohkka juohkusa gaskan.

Ávddåbarggo/Oahppamnævo

[7. tjuovvusin](#) gávnnuji dahkamusá ma buoragit hiepi gá li tjadádam tiemáv guollim ja kulturhiståvrrå.

Jus galggi dahkamusájt tjoavddet rebusin de hæhttuji oahppe máhttet guollimvædtsagij nammadusájt, ja tjáhtjelåttij ja nuorreguolij namájt. Sij vierttiji aj dåbddåt guollima birra Lufåhtan ja muorravantsaj nammadusájt. Jus sihtabihtit rebusijn barggat, valla ehpit la tjadádam dajt elementajt tiebmán ietjada ålggoscåvlån, de máhtá båtåttjav tjadádit ávdås rebusijn ålggebihtit ja «njågadit» diedoijt majt oahppe dárbahti ávddål gá galggi dahkamusáv tjoavddet. Máhttelis la aj dahkat muodugasj rebusav daj dahkamusáj mij hiehpå dijå gárvidussaj.

Dan rebusijn mij tjuovvu galggi oahppe tjoahkkit avtav bokstávav juohkka pástas/dahkamusás. Jus divna dahkamusájt riehta tjoavddi, de li oahppijn mañjutjissaj 11 bokståva: G-U-L-K-J-E-Å-K-O-G-E majt galggi bårddot riehta mañjålakkoj vaj sjaddå bånko tiebmáj Vuonajn. Jus oahppe e riehta buvte, de máhtti oadtjot avtav tjåvdabågov duodden; gullu kulturhiståvrråj, ja galggå sjaddat oasesgålvo. De la álkkep: GÅJKKEGUOLE.

[8. tjuovvusin](#) gávnnu váståduskårtå masi oahppe máhtti tjoahkkit bokstávajt. Tjåleda avtav kårtåv juohkka juohkusij (vehi garrasap páhppårij). Mujte vålldet fáron bliántajt maj tjålli, ja plåsstalummajt jus rássjodahtjå.

Tsuoiggidus gáktu organiserit

A: Dåssju sámeგიeloahppe juohkusin

Adnet dahkamusájt sámeგიellaj nav gáktu li, jali hiebadit dajt dan sadjáj gånna li, ja gárvidusáv majt tjadádihpit.

B: Gallegasj sámeგიeloahppe juohkusin dároგიelagij

Barga aktan dåj nuppij åhpadiddij siegen ja dahkit muodugasj dahkamussehtav dároგიellaj ja sámeგიellaj: Sámeგიeloahppe tjadádi rebusav sámeგიellaj, ja dároგიeloahppe dároგიellaj.

C: Oahppijuohkusa ma li segadum

Segada juohkusijt, ja dagá muhtem dahkamusájt dárogiellaj ja muhtemijt sámegiellaj. Mijá oajvvadusájt dahkamusájda máhttebihtit adnet vuodon, ja máhttebihtit aj málsot muhtem dahkamusájt vaj oadtju dahkamustevstav dárogiellaj. Gå galggi sámegielladahkamusájt tjoavddet, de hæhttuji sámegielloahppe sierraláhkáj ávdåsvåsståduvåv válldet. Dárogieloahppe máhtti huoman viehkedit, buojkulvis ma li láttij ja guolij namá dárogiellaj, ja sámegielloahppe galggi dajt gávnnat sámegiellaj. Dånna l ájnas juohket sámegiellamáhtudagáv vaj sjaddá birrusij sæmme ålos juohkka juohkusin.

Mij lip ålggám dájna modellajn ienebut ja ienebut danen gå dat nanni aktisasjuodav oahppijuohkusin. Dan láhkáj oadtju aj dárogieloahppe oahppat sámegiellav.

Bargobihtta 1: Goas Lofuohta-bivdu lea?

DÁLVET (G)

GIDDAT (K)

GEASSET (I)

ČAKČAT (A)

Vállje rievttes bustáva ja čåle dan váståduskorti

Vuonain 4: Vuotnarebus

Bargobihtta	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Buståvva											
Čoavddusåhtni											

Nomen: _____

Bargobihtta 2: Báiki návstti vuolåbealde gohčoduvvo

Čåle manimus bustáva váståduskortii.

DÅJMA/TIEBMÁ

Aktisasj barggogilpos

Maŋnel rebusviehkam teorehtalasj dahkamusáj hiehpá buoragit muhtem praktihkalasj hásstalusáj. Mij oajvvadip aktisasj barggogilppusav duojna dájna praktihkalasj juogosdahkamusáj.

Aktisasj barggogilppusin máhtta liehket fágajgasskasasj dahkamusáj gánná ij la giellaoahppam fokusin, dássju gielladahkamusá, jali kombinasiávnna goappátijis.

Dájmas viertti snivva gárvedit juo ávdán, ja buoremusat doajmá 3-4 oahppe juohka juohkusin, ja 3-5 juohkusa gudi gilpustalli nubbe nuppe vuosstij.

Ienemusá oahppiis lijkuv dákkár dájmasjt buoragit, valla muhtema e sidá maŋen gá gulláji bágov gilpustallat. Danen la ájnas ájádallat gáktu juohkusijt aktij biedjat ja moattelágásj dahkamusájt, vaj divna dábddá sij rijbbi.

Gilppusin máhtti liehket ienep oassehárijidallama/dahkamusá gánná juohka hárijidallam vaddá tjuorgajt juohkusijda gudi tjadádi, buojkulvis:

- Vuojttemjuogos: 5 tjuorga
- Nuppát sadjáj: 3 tjuorga
- Goalmán sadjáj: 2 tjuorga
- lehtjáda gudi tjadádi: 1 tjuorgga

Gielladahkamusájn aj máhtta vaddet tjuorgajt juohka riehta vásstádussaj. Dat juogos gænna li ienemus tjuorga maŋnáj gá divna hárijidallamijt li dahkam, vuojttá.

Dij ietja mierredihpit galla hárijidallama li gilppusin. Hiebaduvvat viertti dan mierredum ájggáj ja dan sadjáj gánná lihpit. Jus ælla nav moadda juohkusa, de máhtti juohkusa hárijidallat buohtalakkaj. Jus li moadda juohkusa, de la buoremus jus dahkamusá li duon dán stasjávna, ja juohkusa manni stasjávna stasjávna. Máhttebihtit ietja mierredit jus ájggeadno, gáktu oahppe aktan barggi jali báhtusa, ma galggi mierredit gá tjuorga juogeduvvi.

Dála li muhtem oajvvadásá dahkamusájda:

Dahkamusá gánná giella l guovdátjin:

- Bárddut riehta namájt nuorreguolijda (1 tjuorga juohka riehta dárogiel nammaj, ja 1 tjuorgga juohka riehta sámegielnammaj). Gehtja áhpadimnævojt tjuovvusin 9.
- Áhtsát ja nammadit duov dáv sjattov 15 minuhta. Oahppe máhtti adnet flora ja/jali sjaddoplánsjav viehken «barggobáttán» (1 tjuorgga juohka riehta dárogielnammaj,

ULME: OAHPE GALGGI

- aktan barggat ja tjoavddet duov dáv hásstalusáv
- oahppat nuorreguolij namájt
- guldalit ja dádjadit bagádusájt

Máhttelis la aj oahppat ájggeguovddelis bágojt ja moalkedimijt, buojkulvis:

Substantijva:

- *gilpos* – konkurranse
- *aktisasj barggo* – samarbeid
- *juogos* – gruppe/lag
- *vuojtte* – vinner
- *vuojtto* – premie

Verba:

- *gilpustallat* – å konkurrere
- *álget* – å begynne
- *vuojttet* – å vinne
- *gáhtjadit* – å skynde seg
- *vuojtdallat* – å tape

Moalkedime:

- *Gáhtjada!/gerga dal* – Skynd deg!
- *Gáktu manáj?* – Hvordan gikk det?
- *Mij vuojtjima!* – Vi vant!
- *Mij bádjima nuppát sadjáj!* – Vi kom på andreplass.
- *Mij bádjima goalmán sadjáj!* – Vi kom på tredjeplass.
- *Dán lidji riek tjiehppe!* – Du var kjempeflink!
- *Ittjij maná nav buoragit, valla suohtas lij.* – Det gikk ikke så bra, men det var gøy.
- *Gássjel lij ...*
- *Suohtas lij ...*
- *Gávkas lij ...*
- *Mij ejma nahkam*

ja 1 tjuorgga juohkka riekta sámegiellnammaj). Sæmmi vuoge milta dâhkki aj tjället tjáhtjeláttij namájt ja guolle-vædtsagij nammadusájt, ja nammadusájt dajda ma gávnnuji návssten ja návsste ålgusjbielen.

- *Alfabiehttabivddo*, gehtja 92. bielen.
- Bagádusájt láhkát ja tjuorggat fiervvágáváv (max ájgge 15 minuhta), gehtja 10. oajvvadásáv [tjuovvusin 10](#).
- Vuodnaquiz, gehtja oajvvadásáv [tjuovvusin 11](#). Åhpadiddje máhtta láhkát tjuottjodusájt oahppijda gudi guldali ja vásstedi bivtastsibrunij [riekta/boasstot kártájda](#). Máhttelis la dij ietja dahkabihtit ietjada tjuottjodusájt ma buorebut hiehpi dijá gárvidussaj.
- Ålggobingo fierván, gehtja tjielggidusáv vuollelin.

Praktihkalasj dahkamusá gánná ij la giella fokusin:

- Landart: Juohkusa gilpustalli gudi dahki tjáppámus dájdav.
- Google «Land art i fjæra» ja vaddá inspirasjávnav.
- Buorre buojkulvis gávnnu dána: <https://www.kjerringoy-landart.com/barnelabben.html>. Mujte gávvit dajt dájdda-bargojt, dajt la gássjel «vuorkudit» kamera dagi.
- Juohkusa galggi oahppat ienemus tjuolmajt gá máhttelis vissa ájggáj, buojkulvis 20 minuhta, jali dahkat tjuolmajt ma li mierredum. Gávva dajs gávnnuji buojkulvis dána: http://knots3d.com/knots/hduolatml/no_no/ALL, jali girjen *Grunnkurs i knoper* gánná tjuovvu plánsija (Geoffrey Budworth: Grunnkurs i knoper, Spektrum forlag 2014).
- Spellat *Fiervvástogos* (gehtja dájman Lávllojt ja stâhkat).
- Juohkusa gilpustalli: oadtjot ienemus guolijt vissa ájggáj.
- Juohkusa gilpustalli: guolijt sláhkkit ja/jali fileterit.
- Juohkusa gilpustalli: dállit, suoddat ja vuossjat guolev.

DÁJMA/TIEBMÁ

Ålggobingo fierván

Muhtem oahppe li ihkap spellam Ålggobingo fierván mánájskáv-lån madi li barggam Vuonajn 3 girrijn, valla máhtti spellat bingo nuorajskáv-lån aj. Dát la buorre ájgge gærddot ja/jali gæhttalit majt ávdutjis máhtti.

Ålggobingon galggi gávnnat (jali adnet) nav állo bágojt gá máhttelis bingo-brehtas. Oahppe máhtti spellat Ålggobingo fierván madi vuorddi dájtt nuppijt gudi li nuoren guollimin, oassen aktisasj-bargogilppusin (gehtja badjelin) jali sierra doajmman. Dát máhtta aj liehket doajmma majt nuorajskávllåoahppe tjadádi nuorap oahppijda (gehtja boahhte dájman). De ihkap la buoremus adnet álkkep variántav bingobrehtajs (gehtja duodde åhpadim-nævojt ma gulluji Vuonajn 1 ja 2 girrijda). Bingobrehtaj duogen la báhkolissta ja oajvvadás njuolgadasájda.

Máhttebihtit dahkat sierra njuolgadásájt jus dav sihtabihtit. Gá doajmma náhká, de máhtá oahppijit gáhttjot subtsastit majt li gávnnam, ja gánná gávnnam. De oadtju hárijidallat akkusatiijvav ja innesijvav sæmmi bále.

Ávddábarggo/Oahppamnævo

Jus dáv dâjmvav sidá adnet, de hæhttu tjáledit bingobrehtajt Álggobingo fierván. Laminerit dajt ja válldet maŋen. Mujte aj whiteboard tussjajt maj mierkkiji bingojt brehtan. Oahppe máhtti aktan barggat guovtes ja guovtes, ja de dárbaŋihpit avtav bingobrehtav ja avtav tussjav juohkka oahppepárraj.

Átsá aj hiebalgis sajev dâjmajda: Viertti liehket fierván gánná gávnni dákkijit, dárajt, skáltjojt ja návsstev lahkusin. Jus li binná skáltjojs ja smáv iellijs fierván, de la loahpe pedagávvggálettjat juksit. Bieja lamineridum kártájt substantiijvva gáváj dasi gánná l gássjel gávnnat jali tjoahkkit, buojkulvis bákteskáltjojt, nuorre- rábbájt ja svállásnuolgajt. Dánna dâhkki buojkulvis báhko-oahppamkártájt adnet.

DÂJMA/TIEBMÁ

Lávllaga ja stâga

Ávddábarggo/Oahppamnævo

Miján li agev stâhkambáttá sæhkálakkoj gá lip læjrraskávlán. Moattes oahppijs riek lijkkuji stâhkamtijmajt, ja vuorrasamos oahppijn la ávdâsvásstádus aktiviserit jali hávsskudallat unne- musáj, ja akta dajs suohttasamos dáhpádusájs læjrraskávlán. Dákkár dâjmajt viertti gárvedit juo ávdân.

Juoge oahppijit juohkusijda, ja vatte sidijj vehi ájgev gárvedit dâjmajt massta sihti ávdâsvásstádusáv. Mij javllap, juohkka juogos viertti gárvedit binnemusát 3 dâjma ma galggi vihpat birrusij 45 minuhta tjoahkkáj. Duodden gæhttalip oadtjot báttáv lávllot aktan ja soajttá ávddânbuktemijit. Mujte viertti ájgev gárvedibmáj dákkár fágajgasskasasj dâjmajda válldet fágajgasskasasj ájges, ja ij sámegeiltijmajs. Organiserim ja gárvedibme boahotá dassta galla oassálasste li, ja gáktu oahppijjuogos la biejadum tjoahkkáj gá usjudalá gielav ja álldarav.

Oajvvadusá dâjmajda: Fierván vádtset ja áhtsát fiervvámádo- jt ja nárdâgisájt, tjoagget skáltjojt ja gálggemuorajt duodjáj, gahppat parádijsav, subtsastallambáddá, gilppusijt ja stafehtajt (uhøytidelige), spellat bálllov, háddidallamstâhkusijt, lávllom- stâhkusijt ja ietjá stâhkusijt.

ULME: OAHPE GALGGI

- gielav adnet duon dán aktij- vuodan
- stâhkamijda ja lávllomijda oassá- lasstet
- dâjmajt iehtjádijda gárvedit ja tjadádit
- aktan barggat juohkusijn gánná álldara segadam

Oajvvadusá lávllagijda:

- *Vuonajn 1: Sugá sugá, Gánná guolle*
- *Vuonajn 2: Guolledávlla*
- *Vuonajn 3: Gálmma guolátja*

Dramatiserit la aj ájggeguovddelis doajmma. Subtsas Bárrám-báddá mearraqáttis hiehpá buoragit oahppijda gaska- ja nuorajdásen dramatiserit smávskávláoahppijda. Ietján máhtta juogos duot dát álldaris aktan barggat.

Ietja hæhttubihtit árvustallat man garrasit galggabihtit tjalmotit sámezielav dájn stogos- jali doajmmabáttájn. Sámeziel-oahppe gaska- ja nuorajskávlás máhtti lávllot sámezielaj, jali stáhkát álkkes giellastáhkusijt sámezieloahppij siegen smávskávlán. Máhttelis la árvustallat náv: jus oahppe li arvusmahttam fágajn ja gielajn álles biejevev, de máhtti dá stáhkambáttá liehket «friddjabáttá» gánná sosiálatlattjat la ájnnsabbo giellaoahppamis. Valla huoman oajvvadip stáhkusijt ja dájmajt.

Juohkusin gánná li dássju oahppe gudi sámásti, máhtti divna stáhkusa, lávllaga ja dájma liehket sámezielaj jali oasse sámezielaj. Segadum juohkusijn vierttiji sámezieloahppe oadtjot sæbrrat stáhkusijda ja dájmajda «dáj nuppij» siegen. Sámeziel-áhpaddije máhtti aj gárvedit avtav jali ienep dájmajt ma tjadáduvvi sámezielaj, oahppe aj gænna ij la sámeziella. «Dábálasj» stáhkusa majt oahppe dábdi ávdutjis, máhtti dagáduvvat giellahárjjidallamijda. Dála li muhtem oajvvadásá:

Fiervvástogos la doajmma mij buoremusát hiehpá 3-5 oassálasstijda jali juohkusijda. Buoremus la stáhkát danna gánná l jalgga. E galga stuor gierge jali guhka ráse danna. Stráddo ja sjárrabálges la aj buorre dan doajmmaj.

Válljip giergev bliŋŋkan mij la birrusij tennisbállo mahte, dav gáhttjop buojkulvis rávgga (jali luonndonammadus jali bájkálasj bájkkenamma). Oassálasste váljjiji guokta gierge guhtik majt galggi hájggát, dajt mierkkiji tussjajn juhtusij, guolij jali láttij namáj. Juohkka giergge galggá sierra namáv, ja juohkka oassálasste viertti mujttet ietjas giergev. Mierkki linjav man duogen spēlle galggi tjuodtjot gá hájggi.

Spællár 1 hájggát rávgav, dan maŋŋela dav vuostasj giergev ietjas giergijs, majt galggá hájggádit nav lahka rávga gá máhttelis. Dát giergge galggá ednamin madi dá ietjá oassálasste gæhttjali oadtjot vuostasj giergev lagábu. Dan maŋŋela hájggádi spēllára nuppev giergev sæmme vuoro milta. Sån la vuojttám 1. vuorov gænna l akta suv giergijs rávga lagámus.

Boahte vuoron galggá ádá oassálasste hájggádit rávgav, ja álget. Gá divna li akti álggám, de la spella gietjen. Sån gut la vuojttám ienemus vuorov, la vuojtte. Jus li dássju 2-3 oassálasste, de máhtti spellat desik jáksi 5 jali 10 vuoro.

Jus galga tjuorgajt mujttet, de dâhkki juohket buojkulvis skáltjov, gâlggemuorav, stihkav. mielkkekârkav jali ietján juohkka bále gâ nágin oadtju tjuorgav.

Kima stoagos la mujttostoagos majna dâhkki bágojt oahppat/gærddot, ja sæmmi bálttá hárijjidallat visuálla mujtojt. Dála l oajvvadus mij hiehpá juohkusij 3-6 oahppij. Bieja 6-10 gávne (bujkulvis skáltjov, gâlggemuorav, giergev, dákkev, giedjegav) tjâhkkâhimvuoládisá nali jali rábmaj mij la muoras dagádum. Madi ienep gávne, dadi gássjelabbo sjaddá. Vuoseda gávniit, javla bágojt tjavgga ja gærdo desik divna dajt máhtti.

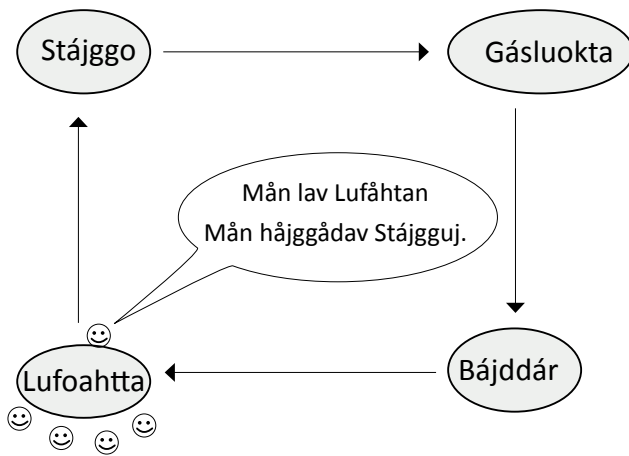
Rája oahppiit viegatjit, madi li viehkamin gádoda avtav kártâjs jali avtav dingajs. Gâ ruopptot báltti, de galggi javllat dan substantijva sámegeiel namáv mij gáhtu. Sån gut vuostak nahká, oadtju iesj válldet avtav dingav nuppe vuorruj. Jus dinga málssu sajev, de sjaddá gássjelabbo. Målso muhtem bágojt gâ li 3-4 vuoro mannam.

Tsuojjgidus: Báhkooahppamkártâ máhttebihtit adnet gávniit sadjáj ma e hieba, jali li gássjela gávnnat, buojkulvis viesso organisma degu látte, guole, dâggeláffe ja ietjá smáv ielle.

Krokerere² le dálusj stoagos majt vuorrasap ulmutja dâbdi Olmmáivákken. Stoagos hiehpá juohkusij 4-6 mánáj gudi li sæmmi álldarin. Mij lip hiebadum versjâvnáv majt bájkálasj historihkkár Harry Solhaug, Olmmáivákkes la subtsastam. Dán versjâvnáv lip biedjam álkkes giellahárijjidallamijt gánná hárijjidallap bájkkenamájt/luonndonammadusájt, innesijvav ja illatijvav:

² Lisa Vangen beskriver også denne leken, men kaller den for å spille *klokkering*. Se: <http://www.maloalo.no/side/images/kulturformidling/aarboka2007.pdf>

Bárdo niellja duolbbis gierge kvadráhttan gánná sijdo li niellja miehtera jali ienebu. Madi stuoráp kvadráhtta (ja unnep gierge), dadi gássjelabbo sjaddá spella. Gierge ednamin oadtju bájkálasj bájkkenamáv, ja juohkka spælle áhtsá allasis duolbbis giergev. Divna oassálasste tjuottjidi avta gierge guorraj, buojkulvis *Lufuohtta* Vuostasj oassálasste galggá gæhttjalit dæjvvat nuppev giergev, buojkulvis *Stájggo*.

Ávdås luossá, de galggá subtsastit gánná l sán, ja makkár giergev galggá dæjvvat. Buojkulvis: «*Mån lav Lufáhtan ja mån hájggádav giergev Stájgguj*». Jus sán dæjvvá, de oadtju joarkket ja hájggádit nuppe gærggáj, valla jus ij dejva, de hæhttu vuorddet desik dá iehtjáda li hájggám ávdådál joarkká. Sán guhti vuostak bohtá birra, ja dæjvvam la divna niellja gierge, sán vuojttá vuostasj vuorov. Nuppát vuoron galggá ádá oassálasste álget.

Gå divna li álggám akti, de hæjttá. Sán gut la vuojttám ienemus vuorojt, vuojttá.

Mujte: Oassálasste gut vajálduhtta javllat gánná l, ja gási gallá hájggádit, lámppá ietjas vuorov. Jus galggá spelav gærddot, de la buorre málsot bájkkenamájt ádá namáj.

Hádja bohtá hiehpá buoragijt gå galga oahppat guolleslájaj namájt, valla dat máhtta aj ietjá stáhkusin sjaddat dasi masi sihtá hárijidallat: Merragoasskem bohtá máhtta buojkulvisan hárijidallat jali gærddot unnep láttij namájt majt goasskem máhtta bivddet (buojk. *skákle, tjerrek, ávdða, tsagán.*)

Tampen brenner máhtti aj álggon stáhkát. Hiehpá buoremusát oahppijda smávskávlån. Jádediddje tjiehká gávnev, valla mujte, dat galggá unnán vuojnnut. Gå oassálasste báhiti, de oadtju tjávdabágov mij subtsas gánná gávnnu; *lådde*: allagin, *guolle*: vuollen, jali *judos*: gassko. Jus aktisasjnamá sadjáj *lådde, judos* ja *guolle* bieja guole, látte ja juhtusa namájt, de sjaddá gássjelabbo. Jus tjávdabáhko l jáddi, de vierttiji oassálasste vuostak diehtet *jáddi* l guolleávdås áhtságáhti. Sán guhti vuostak gávnná, oadtju dav tjiehkát.

DÁJMA/TIEBMÁ

Duodjeábnnasijt åhtsåt

Dát la fágajgasskasasj doajmma majt máhtti duodjeåhpaddije siegen barggat, ja fierván máhttep gávnnat duov dáv massta hervajt máhttep dahkat: gålggemuora, skåltjo, dákke, gierge ja sjatto majt dåkki dæbttjot.

Dánna li viek állo máhttelisvuoda, ja gávnnuji moadda girje ja næhttabiele ma máhtti inspirasjávnnån, buojkulvis:

- <https://bokelskere.no/bok/stein-skjell-og-drivved/68076/>
- <https://www.startsiden.no/kreativeideer/dette-kan-du-lage-av-de-fine-steinene-du-samler-pa/>
- <http://inspirainterior.blogspot.no/2015/05/drivved.html>
- <https://nl.pinterest.com/pin/527343437594278063>
- <http://villafredfull.blogspot.no/2012/05/artige-ting-man-kan-lage-med-skjell.html>
- <http://heidishytteblogg.blogg norge.com/2014/08/22/litt-diy/>

Juska l dát álgos praktihkalasj dahkamus, sierraláhkáj mij guosská duodjefáhkaj, de máhttebihtit giellahárjiddallamij barggat dán dájman ja jus li nuoges sámeგიელაკ ressurajs.

- Ságastit majt galggabihtit gávnnat ávdđål gá mannabihtit átsåtjit ábnnasijt (ábnnasij nammadusájt).
- Ságastit majt máhttebihtit dahkat dajs majt gávnnabihtit.
- Ságastit gáktu galggabihtit buktagijt dahkat.

DÁJMA/TIEBMÁ

Sjatto nuorregátten

Jus la assto, de li sjatto tiebmá mij hiehpá álggoscávlån. E dássju miehtsen gávnnu sjatto majt li adnám, ja ájn adni biebbmuj ja dálkkasijda. Dakkár sjatto gávnnuji fierván ja fiervá lahkusin. Introduseri tiemáv madi subtsasta guokta biebbmo- jali dálkassjattoj birra. Oahppijgirjen 56-57. bielen li sjatto maj birra máhtá subtsastit.

Manjela máhtti oahppe tjadádit juogogilppusav: Oahppe juogeduvvi juohkusijda, ja juohkka juogos oadtju sjaddoplán-sjajt ja florav. Dahkamusán galggi gávnnat ja máhttet nav állo sjattojt majt máhttelis vissa ájgen, buojkulvis 30 minuhta.

ULME: OAHPPE GALGGI

- ávkkít dajt ma luondon gávnnuji
- oahppat muhtem substantijvajt, buojkulvis
- dahkat *merrarávgav giergijs* (draugen av steiner), *rujttavuoládisav dahkat giergijs* (gryteunderlag av steiner), *duolbbis gierge*, *jårbbis gierge*, *gålggemuora*, *skåltjo*
- oahppat giedjegij namájt majt galggi dæbttjot
- oahppat muhtem ájggeguovdelis verbajt, buojkulvis: *åhtsåt*, *gávnnat*, *tjoagget*, *dahkat*, *sáhkut*, *vuollat*, *lijmmit*

ULME: OAHPPE GALGGI

- oahppat muhtem nuorregátte sjattoj namájt
- oahppat luonndressursaj birra ja gáktu máhttep dajt ávkástallat

Gå ájgge I náhkám, de la «eksamen», ja juohkusa hæhttuji ávddånbuktet majt li gávnnam. Oahppe oadtju avtav tjuorgav juohkka sjattos majt bukti dárogiellaj nammadit, ja duodden aj avtav tjuorgav jus máhtti namáv sámegiellaj.

Dat juogos mij ienemus tjuorgajt oadtju, vuojtá. Mañnutjissaj máhtti oahppe dæbttjot ietjasa sjattojt ja dajt skávlláj válldet ja vuosádusáv dahkat, jali duodjuhit dajs.

Sjattoj namájt máhtti aj adnet oassen doajmmaj *Alfabiehtta-bivddo vuonan*, mij tjielggiduvvá 92. bielen.

«Havets grønnsaker», dákkijt ja dárájt aj máhttep berustit dán tiemán, valla hástalus la læhkám nammadusáj sámegiellaj, dájda biektelis dávverijda dat «sállte áhkkaris»

Dála I gájt gávvá:

- <https://www.meron.no/nb/kunnskapsbase/ordbank/samis-ke-ord-pa-sjoen/7820-sjoplanter>

Dá li aj muhtem liñka ma li inspirasjávnnán jus dajt galga ávkkit:

- <https://www.tv2.no/a/10471332/>
- <https://bramat.no/kosthold/matvarer/2236-sunt-med-alger-men-ikke-for-mye>
- <https://nordligefolk.no/tang-og-tare/>

Ávddåbarggo/Oahppamnævo

Buorre I válldet manen juojddá masi sjattojt dæbttju, de máhtti oahppe válldet sjattojt skávlláj ja barggat daj mañnebargon. Sij máhtti duola degu vuosádusáv dahkat ja tjället namájt dárogiellaj ja sámegiellaj, jali gávåjt dajs dahkat. Vuosádussaj máhttebihtit buojkulvis biedjat juohkka sjattov garrasap páhppára nali A5- jali A6-stuorru dahkaj, ja kontaktpáhppárav biedjat badjel. Mañemussaj lijmij divna sjattojt garra páhppára nali. Mujte aj válldet manen sjaddoplánsjav, Sjatto nuorregátten, ja florav, buoremus jus la flora sámegiellaj..

DÅJMA/TIEBMÁ

Muorjjit

Muorjij namá ij la oahppamulmme *Vuonajn 4* girjen, valla *Vákkijn 3* ja *4* girjiin. Huoman la luondulasj gærddot dájt namájt jus la vallje muorjijs lahkusin, jali jus mannabihtit muorjjitjit. Muorjjit la vuostatjin praktihkalasj dahkamus, valla madi muorjjip de máhttep sámástit ja gielav adnet dájmalattjat:

- Buvte gatjálvisájt muorjijs, sjattojs ja muorajs ma danna gávnnuji.
- Ságestihtit majt lihpit árabut barggam dan bieje, ja majt galggabihtit barggat maŋnela jali idet.
- Ságestihtit mast muorjijs dahkat, buojkulvis sarresyltajt jali váldet maŋen skávlláj jali sáfftit, paijav basset, smoohtjav fierrot, jali ietján dán skávllájage.
- Ságestihtit majt máhttep dahkat ietjá muorjjeslájajs majt ep miehtsen gávna.
- Fierrut sarresyltajt ja bárrit *stádtjogáhkojda*. Biebbmoba- gádusájt gávnnabihtit dánna.

Ávddábarggo/Oahppamnævo I

Mujte váldet maŋen lihtijt divnajda masi tjoaggebihtit, ja lihtijt gánná muorjjit vuorkudihpit. Muorjje- ja sjaddoplánsja máhtti aj viehken.

DÅJMA/TIEBMÁ

Alfabehttabivddo vuonan

Dát la buorre dahkamus álggokávlá maŋnegietjen gærddot ja tjoahkkágiesset bágojt ja moallánagájt majt oahppe li oahppam. Dájman galggi hárrjidallat alfabehtav sæmmi báttá gá gávnni bágojt luondon ma álggi duojna dájna bokstávaj. Dájman máhtta tjadádit gilppusin:

Máhttelisvuohta 1:

Juohka juogos oadtju árkav gási galggi tjállet sámé alfabehtav. Dan maŋnela galggi gávnnat gávniit, tjuorggat jali tjállet bágojt ma álggi divna bokstávaj. Dat juogos ienemus bokstávaj, jali oadtjum li ienemus tjuorgajt vissa ájggemærráj (buojk. 30 minuhtan), vuojttá. Viertibihtit juo ávdán sjehtadit muhtem njuolgadásájt, buojk:

- Dássju bágo ma gulluji fiervváj jali jávrráj dånkkiduvvi.
- Substantijva majt la gávnnam fysalasj (ij gávvidum ja tjáledum), vaddá 2 tjuorga.
- Báhko mij la tjuorgadum jali tjáledum, vaddá 1 tjuorgav, valla báhko mij la boasstot tjáledum, vaddá dássju 0,5 tjuorga.

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat luonndoressursajs ja gáktu dajt guoddelisát adnet
- ávkástallat ájnas luonndoressursav
- oahppat muorjjeslájaj namájt
- lāhkāt ja tjuovvot biebbmoba- gádusáv

ULME: OAHPE GALGGI

- gielajn barggat sjuggelisát
- gærddot sámegiel alfabehtav
- gærddot ja adnet bágojt ma gulluji vággáj/mæhttsáj

Alternativva 1:

- aktan barggat ja usjudallat strategijjav (mij lijssi: áhtsát, tjuorggat jali tjállet?)

Alternativva 2:

- aktan barggat ja fokuserit mujttet

Buojkulvis:

Almme – Ájro – Báldes – Dábmuk – Ednam – Fiervvá – Gáhpe – Hávgga – Ielle – Jielle – Kulturbálges – Lijna – Muorravanntsa – Návsste– (áŊker) – nuOrre – Prábma – Rivtak – Suoloj – sTárffo) – Ulli – Vuogga – (gÆksa – IÁdde)

>>>

- Bokstávajt majt ij álu vuojne bágoj álgon/e gávnnu bágoj álgon (N), dáhkkiduvvi bágon. Máhtta aj dibddet oahppijt ietja ájttsat ij la máhttelis gávnnat bágojt dajna bokstávajn.

Máhttelisvuohta 2:

Dát variánnta tjadáduvva njálmálattjat. Juohkka juogos oadtju avtav sehtav bokstávvakártáj. Juohkka kárttáj galggi oahppe buktet avtav bágov. Vierttiji gávnnat bágov mij álggá avtajn bokstávajn kárttán. Dat juogos mij vuostak miejnne sij máhtti divna kárttáj adnet, tjuorvvisti «Alfabiehta», ja vuojttá jus li dahkamusáv tjoavddám. Jus e huoman nagá avtak bágov juohkka kárttáj javllat, de oadtju boahhte juogos gæhttalit mij tjuorvvu «Alfabiehta».

Ávddåbarggo/Oahppamnævo

Máhttelisvuohta 1:

Válde fáron árkav ja tjállemvædtsagijt.

Máhttelisvuohta 2 (buorre gå la nievres dálkke):

Tjáleda ja lamineri avtav sehtav bokstávvakártájs juohkka juohkusij (kárttáj gávna [dánna](#)).

DÅJMA/TIEBMÁ

Mij nuorregáttev rádjap

Ávddåbarggo/Oahppamnævo

Luonndo ja birás la fágajgasskasasj tiebmá mij buoragit hiehpá álggokåvlláj nuorregátten. Plássta nuoren ja bálkudisá stráddujn li oadtjum fokusav dájnt manemus jagijt, ja bálkudisá vantsajs (marin forsøpling) la báhko majt lip gullam mediajn gullam. Dakkár bálkudisájda gullu plássta, metálla, muora, gummi ja páhppára, valla ienemusát li lájttáalis/kritiske gáldo : <https://www.avfallnorge.no/bransjen/nyheter/fakta-om-strandrydding-og-mottak-av-marint-avfall>).

Moattelágásj aksjåvnå li jáhtuj boahám binnedittjat plástav, ja stráddujt rájnnit. Jus biedjabit ájgev stráddujt rájatjit, máhtti oahppe oassálasstet dán ájnas barggij. Doajmma sijájt diedu-lattjan dahká daj gássjelisvuodaj, ja sæmme báttå ájnas viehke aksjåvnån. Doajvodahte sjaddi buorre vájkkudusá.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat vanntsa bálkudisájs (om marin forsøpling)
- oassálasstet stráddujt rájatjit
- adnet sámegiela praktihkalasj bargojn
- (dahkat dokumentarfilmatjav)

Buojkulvia:

- Majt dán la gávnnam?
- Mån lav gávnnam báhtálijt, stiebilav ja ...
- Gånnå gávnni dav?
- Mån gávnniv dav stárfon/ullárájen/návssste duogen/duohken/stráddun.
- Gåsstå l boahám?
- Majt galggap dahkat dajna?

Oajvvadus gielladájmaida

Vuonan la miján nasjávnláslasj stráddurádjambiejvve, valla stráddujt rája goassa sidá. Skávlá ja ietjá oassálasste gudi sihti rádjat, máhtti áhtsát rádjampáhkijt. Dála li li liŋka gánná gávnnabihtit ávkálasj diedojt, rádjampáhkijt, majt bálkudisáj dahkat ja gáktu registrerit:

- <https://holdnorerent.no/>
- <https://www.friluftsråd.no/strandrydding>

Juska dát doajmma fágalattjat buoremusát hiehpá luonndo- ja sebrudakfáhkaj, máhttep dajna dájmajn praktiserit sámegielav.

Máhttep duola degu ságastallat

- makkár bálkudisájt lip gávnnam (duot dát substantijvva)
- gánná lip gávnnam (luonndonammadusá)
- gáktu li dáhku bohtám (le gus aktak danna hájggádam, jali gálggám la gáddáj?)
- gásstá bohtá
- majt galggap dahkat bálkudisáj

Oahppe máhtti aj dahkat dokumentárra filmatjav aksjávnnás. Filman máhtti subtsastit dan bájke birra, álggoscávlá ja bálkudisájs majt gávnni.

Dát unna sajasj la Hammerfesta suohkanin (Hámmerfeastta). Dáppe l stráddu rájnas ja ælla ávvánis bálkudisá. Ælla ga állo bátsidisá ulmutjijs stráddun, valla dannák badjelin gávnnuji moadda kulturmuju. Gávva: Edel Monsen